

Валентина Потапова, Олег Охредько

Як зупинити «війну сенсів»?

Збірник
інформаційно-методичних
матеріалів проекту
**«Громадськість протидіє
інформаційній війні
проти України»**

Збірник підготовлений за підтримки Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні

Валентина Потапова, Олег Охредько

ЯК ЗУПИНИТИ «ВІЙНУ СЕНСІВ»?

*збірник інформаційно-методичних матеріалів проекту
«Громадськість протидіє інформаційній війні проти України»*

Як зупинити «війну сенсів»?

*збірник інформаційно-методичних матеріалів проекту
«Громадськість протидіє інформаційній війні проти України»*

© **Автори:**

Валентина Потапова, координатор освітніх програм Центру громадянської просвіти «Альменда»

Олег Охредько, експерт з питань освіти Центру громадянської просвіти «Альменда»

© Громадська організація **«Центр громадянської просвіти «Альменда»**

Збірник підготовлений в рамках проекту «Громадськість протидіє інформаційній війні проти України», що реалізується ЦГП «Альменда».

Проект здійснено за підтримки Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні.

Погляди авторів не обов'язково збігаються з офіційною позицією уряду США.

Початок україно-російської війни ознаменувався «мирною» окупацією Криму. Так розпочалася «гібридна» війна.

Гібридна війна — війна із поєднанням принципово різних типів і способів ведення війни, що скоординовано застосовуються задля досягнення спільних цілей. Типовими компонентами гібридної війни є використання:

- класичних прийомів ведення війни (із військовослужбовцями в уніформах, військовою технікою та ін.);
- нерегулярних збройних формувань (повстанців, терористів, партизан та ін.);
- та таких типів війни і прийомів як інформаційна і кібервійна.

При цьому країна-агресор залишається публічно непричетною до розв'язаного конфлікту.

Отже, одним з найважливіших компонентів війни Російської Федерації проти України є **інформаційна діяльність**.

З часу проголошення незалежності України Російська Федерація веде постійну інформаційну війну проти національних інтересів України. Але безпрецедентна масована атака агресивної пропаганди почалася наприкінці 2013 року, напередодні запланованого підписання Києвом угоди про асоціацію з Європейським Союзом. В подальшому російські ЗМІ методично намагалися дискредитувати цінності та цілі Майдану, а сьогодні російська інформаційна політика спрямована на обмеження суверенітету та незалежності післяреволюційної України. Для цього підтасовуються факти і висвітлюються події, яких ніколи не було. Це призвело до того, що частина населення країни підпало під вплив пропаганди та дезінформації, медіа-маніпулювання спочатку вилилося в значне зростання рівня агресії, нетерпимості, стереотипів та ксенофобії, що значної мірою посприяло проведенню окупації АР Крим та м. Севастополя, розпалюванню сепаратистських настроїв на Сході та Півдні країни, та згодом, до збройних протистоянь на Донбасі з жертвами серед військового та мирного населення. Як результат, тисячі мешканців Сходу та Криму були змушені залишити свої домівки та перетворитися на внутрішньо переміщених осіб.

З метою нейтралізації наслідків інформаційної війни проти України (зростання ксенофобії, агресії і негативних стереотипів) на протязі 2014 – 2015 рр. Центром громадянської просвіти «Альменда», за підтримки Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні реалізувався проект «Громадськість протидіє інформаційній війні проти України»

В процесі проведення проекту було виявлено, що одним з основних напрямків проведення інформаційної війни проти України стала освіта. При чому війна на освітньому полі розпочалася ще задовго до початку подій у Криму.

Результатом реалізації проекту «Громадськість протидіє інформаційній війні проти України» стало проведення тренінгів та семінарів, круглих столів та прес-конференцій, підготовка та друк аналітичних статей. Посібник, який пропонується Вам, включає в себе більшість матеріалів проекту та має наступну структуру:

У першому розділі подається аналіз освітнього поля тимчасово окупованого Криму, який базується на циклі статей «Окупована освіта», які були опубліковані в газетах «Дзеркало тижня», «Голос Криму» та інших інтернет-ресурсах. Далі розглядаються шкільні підручники історії як одна із складових освітнього компоненту інформаційної війни. В першій статті на цю тему надається аналіз підручників з історії України з точки зору розміщення інформації про Крим. Наступні статті надають аналіз підручників історії Росії, які розглядаються крізь призму територіальності та зазіхання російських авторів на привласнення загальної історії українців, росіян, білорусів та литовців.

У другому розділі надаються приклади протидії інформаційній війні у вигляді тренінгу та Конкурсу розробок уроків «18. 05. Право на пам'ять», присвячених депортації кримськотатарського та інших народів з Криму у 1944 р.

Розділ 1. Аналітичні статті

ОКУПОВАНА ОСВІТА

*... переможці із міста Мілет заборонили навчатися
грамоті та музиці дітям переможених.
давньогрецький історик Плутарх*

Вже рік як Україна змінила вектор розвитку, намагаючись вирватися із минулого. Події, які отримали назву Революція Гідності сколихнули всю країну, в суспільстві виникла надія на зміни. Проте в ці тяжкі часи ми отримали підлий удар, який сьогодні все більше втягує весь світ у криваву воронку — Росія окупувала Крим.

Окупація пройшла відносно «мирно», але це тільки з першого погляду. Вона провела лінію розбрату через все суспільство, через всі сфери життя, через кожну людину — сусіди стали ворогами, руйнувалися сім'ї, діти та батьки не знаходили порозуміння. І це продовжується ...

Не обійшло це і систему освіти. В усі часи освіта відігравала одну з важливих щаблів розвитку і впливу на суспільство. Тому завжди загарбники намагалися використати освітні процеси собі на користь. Так саме відбулося і в окупованому Криму. З появою «зелених чоловічків» відбулася зміна і в освітньому просторі Криму. Практично з самого початку окупації ланка управління освітою на півострові зайняла не тільки позицію очікування, а й активно «включилася» в процес «повернення до Росії». Ті ж самі процеси відбувалися й у закладах освіти — більшість педагогів чекали на зміни, плекаючи надію на збільшення оплати та покращення умов праці.

А що ж українська влада? А влада в ці часи знаходилася в системі анархічної діяльності, коли під лозунгами Революції відбувалися призначення, очікування змін. Відбувалися процеси перерозподілу «портфелів» та фінансових потоків, а на події в Криму реагували постфактум. Після «референдуму» 16 березня 2014 р., коли стало зрозуміло, що справи в Криму прийняли остаточний напрям, реакція центральних органів влади мала «коментуючий характер». Чиновники висловлювали занепокоєння обіцяючи дії у відповідь. І після реформатування органів управління освітою в Криму, Міністерство освіти і науки України теж висловлювала занепокоєння.

Разом з тим, в Криму, серед освітян, а особливо серед випускників загальноосвітніх закладів, поширювалися різні чутки, підкріплені заявами чиновників з обох сторін. І тільки на початку квітня МОН України розпочало переговори з Кримом, намагаючись заспокоїти батьків та учнів. 14 квітня 2014 р. МОН України виступило із заявою: «Позиція МОН України щодо видачі шкільних атестатів кримським випускникам незмінна»¹, в якому було зазначено, що атестати учням випускних класів будуть видані. А на наступний день був прийнятий Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (№1207-VII від 15 квітня 2014 року), у якому в п. 12 Ст. 7 практично визнавалося неможливість забезпечення освітнього процесу на окупованих територіях.

5 травня 2014 р. на брифінгу у МОНУ міністр заявив: «Для випускників 9-11 класів вже надруковано і завезено до Криму 4820 атестатів. Вони не будуть видаватися так званим міністерством освіти Криму, вони видаватимуться районними відділами освіти». Він додав, що у міністерстві готові до того, що можуть з'явитися проблеми

¹ Всі документи, на які відбуваються посилання у статті можливо переглянути у додатках

з місцем видачі атестатів, тому в разі, якщо це не вдасться зробити на території Криму, атестати випускники зможуть отримати в Херсонській області. *«Тобто, інтереси усіх випускників у Криму будуть забезпечені»*. Проте, роблячи цю заяву міністр вже знав про підготовку нового Порядку обліку та видачі документів про загальну середню освіту державного зразка особам, які здобули загальну середню освіту у навчальних закладах на тимчасово окупованій території України у 2014 році, який був введений в дію наказом МОНУ № 570 від 12.05.2014 (знаючи систему української бюрократії можна стверджувати, що на момент брифінгу цей Порядок був вже підписаний).

Таким чином, випускникам потрібно було самостійно вирішувати питання щодо отримання атестату. Якщо сам бланк атестату не був проблемою, то виготовлення додатку викликало певні труднощі — потрібно було привезти будь-який документ з окупованої території або пройти перевірку по всіх предметах.

Хоча все ж таки ситуація була вирішена і випускники отримали українські атестати.

Схожа була ситуація і з ЗНО. 27 березня 2014 р. директор Українського центру оцінювання якості освіти Ігор Лікарчук наголосив, що практично провести ЗНО на території Автономної Республіки Крим неможливо і запропонував три варіанти проведення ЗНО поза півостровом. У квітні були змінені терміни реєстрації випускників. Тобто держава пробувала пристосуватися до катастрофічних змін.

Підсумком державної політики стало ЗНО — за звітами Українського центру оцінювання якості освіти (<http://testportal.gov.ua>) із 12079 випускників Криму у ЗНО прийняли участь лише біля 300 учнів.

Підсумовуючи завершення 2013–2014 навчального року потрібно ще згадати про Постанову КМУ від 17 вересня 2014 р. № 450 про додаткові місця у вищих навчальних закладах для осіб, що проживають на тимчасово окупованих територіях або виїхали з них. Цією постановою держава спробувала нівелювати проблеми із випускниками.

Таким чином, можна зробити висновок, що державні органи влади не впоралася з надзвичайною ситуацією в галузі освіти.

Що ж змінилося з того часу? Влітку освітня система Кримського півострову повністю перейшла на російські стандарти, масово *«перевчивши»* вчителів. В школи завезли російські підручники та інше.

В Україні продовжив діяти Департамент з питань Автономної Республіки Крим та м. Севастополя (директор Департаменту з питань АР Крим та м. Севастополя Секретаріату Кабінету Міністрів України Аслан Омер Кириллі), про діяльність якого практично нічого не відомо. Було створено Державну службу України з питань Автономної Республіки Крим, міста Севастополя та тимчасово переміщених осіб (Постанова КМУ від 17 липня 2014 р. № 297), яку пізніше перейменували на Державну службу України з питань Автономної Республіки Крим, міста Севастополя (Постанова КМУ 22 жовтня 2014 р. № 625) і навіть оголосили конкурс на посаду голови (пізніше конкурс був скасований). Тільки от до сих пір нічого не відомо про цю службу, навіть на сайті КМУ в розділі «Служби» (http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245427769&cat_id=245427160) така Державна служба відсутня. Окрім того, в Херсоні знаходиться Постійний Представник Президента України в АР Крим. Проте освітньої політики щодо Криму не прослідковувалося.

Але громадськість продовжувала турбувати органи влади і в жовтні 2014 р. з'являється лист МОНУ №1/9-535 від 14 жовтня 2014 року *«Щодо організації навчання у загальноосвітніх навчальних закладах осіб, що проживають на тимчасово окупованій території в Автономній Республіці Крим, місті Севастополі та у місцях проведення антитерористичної операції в Донецькій і Луганській областях»* в якому були надані

роз'яснення щодо можливості отримання освіти через екстернат. Для допомоги в питанні освіти на окупованих територіях на сайті МОНУ була створена окрема сторінка «Для жителів Донбасу та Криму» (<http://www.mon.gov.ua/ua/hotline>), продовжив дії і телефон гарячої лінії – (044) 481-32-15, який постійно працює у МОН з травня 2014 року.

Новий 2015 р. приніс знов ті ж самі клопоти. Відсутність інформаційної політики в галузі освіти на тимчасово окупованих територіях викликає «інформаційний голод» і Міністерство дублює свій жовтневий лист – листом № 1/9-21 від 20 січня 2015 року «Про деякі питання проведення державної підсумкової атестації та зовнішнього незалежного оцінювання у 2014/2015 навчальному році», в якому ще раз доводить, що учні з тимчасово окупованих територій можуть отримати атестати та пройти ЗНО після навчання за екстернатною формою. А через 2 дні з'являється ще один лист Міністерства №1/9-26 від 22. 01. 2015 «Щодо використання технологій дистанційного навчання у загально-освітніх навчальних закладах», який закликає навчальні заклади використовувати дистанційне навчання і для учнів в Криму (хоча й не зрозуміло як). Окрім того МОНУ через сайт відправляє для дистанційного навчання до Запорізького ІППО, який пропонує таку форму, але без інформації про отримання будь яких документів. Є ще один варіант навчання – через Міжнародну українську школу, проте на сайті МУШ повністю відсутня інформація про можливості навчатися в ній учням з тимчасово окупованих територій.

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати що на сьогодні у держави відсутня стратегія та й тактика збереження освітнього поля на тимчасово окупованих територіях.

Разом з тим повернемося до екстернату, який пропонує МОНУ як форму отримання атестату та надає можливість прийняти участь у ЗНО. Відповідно листа МОНУ від 14.10.2014 р. та 20.01.2015 р. учні з тимчасово окупованих територій можуть проходити екстернатуру у Міжнародній українській школі або іншому навчальному закладі системи загальної середньої освіти України, що розташовані поза тимчасово окупованою територією або в навчальних закладах, що перемістилися з такої території.

Згідно Положенням про екстернат у загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки від 19.05.2008 № 431, для екстернатури потрібно надати заяву та довідку з місця навчання, проте МОН підкреслює, що «... не мають і не матимуть у майбутньому жодної юридичної сили будь-які «документи про освіту», видані окупаційними структурами Російської Федерації та самопроголошеною «владою» на півострові... Жодного «визнання», «нострифікації», «обміну» таких «документів» тощо з боку Міністерства освіти і науки, інших органів державної влади України та зарубіжних країн не буде», тому для визначення рівня знань в закладі освіти створюється комісія для перевірки цього рівня. Таким чином учню потрібно здати «екзамени» за ВСІ предмети, які будуть у додатку до атестату, а це близько 18 предметів (за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 р. № 834 зі змінами, внесеними наказом МОН України від 29.05.2014 № 657).

Ще потрібно звернути увагу, що документи до екстернату приймають як правило до 1 березня (то б то є можливість здати документи і пізніше).

Не зважаючи на труднощі з транспортним сполученням з Кримом, величезне навантаження на дітей, перепони з прийомом документів (є випадки, коли у кримчан відмовлялися приймати документи для екстернату), політику залякування на півострові, молоді громадяни України все ж таки намагаються отримати освіту своєї Батьківщини.

Така країна – непереможна! Героям Слава!

ALMA MATER. СВІЙ СЕРЕД ... АБО ОКУПОВАНА ОСВІТА – 2

В 2013 – 2014 навчальному році, в Автономній Республіці Крим функціонувало 26 вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації (7 університетів, 2 академії, 2 інститути, 7 коледжів, 4 училища та 4 технікуми), в яких навчалося понад 45 тисяч студентів. У Севастополі було 10 вищих навчальних закладів (3 університету, 1 академія, 1 інститут, 1 коледж, 2 училища і 2 технікуми) в яких навчалося 14,7 тис. студентів.

За даними Державної служби статистики України

Студентство завжди відігравало значну роль в історії суспільства, починаючи мабуть з моменту виникнення цього прошарку населення. І в історії України студенти часто були на передових позиціях підчас змін у суспільстві. Революційні гуртки та бій під Крутами ще раз підкреслюють їх роль в нашому житті. Новітня історія України теж не залишилася осторонь від студентського руху, лише згадаємо «Революцію на граніті» 1990 р. та і події, які називають Революцією гідності теж розпочалися із розгону студентів беркутівцями 30 листопада 2013 р.

Російсько-українська війна, яка розпочалася у 2014 р., проходить на багатьох фронтах – військовому та економічному, політичному та інформаційному, і само собою осторонь не залишається освіта. З самого початку окупації Криму, з появи «зелених чоловічків», освіта була одним з головних напрямків боротьби.² Майже 60 тисяч студентів Криму були і є «ласим шматочком», щоб боротися за нього. Лінія розбрату пройшла через всі верстви населення, розділивши сім'ї та друзів, знайомих та близьких. Не залишилося осторонь і студентство. В Криму проходили мітинги та пікети в яких приймали участь студенти, часто події доходили до використання фізичної сили. Хоча потрібно констатувати і той факт, що проросійське налаштованих студентів було чимало, але й тих, хто стояв осторонь було ще більше.

З перших днів початку окупації, з лютого місяця студенти та їх батьки почали звертатися до органів центральної влади. Незважаючи на складну ситуацію (С. Квіт став міністром освіти тільки 27 лютого 2014 р.), Міністерство освіти і науки України (далі МОН) відреагувало дуже швидко. Вже 20 березня, практично відразу після «референдуму» 16 березня 2014 р. Міністерство освіти і науки України видає лист (Лист МОН № 1/9-161 від 20.03.2014 р. «Щодо переведення студентів»), в якому дозволялося «переведення студентів вищих навчальних закладів Автономної Республіки Крим та м. Севастополя на навчання до вищих навчальних закладів, розташованих в інших регіонах України, за спрощеною процедурою». Це передбачало можливість здійснювати переведення студентів першого курсу без погодження з Міністерством освіти і науки України та під час навчального семестру, а також у разі відсутності вільних місць, що фінансувалися за рахунок коштів державного бюджету, на напрямках (спеціальностях), на які здійснювалося переведення студентів, використовувати вакантні місця, що фінансувалися за рахунок коштів державного бюджету, з інших напрямів (спеціальностей) відповідних курсів навчання.

Почала працювати «гаряча лінія» в Херсонській області – департаментом освіти і науки, молоді та спорту обласної державної адміністрації було відкрито консультативну

² Про події в шкільній освіті читайте в статті «Окупована освіта»

телефонну лінію (тел. (0552) 26-68-72) щодо вирішення питань, пов'язаних з переведенням студентів вищих навчальних закладів Автономної Республіки Крим та м. Севастополя на навчання до вищих навчальних закладів Херсонської області та інших регіонів України. І вже 9 квітня 2014 р. МОН повідомило, що до вищих навчальних закладів Херсонської області переведено на навчання 28 студентів з Автономної Республіки Крим. А в Національному університеті імені Тараса Шевченка на початок квітня продовжили навчання понад 100 студентів із Криму.

Для допомоги в питаннях освіти на окупованих територіях на сайті МОН була створена окрема сторінка «Для жителів Донбасу та Криму» (<http://www.mon.gov.ua/ua/hotline>), з травня 2014 року почав діяти телефон гарячої лінії МОН (044) 481-32-15.

Держава почала створювати законодавчу базу щодо окупованих територій — 15 квітня 2014 р. Верховною Радою був прийнятий Закон № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», в якому оговорювалися і питання освіти (Стаття 7. Забезпечення реалізації прав громадян, які проживають на тимчасово окупованій території, на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту). Та на цьому законодавчі процеси не завершилися, саме до частини 12 Статті 7, в якій і йдеться мова про навчання студентів, було внесено три зміни (№ 1237-VII від 06.05.2014; № 1635-VII від 12.08.2014; № 1706-VII від 20.10.2014 рр.). На сьогоднішній день законом передбачено можливість «продовження здобуття певного освітнього рівня на території інших регіонів України за рахунок коштів державного бюджету з наданням місць у гуртожитках на час навчання», а також можливість надання додаткових місць за державний кошт у випадку, якщо абітурієнт не пройшов за конкурсом (практично для кримчан були створені умови вступу поза конкурсом). Проте, як кажуть: «бажали кращого, а вийшло як завжди» — для введення в дію цього закону в сфері освіти потрібно було ще розробити та прийняти декілька підзаконних актів, а от з цим виникли проблеми.

Вже на початку травня МОН видав Наказ від 07.05.2014 р. № 556 «Про затвердження Тимчасового порядку переведення на навчання студентів, аспірантів і докторантів з вищих навчальних закладів та наукових установ, розташованих на тимчасово окупованій території України». Цим наказом МОН визначив, що переведення студентів здійснюється до 01 вересня 2014 року, а Тимчасове положення конкретизувало лист МОН № 1/9-161 від 20.03.2014 р. «Щодо переведення студентів», прописавши спрощену процедуру переведення: відсутність погодження переведення з МОН; документи, які необхідно подати під час переведення (було враховано навіть можливість відсутності у студентів документів з вузу, в якому вони навчалися); прописаний механізм створення додаткових місць та інше.

Разом з тим почали виникати проблеми з переведенням студентів, деякі вузи почали встановлювати додаткові вимоги (наприклад обмежували кількість предметів, які складали академічну різницю) або виникали проблеми з додатковими місцями та інше. Часто не вирішувалися питання з фінансуванням додаткових місць.

Не зважаючи на величезну кількість проблем, студенти вузів Криму переводилися на «материк». За інформацією Кримської польової місії на 5 травня 2014 р. до 124 вузів материкової України було переведено 1544 студенти (на 1 курс — 421; на 2 курс — 389; 3 курс — 296; 4 курс — 251; 5 курс — 138; на 6 курс — 59 студентів). 10 червня 2014 р. на прес-конференції МОН було повідомлено, що «більше 1500 студентів перевелися з кримських вищих навчальних закладів до ВНЗ материкової України. Тим випускниками кримських вищих навчальних закладів, які не перевелися,

МОН рекомендує отримувати російські дипломи. А потім, на підставі цих дипломів та додатків до них, на материковій частині України, у будь-якому ВНЗ Херсонської області, можна буде отримати український диплом про вищу освіту». А 22 червня 2014 р. заступник Департаменту вищої освіти Міністерства освіти і науки Микола Фоменко в інтерв'ю привів цифру в 1415 студентів, які перевелися із Криму.

Наприкінці травня 2014 р. відкрився ще один «фронт» боротьби на освітній ниві. 23 травня 2014 р. Міністерство освіти на науки Російської Федерації заявило, що випускники вузів Криму будуть отримувати дипломи російського зразку. Реакція Міністерства освіти і науки були блискавичною — 28. 05. 2014 р. був виданий Наказ Міністерства № 655 *«Про затвердження Порядку замовлення та видачі документів про вищу освіту державного зразка та додатків до них випускникам ВНЗ, розташованих на тимчасово окупованій території України, у 2014 році»*, в якому МОН прописував механізм отримання дипломів випускниками вищих навчальних закладів з окупованих територій. Проте й тут не обійшлося без *«ложки дьогтю»*.

По-перше в наказі були вказані тільки Херсонська та Миколаївська області, як місця обміну або отримання документів про освіту (через місяць це було виправлено Наказом МОН від 01.07.2014 р. № 779 *«Про внесення змін до Порядку замовлення та видачі документів про вищу освіту державного зразка та додатків до них випускникам вищих навчальних закладів, розташованих на тимчасово окупованій території України, у 2014 році»* і випускники могли отримати документи по всій території України).

По-друге, в Порядку не був визначений механізм «переводу» додатків з російської системи оцінювання в українську (в додатках до дипломів російського зразка виставляються оцінки за п'ятибальною системою, а в додатках до українських дипломів вже використовувалася європейська рейтингова система буквеного типу) і це призвело до того, що дипломи обмінюють, а от із додатками виникла проблема. 25 листопада 2014 р. Міністерство освіти і науки України повідомило, що на розгляд 49 університетів, академій та 4 коледжів, розташованих у різних регіонах України, направлено більше 500 заяв від випускників вищих навчальних закладів, розташованих у Автономній Республіці Крим, це склало трохи більше 4% від загальної кількості випускників ВНЗ Криму.

Ще одним напрямком *«освітньої війни»* стала вступна кампанія 2014 р. Вже 27 березня 2014 р. міністр освіти і науки Російської Федерації Д. Ліванов заявив, що в 2014 р. буде створено 18 тисяч додаткових місць і кримські випускники шкіл зможуть вступити до російських вузів без проходження ЄДЕ (Єдиного Державного Екзамену, своєрідного аналогу українського Зовнішнього Незалежного Тестування), хоча 2,5 тисячі кримчан вже зареєструвалися для проходження ЄДЕ. Російське міністерство розробило спеціальні умови для вступу кримчан до вузів (замість ЄДЕ потрібно було здавати екзамени, кількість яких визначав кожен вуз). Окрім того Російська Федерація прийняла безпрецедентне рішення, запропонувавши всім студентам, які були відраховані у 2014 р. з українських вузів, продовжити навчання в Росії (МОН РФ від 07.06.2014 р. *«О зачислении на обучение по образовательным программам высшего образования лиц, признанных гражданами Российской Федерации»* — *«...лица, признанные гражданами, которые обучались бесплатно в образовательных организациях на территории Украины или в расположенных на территориях Республики Крым и города федерального значения Севастополя и прекративших деятельность филиалах иностранных образовательных организаций, не завершили освоения образовательных программ и были отчислены из них в 2014 году (далее — лица, признанные гражданами, не завершившие обучение), зачисляются в 2014 году на обучение по соответствующим образовательным программам*

в организации, осуществляющие образовательную деятельность (далее – организации), на соответствующий год обучения за счет бюджетных ассигнований федерального бюджета вне зависимости от наличия свободных мест, финансируемых за счет таких бюджетных ассигнований». В серпні 2014 р. міністр освіти РФ заявив, що біля 1400 кримчан вступили до 170 вузів Російської Федерації.

В Україні теж спробували врегулювати ситуацію, 27 березня 2014 р. директор Українського центру оцінювання якості освіти Ігор Лікарчук наголосив, що практично провести ЗНО на території Автономної Республіки Крим неможливо і запропонував три варіанти проведення ЗНО поза півостровом. У квітні були змінені терміни реєстрації випускників. Тобто держава пробувала пристосуватися до катастрофічних змін.

Влітку МОН продовжував корегувати ситуацію. Так Листом МОН №1/9-348 від 04.07.2014 р. «Щодо особливостей вступної кампанії до вищих навчальних закладів» вузам рекомендувалося приймати документи від випускників окупованих територій без надання ними посвідчення про приписку (військового квитка), Наказ МОН від 15.07.2014 р. № 1/9-359 «Про окремі питання вступної кампанії» дозволяв приймати документи про освіту, видані навчальними закладами, розташованими на тимчасово окупованій території, за умови подальшої заміни цих документів на документи державного зразка у порядку, що буде визначений Міністерством у 2014 році.

Підсумком державної політики стало ЗНО – за звітами Українського центру оцінювання якості освіти (<http://testportal.gov.ua>) із 12079 випускників Криму у ЗНО прийняли участь лише біля 300 учнів (2,4%).

Підсумовуючи завершення вступної кампанії 2014 р. можна ще згадати Постанову КМУ від 17 вересня 2014 р. № 450 про додаткові місця у вищих навчальних закладах для осіб, що проживають на тимчасово окупованих територіях або виїхали з них. Цією постановою держава спробувала нівелювати проблеми з випускниками.

Одночасно з випускною та вступною компаніями 2014 р. продовжувалася епопея з переведенням студентів Криму до вузів на «материк». В зв'язку з відсутністю порядку виділення додаткових місць кримські студенти часто отримували відмови у переведенні.

Згадала держава і про студентів контрактної форми навчання. 15 липня 2014 р. начальник відділу департаменту вищої освіти Міністерства освіти і науки Сергій Храпатий повідомив, що «вже 600 студентів-контрактників з Криму перевелися до вузів материкової частини України і дані студенти були переведені на бюджетну форму навчання. Виняток становлять лише студенти, які отримують другу вищу освіту». Також проблемою студентів-контрактників переймався й Кабінет Міністрів України. 20 серпня 2014 р. Розпорядження КМУ № 742-р «Про деякі особливості переведення студентів вищих навчальних закладів, що розташовані на тимчасово окупованій території України, у період з березня по червень 2014 року» було встановлено, що після переведення студенти, які навчалися за кошти фізичних та юридичних осіб, завершують 2013/2014 навчальний рік на безоплатній основі, а з 1 вересня 2014 р. продовжують навчання відповідно частини дванадцятої статті 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (... продовження здобуття певного освітнього рівня ... за рахунок коштів державного бюджету ...)

Про те, що виникали проблеми під час переведення або вступу кримчан відзначало Міністерством освіти і науки України, про що вказувалося в Листі МОН № 1/9-437 від 01. 09. 2014 «Щодо розміщення студентів у гуртожитках вищих навчальних закладів» (про необхідність першочергового поселення у гуртожитки

Зразки додатків до диплому про вищу освіту

4.3 Детальні дані про програму: (напр., модулі або навчальні курси), і окремі особові результати навчання: балів/відсотків/процентів Programme details: (e.g. modules or units studied, and the individual grades/percentages/percentages obtained)					
Код дисципліни / Course Unit Code	Назва дисципліни / Course title	Навчальний рік / Academic year	Кредити ECTS (рейтинг) / ECTS credits (rating)	Бали / Marks	Оцінка за національною шкалою / National grade
1	Ботаніка / Botany	2006/2007	7 (210)	76	Добре / Good
2	Зоологія / Zoology	2006/2007	7 (210)	81	Добре / Good
3	Загальна цитологія / General cytology	2006/2007	4,5 (135)	80	Добре / Good
4	Основи вищої математики / Mathematics	2006/2007	6 (180)	92	Зараховано / Passed
5	Історія України / History of Ukraine	2006/2007	3 (60)	86	Добре / Good
6	Українська мова за професійним спрямуванням / Ukrainian language for professional direction	2006/2007	1,5 (45)	76	Зараховано / Passed
7	Анатомія рослин / Plant Anatomy	2006/2007	1,5 (45)	92	Відмінно / Excellent
8	Гістологія / Histology	2006/2007	1,5 (45)	90	Відмінно / Excellent
9	Фізика (2 і 3 семестр) / Physics (2 and 3 semester)	2007 / 2008	10,5 (315)	94	Відмінно / Excellent
10	Іноземна мова (англійська, 1-4 семестр) / Foreign Language (English, 1-4 semester)	2007 / 2008	8,5 (255)	73	Задовільно / Satisfactory
11	Хімія (теоретична, аналітична та фізична, органічна, біоорганічна) (1-4 семестр) / Chemistry (Inorganic, Analytical and physical, Organic, Bioorganic) (1-4 Semester)	2007 / 2008	27 (810)	72	Задовільно / Satisfactory
12	Економічна теорія / Economic theory	2007 / 2008	3 (90)	80	Зараховано / Passed
13	Основи інформатики / Informatics	2007 / 2008	3 (90)	92	Відмінно / Excellent
14	Філософія / Philosophy	2007 / 2008	5,5 (165)	84	Добре / Good
15	Вступ до спеціальності "біологія" / Introduction to the specialty of biology	2007 / 2008	1,5 (45)	90	Зараховано / Passed
16	Біологія / Biocelics	2007 / 2008	1,5 (45)	83	Зараховано / Passed
17	Біологія індивідуального розвитку / Biology individual development	2007 / 2008	1,5 (45)	82	Добре / Good
18	Анатомія людини / Human Anatomy	2007 / 2008	3 (90)	70	Зараховано / Passed
19	Мікробіологія / Microbiology	2007 / 2008	4 (120)	80	Добре / Good
20	Спеціалізація / Specialization	2007 / 2008	2 (60)	85	Зараховано / Passed
21	Безпека життєдіяльності / Safety	2007 / 2008	1,5 (45)	90	Зараховано / Passed
22	Фізіологія та біохімія рослин / Physiology and Biochemistry	2008 / 2009	6,5 (195)	81	Добре / Good
23	Фізіологія людини та тварин / Physiology of human and animal	2008 / 2009	6,5 (195)	78	Добре / Good
24	Молекулярна біологія / Molecular Biology	2008 / 2009	3,5 (105)	88	Добре / Good
25	Вірусологія / Virology	2008 / 2009	4 (120)	87	Добре / Good
26	Біохімія / Biochemistry	2008 / 2009	4 (120)	96	Відмінно / Excellent
27	Теорія еволюції / Theory of evolution	2008 / 2009	3 (90)	88	Зараховано / Passed
28	Математичні методи в біології / Mathematical methods in biology	2008 / 2009	3 (90)	94	Зараховано / Passed
Всього кредитів ECTS / Total credits ECTS			240 (7200)		
Нагромаджена оцінка / Total mark and rank				85	Добре / Good

український

За період навчання студентів (а) зачети, проміжні результати та ітогові екзамени по спеціальності / Specialization:		
Назва дисципліни / Discipline	Обсяг навчання / Study volume	Ітогові результати / Final results
1. Історія	102	хорошо
2. Культурологія	102	хорошо
3. Філософія	144	хорошо
4. Політологія	102	хорошо
5. Правознавство	50	зачтено
6. Психологія і педагогіка	50	зачтено
7. Соціологія	78	зачтено
8. Менеджмент досліджень і розробок	150	хорошо
9. Економіка	102	хорошо
10. Економіка створення аерокосмічної техніки	100	хорошо
11. Безпека життєдіяльності	100	хорошо
12. Введення в ракетно-космічну техніку	110	зачтено
13. Начертальна геометрія	82	зачтено
14. Інженерна графіка	280	хорошо
15. Конструкційні матеріали	96	зачтено
16. Теорія механізмів і машин	104	удовільно
17. Технологія отримання і обробки матеріалів	124	удовільно
18. Сопроудження матеріалів	279	удовільно
19. Деталі машин і механізмів	181	хорошо
20. Метрологія, сертифікація, стандарти	90	хорошо
21. Іноземний мови	340	хорошо
22. Інформатика	320	удовільно
23. Лінійна алгебра і аналітична геометрія	130	удовільно
24. Математичний аналіз	540	удовільно
25. Чисельні методи математичного аналізу	76	зачтено
26. Теорія ймовірностей і математична статистика	74	зачтено
27. Теоретична механіка	225	удовільно
28. Термодинаміка і теплопередача	68	удовільно
29. Фізика	392	удовільно
30. Фізична культура	408	зачтено
31. Хімія	70	зачтено
32. Екологія	70	зачтено
33. Електротехніка і електрооборудування	86	зачтено
34. Електроніка і радіооборудування	80	зачтено
35. Аеродинаміка	160	хорошо
36. Двигатели і енергоустановки КА	134	хорошо
37. Динаміка КА	104	хорошо
38. Конструкція КА	228	хорошо
39. Технологія виготовлення деталей	208	хорошо
40. Надійність РКС	84	хорошо
41. Маркетинг аерокосмічних послуг	100	зачтено
42. Основи управління КА	120	хорошо
43. Системи забезпечення польоту	66	зачтено
44. Преддипломний курс по проектуванню і конструюванню КА	118	хорошо
45. Преддипломний курс по теорії польоту і управлінню КА	90	зачтено
46. Проектування КА	90	хорошо
47. Проектування РКС	246	хорошо
48. Міжнародне космічне право	62	зачтено
49. Прочність КА	130	хорошо
50. Системи забезпечення життєдіяльності	58	зачтено
51. Стrojительна механіка КА	114	зачтено
52. Системи управління КА	84	зачтено
53. Теорія динаміки КА	198	хорошо
54. Теорія і елементи систем автоматизованого управління (САУ) ЛА	96	зачтено
55. Теорія польоту	76	зачтено
56. Теорія прийняття рішень	86	зачтено
57. Технологія виробництва КА	196	хорошо
Ітого:		8142
із них аудиторних занять:		4810
- Конец документа -		часов

російський

зазначеної категорії студентів) та листі МОН від 11.09.2014 р. № 1/9-462 «Щодо навчання громадян, які проживають або переселилися з тимчасово окупованої території України» (про виділення додаткових місць). Проте в останньому листі пропонувалося приймати кримчан тимчасово, поки не з'явиться Порядок, який повинен розробити КМУ.

І ось нарешті через П'ЯТЬ місяців Кабінет Міністрів України прийняв Постанову КМУ від 17.09.14 р. № 450 «Деякі питання надання (розміщення) додаткових місць державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних кадрів для громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території або переселилися з неї» (про що йшла мова у частини дванадцятої статті 7 Закону України № 1207-VII від 15 квітня 2014 року «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»).

А з окупованого Криму продовжували перебувати студенти. Так наприклад, 25 жовтня 2014 р. на сайт «Lvivport» повідомлялось: «до львівських вишів із Криму перевелось понад півтисячі студентів (цитата з сайту)».

І на останок про «таємничий» наказ Міністерства освіти і науки України. 13.11.2014 р. був виданий Наказ МОН № 1311 «Про внесення зміни до наказу Міністерства освіти і науки України від 07 травня 2014 року № 556», відповідно до якого термін переведення студентів з окупованих територій був продовжений до 1 березня 2015 р. Але інформація про це з'явилась тільки на сайті Верховної Ради і на сторінці «Нормативно-правова база» сайту МОН, а на сторінці «Для жителів Донбасу та Криму» цей наказ відсутній (будемо вважати це технічною помилкою). Разом з тим ряд вузів так і не знають про цей наказ.

І, знов таки на сторінці «Для жителів Донбасу та Криму» ще є інформація про те, що для студентів вищих навчальних закладів Донецької та Луганської областей працює консультативний телефон – (096) 444-30-86, а для студентів з Криму?

Підводячи підсумки можна констатувати, що в освітній політиці української держави по відношенню до тимчасово окупованих територій були перемоги і поразки, досягнення і невдачі, проте це все тактичні дії. Нажаль на сьогодні про стратегію держави в цій галузі нічого не відомо. Що буде далі, як відновлювати освітній простір, що робити після визволення Криму – на ці та інші питання поки відповіді відсутні.

Проте є декілька першочергових питань, які потрібно терміново вирішувати:

- Що робити після 1 березня 2015 р. студентам кримських вузів, які виявлять бажання перевестися до ВНЗ «материка». Тут потрібно враховувати і той факт, що з 1 вересня 2014 р. всі вони отримали документи російського зразка, а відповідно Листа Міністерства № 1/9-21 від 20. 01. 2015 «Про деякі питання проведення державної підсумкової атестації та зовнішнього незалежного оцінювання у 2014/2015 навчальному році» «...не мають і не матимуть у майбутньому жодної юридичної сили будь-які «документи про освіту», видані окупаційними структурами Російської Федерації та самопроголошеною «владою» на півострові... Жодного «визнання», «нострифікації», «обміну» таких «документів» тощо з боку Міністерства освіти і науки, інших органів державної влади України та зарубіжних країн не буде».
- Терміново потрібно вирішити питання переведення додатків до дипломів, які отримали випускники кримських вузів у 2014 р.
- Питання щодо можливості подальшого навчання випускників Криму у вузах України, в зв'язку з тим, що існуюча система екстернату потребує здачі як мінімум 18 екзаменів для отримання атестату.
- Потрібно покращити інформаційну політику на освітньому просторі, яка сьогодні знаходиться не у найкращому стані.

Не зважаючи на всі труднощі і перепони студенти України були, є будуть у передніх рядах розбудови нашої держави!

Слава Україні!

Alma mater. Свій серед ... або Окупована освіта – 2 –
<http://almenda.org/alma-mater-svij-sered-abo-okupovana-osvita-2>

ШАХІВНИЦЯ В ОСВІТІ АБО ОКУПОВАНА ОСВІТА – 3

*Цінність шахових фігур: пішак, кінь або слон
(легкі фігури), тура або ферзь (важкі фігури)*

Шахова термінологія

*Військові звання: рядовий склад, сержантський та
старшинський склад, офіцерський склад.*

Військові термінологія

Як будь яка система освіта має свою ієрархію, в якій існують певні ранжування. Такі градації існують практично в будь якій системі, на те вони й системи. В шахах це пішаки та легкі й важкі фігури, армія має теж свою систему. Чітко говорити про систему такого ранжування в освіті не можливо, але приблизно можна запропонувати наступну – школярі, студенти, вчителі та викладачі.

Кримська окупація, яка розпочалася у лютому 2014 року, не тільки не оминула систему освіти, в цій площині проходили важливі події – біля 190 тис. учнів, більше 25 тис. вчителів, понад 60 тис. студентів, декілька тисяч викладачів вузів – величезне «поле битви» між Росією та Україною. Про події в сфері шкільної освіти (учнів) та студентів можна ознайомитися в попередніх статтях («Окупована освіта» та «Alma mater. Свій серед ... або Окупована освіта 2»). Отже поговоримо про вчителів та викладачів.

Окупація Криму Росією проходила відносно «мирно», цьому сприяло багато чинників – від анархії в вищих сферах влади до спланованих дій окупантів, від страху до зради. Але мабуть одним з головних стала певна підтримка окупантів або пасивність кримчан. Вчителі та викладачі півострова не дуже відрізнялися від представників інших соціальних груп. І це є основною трагедією українського суспільства, а може і не тільки українського. Вчительство само по собі є дуже консервативним, але в українському суспільстві воно стало певним гальмом розвитку демократії – багаточисленні «провладні» мітинги, на які більшість вчителів покірливо йшли, а участь у виборчих компаніях, коли не тільки більшість виборчих дільниць були в школах, а й самі комісії складалися з вчителів. Проте це тематика окремого дослідження, окрім того не потрібно підходити до всіх однаково, але певні тенденції все ж прослідковуються. Повернемося до Криму.

«Зміну» влади вчителі практично не відчували. Серйозних змін у керівництві освітою не відбулося. Міністром освіти і науки, молоді та спорту Республіки Крим (назва органу управління освіти півострова з лютого 2014 р.) стала, а точніше залишилася, Гончарова Наталія Георгіївна (міністр освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим з грудня 2013 р.), більшість керівників та працівників органів управління та керівників закладів освіти залишилися на місцях.

Наступним кроком, і навіть самим важливим, став перехід на російську систему оплати. Заробітна плата вчителів та викладачів була перерахована в сторону збільшення, і це збільшення було суттєвим. Виплати педагогічним та науковим працівникам збільшувалися поступово: в травні на рівні 25%, в червні – 35%, з липня і далі щомісячно 50%. Таким чином вчителі зі стажем та вищою категорією могли отримувати до 30 тисяч рублів, що при тодішніх цінах було дуже істотно.

Одночасно почався «перевід» освітнього процесу на російські «рейки». Для цього влітку була проведена перепідготовка вчителів, в процесі якої було «перепідготовлено»

понад 23 тисяч вчителів Криму та 3 тисячі вчителів Севастополя (якість цієї перепідготовки залишимо за рамками цієї статті). Схожа ситуація відбувалася і в вузах Криму, де викладачі терміново перероблювали програми та курси.

Окрім «пряника» російські окупанти разом з кримськими колабарантами використовували й «батіг». Розпочалося переслідування українських патріотів – вчителів та викладачів. Ярким прикладом цього є звільнення директора єдиної в Криму Української школи-гімназії Наталії Руденко та події в Ялтинській школі №15 (переслідування вчителів та директора після виконання Гімну України випускниками під час останнього дзвоника). Різними засобами вчителі та викладачі «виштовхувалися» з системи освіти – від погроз фізичного знищення до звільнення через відсутність годин, від морального тиску до звільнення через відсутність російського громадянства. Окрім того в закладах освіти складалися списки «неблагонадійних» педагогів, а всі вчителі суспільствознавчого циклу (особливо історики) потрапляли під особливий нагляд (керівники закладів постійно інформували про їх діяльність органи управління).

В складне становище на півострові потрапили вчителі української мови та літератури. Не зважаючи на декларацію про три мови на півострові (російську, українську та кримськотатарську), годин на викладання української мови та літератури в 2014 – 2015 навчальному році практично виділено не було. Окрім того катастрофічно скоротилося кількість україномовних класів, при чому це скорочення часто відбувалося під тиском адміністрацій або колабарантів.

Біля 700 вчителів української філології були зараховані до Кримського Республіканського Інституту Перепідготовки Працівників Освіти для проходження професійного перенавчання за напрямком «Філологія. Російська мова і література» строком на 10 місяців (наказ КРІППО №4 від 27 серпня 2014 р., наказ КРІППО №8 від 1 вересня 2014 р. «Про зарахування» та інші), іншим вчителям запропонували пройти десятимісячну перепідготовку (очно-заочну) на базі КРІППО за власний рахунок. Також вчителів української мови «довантажували» годинами з іншими предметами – суспільствознавства, праці та ін., хоча вони не були фахівцями з цих дисциплін. Це призвело до того, що вчителі почали звільнятися та виїжджати з Криму, так у Євпаторії з 80 вчителів української мови залишилося тільки 20.

Схожа ситуація і з вчителями кримськотатарської філології. Так на початок 2014 – 2015 навчального року в Криму з 600 шкіл було тільки 7 шкіл з українською мовою навчання (та й вони були реорганізовані) і 15 шкіл з кримськотатарською мовою навчання. Окрім того, навчатися на рідній мові, відповідно російського законодавства, можна тільки до 9 класу включно, тобто у 10 та 11 класах учні повинні навчатися на російській мові. На сайті ж Кримського республіканського інституту піддипломної педагогічної освіти в розділі «Кримськотатарська мова та література» тільки загальні методичні рекомендації, а частина «Курси підвищення кваліфікації» на момент підготовки статті була порожня.

Цікавою стала ситуація з вчителями та викладачами з Туреччини, які викладали у школах та медресе Криму. Восени, без пояснення причин, їм просто не продовжили вид на проживання. В результаті всі викладачі повинні були залишити півострів.

Ще одним кроком формування освітніх відносин на півострові стали переслідування через заборонену літературу. Відповідно рішення Міністерства освіти Криму (лист від 12.09.2014 № 01-14/1167 «Об экстремистской литературе») вводиться список забороненої літератури (біля 2500 найменувань), які повинні були виявити заклади освіти та знищити. Це стало чудовим приводом для проведення обшуків та переслідувань. Так 9 вересня 2014 р. російська поліція провела обшук в гімназії-інтернаті для обдарованих дітей с. Танкове Бахчисарайського району Криму. В результаті

адміністрацію навчального закладу змусили прибрати всю кримськотатарську символіку. А обшуки відбулися ще в декількох закладах освіти.

І на останок щодо положення серед вчителів в Криму. Кінець 2014 р. та початок 2015 року (січень та лютий) принесли кримським вчителям «російську дійсність» — невиплата та затримка зарплат, незрозуміла ситуація з оплатою праці та багато інших сюрпризів створили кризову ситуацію. Хоча Міністерство освіти Криму і заявляє про погашення заборгованості, яка була викликана «технічними проблемами», проте інформація з місць не завжди підтверджує ці заяви.

Схожа політика проводилася і у вищій освіті в Криму. З самого початку окупації керівництво вузів практично в повному складі перейшло на бік загарбників. Разом з іншими колабарантами адміністрації вузів організували переслідування як студентів, так і викладачів, які мали проукраїнські погляди. Після «референдуму» розпочався виїзд викладачів на материк через моральний тиск і створення неможливих умов для праці, скорочення та зменшення навантаження. Цьому «активно» допомагало керівництво вузів, тому більшість активних викладачів вузів виїхали до України.

В цей же час вища освіта теж переходила на «російські рейки». З одного боку були суттєво збільшена заробітна плата викладачів, а з іншого боку... було скорочена кількість вузів: якщо на початок 2014 р. в Криму діяло 94 вуза, то восени 2014 р. їх залишилося всього... 12. Тобто відбулося скорочення у 8 разів. Це суттєво зменшило кількість викладачів. Скорочення часто мали політичний характер, наприклад у Таврійському національному університеті ім. Вернадського був скорочений факультет української філології.

Мабуть самою визначною подією минулого року у вищій освіті Криму стало створення Кримського федерального університету ім. Вернадського. Проте як кажуть: «Бажали кращого, а вийшло як завжди». Маючи можливо «благие намерення» університет створювався на базі Таврійського національного університету ім. Вернадського шляхом об'єднання 7 вищих навчальних закладів та 7 наукових організацій Криму. Не зважаючи на те, що практично всі ректори вузів (окрім ректора ТНУ М. Багрова) та керівники наукових закладів були проти об'єднання, Уряд Російської Федерації 4 серпня 2014 р. прийняв рішення про створення КФУ ім. Вернадського.

Окрім того створення КФУ ім. Вернадського привело до скорочення не тільки кількості студентів (наприклад біля 400 студентів-іноземців Кримського медичного університету забрали документи), а й викладачів — була закрита кафедра кримськотатарської літератури, відбулися структурна реорганізація через скорочення — об'єднання історичного та філософського факультетів привело до звільнення 11 викладачів та збільшення навантаження до тисячі аудиторних годин.

І знов таки наприкінці 2014 року та на початку 2015 року розпочалися непорозуміння із заробітною платою викладачів кримських вузів.

Підсумовуючи окупаційну політику в сфері освіти по відношенню вчителів та викладачів Криму можна констатувати те, що всі зміни, які відбуваються проходять під тиском імперської влади і направлені на побудову «послушної» системи освіти. Проте вона зустрічає певний супротив, а фінансові вливання, які повинні були показати переваги «російського миру» закінчуються.

Повернемося до України. З початку окупації Криму викладачі вузів та вчителі шкіл, розуміючи ситуацію, почали виїжджати з півострову. Багато з них не мали ані роботи, ані житла на материку. А що держава? А нічого. Так-так, дій направлених безпосередньо на підтримку вчителів та викладачів, які виїхали з Криму, з тимчасово окупованої території, зроблено не було. Крім того кримчани, які вихали з півострову ще повинні були боротися із бюрократичною машиною України. Так Постанова КМУ №65 від 01.03.2014 р.

вимагав економії державних коштів шляхом не заповнення вакансій, тобто кримчани не мали можливості працевлаштуватися у деякі заклади навіть на вакантні посади. Та ще й «подарунки» банківської системи, яка блокувала рахунки кримчан. Потім держава ще «допомогла», оголосивши кримчан, які виїхали з півострова нерезидентами, тобто визнавши їх практично іноземцями.

А що ж Міністерство освіти і науки України? Міністерство вважало, що такої проблеми як кримські викладачі не існує, всі рівні перед законом, а вчителів і так багато. І все це не зважаючи на звернення викладачів з Криму, які навіть пропонували певні механізми дій, проте і вони залишилися поза увагою чиновників. І ось нарешті у серпні Міністерство освіти України вирішило таки відреагувати на ситуацію і випустило Спільний лист Міністерства освіти і науки та Міністерства соціальної політики № 1/12-5698, 9209/0/14-14/21 від 15.08.2014 р. «Щодо забезпечення працевлаштування вчителів загальноосвітніх шкіл та вихователів дошкільних навчальних закладів із зони АТО» – в цьому листі чиновники пояснили педагогам... як шукати роботу за допомогою центрів зайнятості. Так, була спрощена певна процедура та механізм ... постанови на облік. А щоб було ще зрозуміліше, цей лист був продубльований на сайті Міністерства освіти і науки України в розділі «Для жителів Донбасу і Криму» – «Інформація щодо працевлаштування педагогічних працівників». В «Інформації ...» зазначається, що (цитата з сайту):

У центрах зайнятості Вам допоможуть:

- знайти роботу – тимчасову або постійну;
- взяти участь у громадських або інших роботах тимчасового характеру;
- пройти професійну підготовку, перепідготовку або підвищити свою кваліфікацію;
- отримати статус безробітного та матеріальну допомогу на випадок безробіття.

Підсумовуючи державну політику України щодо вчителів та викладачів з Криму можна зазначити що така політика просто відсутня. І педагоги, що залишилися на тимчасово окупованій території в Криму, і педагоги, що виїхали з тимчасово окупованої території Криму залишені напризволяще.

І на сам кінець – деякі педагоги, що виїхали з тимчасово окупованій території вже планують повертатися до Криму.

Та надія завжди залишається.

Додаток

**Голові Комітету ВР України з питань освіти Гриневич Л.М.
Міністру освіти та науки України Квіту С.М.,
Заступнику Міністра Полянському П.Б.**

ЗВЕРНЕННЯ

Ми, викладачі та аспіранти вищих навчальних закладів АР Крим, які не бажають переходити у російське громадянство, опинилися під загрозою втрати професійної кваліфікації та місця роботи.

Всі ми залишаємось громадянами та патріотами України, не поміняли український паспорт і, таким чином, перетворившись в іноземних громадян, залишилися без права працювати в російській системі освіти в Криму.

У ситуації, що склалася, особливо уразливими категоріями викладачів є українські філологи та історики, кафедри яких позбавлені перспектив ефективного розвитку у науково-освітньому просторі Російської Федерації. Нині перебувають у пошуках працевлаштування десятки кваліфікованих фахівців (професорів, доцентів), що опинилися на тимчасово окупованій території. Особливого ставлення, на наше глибоке переконання,

потребують аспіранти, фах котрих є затребуваним тільки в українській науці та вищій школі. Закони української держави забезпечують гарантії прав та свобод своїх громадян. Проте у зв'язку із окупацією Криму реалізація низки статей Конституції України (ст. 34, 43, 48, 54) та інших Законів України по відношенню до викладачів вишів Криму на території анексованого півострову стає неможливою, зокрема, згідно із:

- ст. 43 Конституції України, яка гарантує *«право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. .»*, і *«... створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності. .»*;
- п. 3. ст. 3. Закону України про вищу освіту *«Реалізація державної політики у галузі вищої освіти забезпечується шляхом: збереження і розвитку системи вищої освіти та підвищення її якості»*;
- ст. 50 Закону України про вищу освіту, яка гарантує права педагогічних та науково-педагогічних працівників.

Відповідно до тих умов, що склалися, просимо забезпечити виконання наших конституційних прав громадян України. Зрозуміло, що ми реально оцінюємо стан кадрового забезпечення професорсько-викладацького складу вишів України, тому пропонуємо наступні кроки для вирішення цієї ситуації:

- 1) просити МОН України та Комітет ВР України з питань освіти звернутися до ректорів вищих навчальних закладів України з офіційним листом щодо надання термінової інформації з приводу вакансій професорсько-викладацького складу з 1 вересня 2014-2015 навчального року;
- 2) на підставі отриманої інформації створити базу даних щодо вакансій у вишах України з 1 вересня 2014-2015 навчального року;
- 3) до початку формування штатного розкладу оприлюднити цю базу даних на сайті МОН України для ознайомлення та подальшого працевлаштування викладачів Криму.

Таким чином, вважаємо, що вищезазначені кроки можуть сприяти відновленню порушених прав та свобод громадян України, які нещодавно було підтверджено та гарантовано Законом України *«Про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України»*.

Звісно, шкода лишати наші виші, яким ми віддали багато років свого життя, працюючи віддано в пристойних умовах, створених українською державою, зокрема Міністерством освіти і науки України. Шкода лишати нашу дружні кафедри, колективи яких стали для нас майже другою сім'єю. Шкода лишати студентів, з яких ми намагались виховувати справжніх громадян, і навіть патріотів, передаючи їм нашу любов до України і проводячи, хоч і частково, заняття українською мовою. Шкода втрачати наші домівки, перетворюючись у біженців Криму. Це все насправді дуже болісно переживати, але жити й працювати тут стало просто неможливим.

Тому звертаємося до Вас з проханням розглянути нашу проблему як першочергову та в найкоротший термін сприяти відпрацюванню юридичних механізмів для переведення вище згаданих категорій викладачів та аспірантів у вищі навчальні заклади Міністерства освіти і науки України.

З повагою,

викладачі та аспіранти Криму – громадяни України.

17.04.2014

Шахівниця в освіті або окупована освіта – 3

<http://voicecrimea.com.ua/main/articles/shaxivnicya-v-osviti-abo-okupovana-osvita.html>

ІНФОРМАЦІЙНЕ ОСВІТНЄ ПОЛЕ: ПІДРУЧНИК

Перше завдання історії – утриматися від брехні, друге – не приховувати правди, третє – не давати ніякого приводу запідозрити себе в пристрасті або в упередженій ворожості.

Цицерон

Окупація Криму у 2014 р. Російською державою відбулася при певній підтримці місцевого населення. Цьому є доволі багато об'єктивних та суб'єктивних причин. Одним з факторів, який визначив відношення населення до окупантів (і не тільки на півострові) була освіта. А саме інформаційне поле, яке визначало місце Криму в сучасній українській державі. Особливо це визначалося крізь історичне минуле. Простідувати це питання можна за допомогою підручників, які і є одним з основних інформаційних потоків в освітньому просторі.

Сучасна шкільна історична освіта в Україні побудована на принципах хронологічної лінійності (матеріал вивчається в хронологічній послідовності) та територіальності (розглядаються історичні процеси на територіях, які складають сучасну Україну).

Основою для шкільної історичної освіти є Програми для загальноосвітніх навчальних закладів та підручники, які написані на основі цих програм. У 2014–2015 навчальному році діяла Програма для загальноосвітніх навчальних закладів для 5–9 класів з історії, яку Міністерство освіти і науки України вирішило змінити, шляхом «розвантаження» (Наказ № 100 від 06 лютого 2015 року «Про розвантаження навчальних програм для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів»).

- Історія України (Вступ до історії): підручник для 5 класу загальноосвіт. навч. закл. / В.С. Власов. – К.: Генеза, 2013. – 256 с.: іл.
- Історія України (Вступ до історії): підручник для 5 класу загальноосвіт. навч. закл. / Пометун О.І., Костюк І.А., Малієнко Ю.Б. – К.: Освіта, 2013. – 196 с.: іл.

Програма для загальноосвітніх навчальних закладів для 5–9 класів з історії (чинна у 2014–2015 навчальному році) була основою для викладання в школах України. Відповідно до цієї програми Крим, як частина території України, практично не згадується в 5 класі (окрім Судацької фортеці та Бахчисарайського палацу). В підручниках, які були надруковані у 2013 р., є інформація про Крим, в розрізі вимог програми, а також пів-

острів згадується як місце загрози (Кримське ханство). Нова Програма, яка розробляється зараз, вже передбачає ознайомлення з історією Криму в основному через знайомство з історією античних міст, скіфів, Кримського ханства (проте невідомо, як буде співвідноситися нова програма з існуючими підручниками).

- Всесвітня історія. Історія України: підруч. для 6-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / О.Г. Бандровський, В.С. Власов. – К.: Генеза, 2014. – 272 с.: іл., карти.
- Всесвітня історія. Історія України: підруч. для 6-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / О.І. Пометун, П.В. Мороз, Ю.Б. Малієнко – К.: Видавничий дім «Освіта», 2014. – 256 с.: іл.

Програма та підручники для 6 класу (історія Стародавнього світу) знайомить учнів з Кримом крізь призму скіфів та сарматів, поселень греків, звертаючи увагу на існування держав – Боспорського царства, держав скіфів та інших.

В 7 класі учні починають вивчати окремо історію України та всесвітню історію. В наші дні проходить конкурс щодо нових

підручників. Нажаль розглянути їх не вдалося, тому що не зважаючи на те, конкурс підручників продовжено, доступ до повних версій рукописів закритий. Проте навіть перші параграфи запропонованих підручників та Програма дає можливість проаналізувати матеріал щодо Кримського півострову.

Практично у всіх підручниках згадується Кримський півострів під час розгляду тем, присвячених сусідам слов'янських племен. Проте ця інформація подається оглядово, частіше згадуються античні міста-колонії, хозари, Візантія та інші. Окрім того обов'язково розповідається про легендарний похід князя Володимира на Херсонес. Також у деяких підручниках згадується Тмутараканське князівство. Проте це по більшості інформативні повідомлення, а деякі згадування Криму викликають запитання: *«Камінь у будівництві храмів наші предки почали застосовувати від X ст. Нещодавно з'ясовано, що найдавнішою кам'яною спорудою (якщо не брати до уваги візантійський Крим)...»* (С. 66. Історія України. Власов В.С.)

Щодо безпосередньо Кримського півострову, то за Програмою, відповідно якої готувалися підручники, пропонується розглянути *«Утворення Кримського ханства. Перехід кримських ханів у васальну залежність від Османської імперії. Початок татарських походів на українські землі»*, а у новій *«розвантаженій програмі»* вже пропонується звернути увагу на *«Держава Феодоро в Криму. Утворення Кримського ханства. Гіреї. Суспільний устрій та культура ханства»*. Тільки історичні події на півострові розглядаються в розділі *«Українські землі у складі Великого князівства Литовського та інших держав (друга половина XIV–XV ст.)»*, тобто події практично десяти століть залишаються поза увагою. Ну, а що ж автори вирішили помістити до підручників про Крим дізнаємося вже після виходу підручників:

- § 33. Утворення Кримського ханату* та його відносини з Україною (Історія України. 7 клас. Смолій В.А., Степанков В.С.) – 4 сторінки;
- § 22. Держава Феодоро та Кримське ханство (Історія України. 7 клас. Ю.Ю. Свідерський, Т.В. Ладиченко, Н.Ю. Романишин) – 6 сторінок;
- § 23. Українські землі у складі Угорщини, Молдавії, Московії, Кримського ханства та Османської імперії (Історія України. 7 клас. Гісем О.В.) – 12 сторінок;
- § 23. Крим та українське Причорномор'я. Українські землі у складі Угорщини, Молдови та Московії (Історія України. 7 клас. Власов В.С.) – 7 сторінок;
- § 22. Держави середньовічного Криму (друга половина XIV–XV ст.) (Історія України. 7 клас. Гупан Н.М., Смагін І.І., Пометун О.І.) – 8 сторінок;
- § 23. Українські землі у складі Угорщини, Молдавії, Московії, Кримського ханства та Османської імперії (Історія України. 7 клас. Гісем О.В., Мартинюк О.О.) – 9 сторінок

* орфографія за авторським текстом

- Історія України: підруч. для 7 класу загальноосвіт. навч. закладів / О.В. Гісем, О.О. Мартинюк. — Х.: Видавництво «Ранок», 2015. — 240 с.: іл.
- Історія України: підруч. для 7 класу загальноосвіт. навч. закладів / В.С. Власов. — К.: Генеза, 2015 рік, 192 с.: іл.
- Історія України: підручник для 7 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О.В. Гісем. — Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2015. — 272 с.: іл. + 1 електрон. опт. диск (CD)
- Історія України: підруч. для 7 класу загальноосвіт. навч. закладів / Гупан Н.М., Смагін І.І., Пометун О.І. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2014. — 224 с.: іл.
- Історія України: підруч. для 7 класу загальноосвіт. навч. закладів / Ю.Ю., Ладиченко Т.В., Романишин Н.Ю. — К.: Грамота, 2015 р., 240 с.
- Історія України: підруч. для 7 класу загальноосвіт. навч. закладів / Смолій В.А., Степанков В.С. — К.: Генеза, 2015 рік, 240 с.

- Історія України: 8 кл. підруч для загальноосвіт. навч. закладів / В.С. Власов. — К.: Генеза, 2008. — 304 с.: іл., карти
- Історія України, XVI — XVIII ст.: підруч для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів / Г.К. Швидько. — К.: Генеза, 2008. — 336 с.: іл., карти
- Історія України: підруч для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів / Струкевич О.К., Романюк І.М., Пірус Т.П. . — К.: Грамота, 2008. — 304 с.: іл., карти
- Історія України, XVI — XVIII ст.: підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів / Гісем О.В., Мартинюк О.О. — Х.: Ранок, 2008. — 259 с.: іл., карти

У 8 класі учні шкіл більше знайомляться з Кримом, але проходить це дуже цікавим способом. Цей навчальний рік і наступний, 2015–2016 навчальні роки Історія України викладається за підручниками, які були випущені у 2008 році. І виходячи з досвіду цього року можливо сказати, що подані на майбутній рік рукописи підручники не дуже будуть відрізнятися від сучасних.

В сьогоденних підручниках для 8 класу питання соціально-економічного, політичного, культурного розвитку Кримського півострову, як серед загальних тем, так і окремо не розглядається. Знання учнів про життя на Кримському півострові базується на інформації, яку вони отримали у минулому році. І більше,

часто Крим не розглядається як частина України або навіть протиставляється їй.

Так у підручнику видавництва «Грамота» (автори Струкевич О.К., Романюк І.М., Пірус Т.П.) на С. 8 в частині «Українські землі на початку Нового часу» описані держави в складі яких перебували українські землі — Велике князівство Литовське, Польща, Молдова та Угорщина, а Крим або Кримське ханство чи Туреччина, яка мала великий вплив на півострів, відсутні. Автор підручника Швидько Г.К. у вступі пише, що «На початку XVI ст. українські землі входили до складу різних держав. ... Польщі, ... Угорщини, ... Молдавського князівства, ... Московської держави. ... Великого князівства Литовського». У підручнику під авторством Власова В.С. на С. 6 подана карта «Суспільно-політичне життя українських земель у 16 ст.» на якій вказуються кордони тогочасних держав і задається питання щодо Кримського ханства і сучасних земель. Після характеристики суспільних відносин на більшості українських земель, зазначається на С. 12, що «Життя українських земель визначалося ще однією обставиною: грабіжницькими набігами з Криму». А на С. 14 в завданнях для перевірки пропонується «розподілити назви українських земель відповідно до назв держав, у складі яких вони перебували наприкінці 15 ст.» і перераховуються держави: Велике князівство Литовське, Королівство Польське, князівство Молдавія та королівство Угорщина. Підручник під авторством Гісема О.В., Мартинюка О.О. вказує, що в Криму «існувала держава татарського народу — Кримське ханство» (С. 6).

Подальше знайомство з півостровом розглядається крізь призму військово-політичних відносин. Крим представлений тільки як місце розташування Кримського ханства і асоціюється із територією проживання татар. При чому частіше всього татари (або Кримське ханство) представлені як вороги: «Від кінця XV ст. татарські набіги на українські землі стали регулярними» (С. 28, Історія України (підручник) Гісем О.В., Мартинюк О.О.); «У разі необхідності такі ватаги нападали на татар, перешкоджаючи їхньому просуванню вглиб українських земель ...» (С. 11 Історія України. Швидько Г.К. видавництво «Генеза»).

У подальшому викладання історії України тісно переплетено із історією Кримського ханства, як ворога (постійні грабіжницькі набіги «татарських орд» або «визвольні» походи козаків): «... татарські війська неодноразово з'являлися на українських землях, «умиваючись — за свідченням сучасника — по лікоть у нашій крові та спустошуючи все вогнем та мечем» (§10 Історія України. Гісем О.В., Мартинюк О.О.).

Окрім військових та політичних подій багато часу приділяється релігійному життю в Україні наприклад §3 Релігії в Україні. (Історія України. Струкевич О.К., Романюк І.М., Пірус Т.П., видавництво «Грамота»), інші підручники теж розглядають вже «церковне життя». Проте всі події, пов'язані з релігією, присвячені тільки християнству. Інші релігії, які були на той час, не згадуються або розглядаються з точки зору протистояння християнству: *«Виникнення й утвердження українського козацтва відбулося на Великому Кордоні, що розділяв тоді християнський та мусульманські світ»* (С. 17 Історія України. Струкевич О.К., Романюк І.М., Пірус Т.П. видавництво «Грамота»).

Навіть питання культури присвячені тільки певним територіям, не згадуються наявність культурних досягнень півдня України, в тому числі Криму. А у підручнику Швидько Г.К. у §7 *«Українське мистецтво 16 ст.»* згадується, що *«... турецько-татарська небезпека спричинила активне замкове будівництво»*.

Татари, з яким асоціюється Крим, в основному згадуються як вороги, і тільки іноді як союзники. А що відбувалося у самому Криму залишається поза увагою. В останньому розділі *«Українські землі в другій половині XVIII ст.»* учні знайомляться з життям на Правобережній Україні та Слобожанщині, Буковині та Закарпатті, в Галичині, розглядається соціально-економічне та побутове життя. І тільки Кримський півострів залишається поза увагою. Навіть питання захоплення Кримського півострову Російською імперією розглядається крізь військові дії та виселення християн з півострова.

І наостаннє щодо 8 класу, якщо Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з Історії України, яка є чинною у 2014/2015 навчальному році, передбачала вивчення Кримського ханства у в XVIII ст. (хоча тема і була відсутня у підручниках), то в проекті *«розвантаженої»* програми вже цього питання не має.

У 9 класі Крим практично не згадується, його розглядають під час вивчення шляху розвитку земель у складі Російської імперії та під час Кримської війни (по більшості тільки як територію, де проходили бої).

Майже зовсім відсутні згадки про Крим у підручнику О. Реєнта, хоча вони мали бути у всіх дев'яти темах, заявлених для вивчення. Так, наприклад, при вивченні теми 2 *«Українські землі у складі Російської та Австрійської імперії наприкінці XVIII – у першій третині XIX ст.»* тільки опрацювавши карту на С. 21 можна дізнатися про Крим наприкінці XVIII ст. У тексті параграфа немає жодної згадки. І тільки у темі 4 *«Культурне життя в Українських наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.»* читаємо: *«У 1812 р. поблизу Ялти закладено Нікітський ботанічний сад, який став одним із центрів розвитку агрономії, ботаніки й садівництва»*.

Таким чином, це не просто ігнорування того, що сотні тисяч кримських татар, які на той час мешкали у Криму, також мали свої традиції, досягнення у культурі, а й навіть тих українців які становили 11,6% жителів Криму. Тому стає ще більш не зрозумілим яким принципом керувались ті, що рекомендують ці тексти для вивчення, тим більше, що існує і альтернатива.

У 10–11 класах продовжується вивчення історії України вже у XX ст. та на початку XXI ст. Викладання ведеться на основі нормативних документів – Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. 10–11 класи. Рівень стандарту.

- Історія України: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закладів / Ф.Г. Турченко, В.М. Мороко. — К.: Генеза, 2009. — 352 с.: іл., карти
- Історія України: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закладів / О. Реєнт, О. Малій. — К.: Генеза, 2009. — 240 с.: іл., карти
- Історія України: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закладів / О.К. Струкевич. — К.: Грамота, 2009. — 288 с.: іл.

- Історія України: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.: рівень стандарту, академічний рівень / О.І. Пометун, Н.М. Гупан. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2012. — 288 с.: іл.
- Історія України: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.: рівень стандарту, академічний рівень / С.В. Кульчицький, Ю. Г. Лебедева. — К.: Генеза, 2010. — 288 с.: іл.
- Історія України: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.: рівень стандарту, академічний рівень / О.П. Ресент, О.В. Малій. — К.: Генеза, 2010. — 242 с.: іл.
- Історія України: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.: професійний рівень / Ф. Г. Турченко. — К.: Генеза, 2010. — 302 с.: іл.

Академічний рівень. Профільний рівень. (зі змінами відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 04.08.2014 №895). Аналіз програм показує, що вони створені різними групами експертів. В Програмах з історії України для академічного рівня та рівня стандартів у 10 класі не розглядаються питання щодо історичного розвитку Кримського півострова у XX ст., а у 11 класі приділяється увага 2 подіям — депортації 1944 р. та змін статусу півострова у 1954 р. Програма з історії України професійного рівня пропонує розглянути питання подій громадянської війни та утворення автономної республіки в складі РРФСР (проте ці питання проігноровані у підручнику), депортації 1944 р. та подіям 1954 р., проте не приділяється увага процесам повернення кримських татар на Батьківщину.

Розглянемо, яке місце відводиться Криму в сучасних підручниках історії України, які рекомендовані Міністерством освіти і науки України у 2014–2015 навчальному році (хоча список МОН викликає багато запитань, так у 11 класі відсутні рекомендовані підручники для профільного рівня, а для 10 класу рекомендовані підручники, які підготовлені для 12-річної школи, але це трохи інше питання).

В підручнику історії України для 10 класу під авторством Ф.Г. Турченко (професійний рівень) на С. 9 є посилання на карту (хоча і не вказано, на яку саме) розселення українців (С. 10). Коментар до цієї карти автор подає, проте зовсім відсутня інформація, про Крим, який хоч і входить до складу України, але на території якого на початку XX ст. проживало доволі мало українців. Хто займав Крим залишається так і не відомо (відповідно перепису населення у 1897 р. в Криму рідною мовою були: татарська — 194 294 (35,55%); російська — 180 963 (33,11%); українська — 64 703 (11,84%)). Розглядаючи питання формування української нації автор наводить приклади щодо домінування тієї чи іншої народності (14 — 15), наводячи приклади росіян, євреїв, поляків, угорців та інших в розрізі арабістики чи території, але кримські татари, які складали більшість у Криму не згадуються. До речі, в підручнику абсолютно відсутнє будь яке згадування кримських татар, тільки на С. 97 в Документі згадується, що православна служба в Криму проводилася і на татарській мові. Багато уваги приділяється в підручнику питанням розвитку українського національного руху, а інші, в тому числі і ті, що виникали та розвивалися на півострові проходять поза увагою.

Процес становлення державності та національного відродження теж проходить поза Кримом та кримськотатарською спільнотою. Так на С. 170 напряду задається питання: «Чому Центральна Рада оголосила юрисдикцію лише на дев'ять українських губерній (без Криму) ...?», а от відповіді отримати у тексті підручника неможливо в зв'язку з відсутністю будь якої інформації про події у Криму. Жодної інформації про Демократичну Кримську Республіку, Мусульманський виконавчий комітет, Радянську Соціалістичну Республіку Таврида (окрім інформації на карті на С. 162 та рядка на С. 190, які ніяк не коментуються) та інші утворення в Криму в підручнику знайти не можливо.

Практично інформація про перебіг подій у революційні роки в Криму підручник Ф. Турченко подає на картах. Карта на С. 203 інформує, що в Криму був Кримський

крайовий уряд, але дізнатися, що це за уряд знов таки з підручника неможливо. А карта на С. 219 повідомляє, що в Криму був гарнізон Антанти і півострів входив до складу Військового уряду півдня Росії (хоча це відбулося наприкінці 1919 р.). Та ця ж карта демонструє напрямки військових ударів радянських військ у 1919 р. На С. 236 є речення про утворення Кримської Соціалістичної Радянської республіки. Ще одна карта на С. 245 продовжувала показувати, що Крим знаходиться у складі Військового уряду півдня Росії. І нарешті карта на С. 264 інформує нас про захоплення Криму більшовиками у 1920 р. Культурне життя, про яке йдеться мова у підручнику, має жорстко україноцентричне напруження і жодного кримськотатарського митця чи поета або письменника в підручнику не має. Щодо релігійного питання в підручнику, то воно розглядається скрізь призму християнської церкви, відповідно підручнику професійного рівня для поглибленого вивчення історії, на початку XX ст. на українських землях окрім християнства інших релігій не існувало.

Розглянемо ще один підручник з історії України для 10 класу за авторством О.І. Пометун, Н.М. Гупан. На С. 6 він дає інформацію про національний склад в містах, сільській місцевості, проте розглядаються тільки українці, росіяни, євреї та поляки. Про кримських татар в підручнику згадується тільки два рази — на С. 26 подається національний склад населення у відсотках і там згадуються татари (не але не кримські татари) і на С. 89 розповідається про З'їзд народів Росії, серед делегатів якого були і кримські татари. А про Кримський півострів згадується декілька разів в розрізі військово-політичних подій. А після 1921 р., коли в Криму була створена Автономна Кримська Радянська Соціалістична республіка в складі РРФСР, півострів зникає з підручника. І знов таки в релігійному та культурному житті мешканців Криму не має.

Схожа ситуація і в інших підручниках.

У всіх підручниках з історії України для 11 класу Крим згадується під час перебігу військових дій — оборона Севастополя, військова операція 1942 р. та звільнення Криму. На карті перед початком Другої Світової війни Крим вказують, як територію Автономної Кримської Радянської Соціалістичної республіки в складі РРФСР. В деяких підручниках зустрічаються помилки, так в підручнику за авторством О.І. Пометун, Н.М. Гупан на С. 27 вказано, що Кримська область увійшла до складу райсхкомісаріату «Україна», хоча область на півострові була створена тільки у 1945 р. Депортація кримських татар та інших народів з півострову розглядається у підручнику О.І. Пометун, Н.М. Гупан — С. 53–54, підручнику Ф. Турченко С. 55–56, підручнику Струкевич О.К., Романюк І.М., Дровозюк С.І. — С. 59. А от у підручнику С.В. Кульчицького, Ю.Г. Лебедевої інформація про депортацію у 1944 р. відсутня, навіть важко сказати з чим пов'язане таке рішення авторів не звертати увагу на цю трагедію.

Поверненням до тематики Криму відбувається у підручниках в питанні зміни підпорядкування Кримського півострову — входження Кримської області до складу Української РСР (підручник О.І. Пометун, Н.М. Гупан —

- Історія України : підруч. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл.: рівень стандарту, академічний рівень / О.І. Пометун, Н.М. Гупан. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2011. — 328 с.: іл.
- Історія України : підруч. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл.: рівень стандарту, академічний рівень / С.В. Кульчицький, Ю.Г. Лебедева. — К.: Генеза, 2011. — 304 с.: іл., карти
- Історія України : підруч. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. (рівень стандарту, академічний рівень) / Струкевич О.К., Романюк І.М., Дровозюк С.І. — К.: Грамота, 2011. — 320 с.: іл.
- Історія України : підруч. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл.: професійний рівень / Ф.Г. Турченко. — К.: Генеза, 2011. — 400 с.: іл.

С. 109–110, підручник Ф. Турченко С. 130–131, підручник Струкевич О.К., Романюк І.М., Дровозюк С.І. – С. 105–106. а у підручнику С.В. Кульчицького, Ю.Г. Лебедєвої це питання не розглядається, тільки на карті на С. 91 вказується про зміну статусу Криму і на С. 147 в пункту «Соціальна політика» одним реченням згадується про передачу Криму до УРСР в рамках відзначення 300-річчя Переяславської ради).

Ще одна згадка про Крим та про кримських татар в підручниках розглядається через діяльність дисидента П. Григоренка (підручник Ф. Турченко С. 168, підручник Струкевич О.К., Романюк І.М., Дровозюк С.І. – С. 145, а в підручниках О.І. Пометун, Н.М. Гупан та С.В. Кульчицького, Ю.Г. Лебедєвої інформація про П. Григоренка відсутня).

І на останнє питанням Криму присвячена інформація в підручниках щодо повернення кримських татар на Батьківщину (підручник О.І. Пометун, Н.М. Гупан – С. 286, підручник Ф. Турченко на С. 358 згадує про кримським татар одним реченням, а підручники Струкевич О.К., Романюк І.М., Дровозюк С.І. та С.В. Кульчицького, Ю.Г. Лебедєвої цьому питанню не приділяють уваги).

Окрім історії України у школі викладається ще й Всесвітня історія. Проте крім 6 класу (історії Стародавнього світу) під час вивчення тем, присвячених державам, які мали свої володіння в Криму (Візантія, Туреччина), про півострів не згадується.

Виходячи з вищесказаного можна зробити висновок, що сучасні події практично ніяк не відобразилися на стані викладання та змісті історії у школах. Якщо у більшості класів, про Крим згадується в розрізі загальних тенденцій, то викладання історії України у 8 класі формує негативні поняття щодо Криму, часто показуючи, що Крим не є частиною України.

Інформаційне освітнє поле: підручник

<http://almenda.org/informacijne-osvitnye-pole-pidruchnik/>

ПІДРУЧНИК ЯК ЗБРОЯ

... Не дивіться так, справа не в мені. Нас, молодих,
так учили, розумієте? Нас так вчили.

з фільму «Вбити дракона»

Чому російське суспільство підтримало свою державу у війні з Україною? Це питання постає перед багатьма людьми у світі. Проте відповідь може бути дуже простою — росіяни не розглядають українську територію, як незалежну державу. Чому це так відбувається? Розібратися в цьому нам допоможе звичайний шкільний підручник.

Більша частина уявлень про світ, певні стереотипи та упередження складаються у людини ще в дитинстві, особливо в шкільні роки. Для учнів існує декілька шляхів отримання інформації — це батьки та друзі, телебачення та Інтернет, і одне не менш важливе місце — школа. Транслятором інформації в школі виступає вчитель. А основним інструментом для вчителя, його опорою та керівником стає підручник. Саме підручник і є основним інструментом держави в проведенні певної політики, саме підручник вказує шлях для вчителя та учнів, саме підручник закладає певні підвалини для майбутнього.

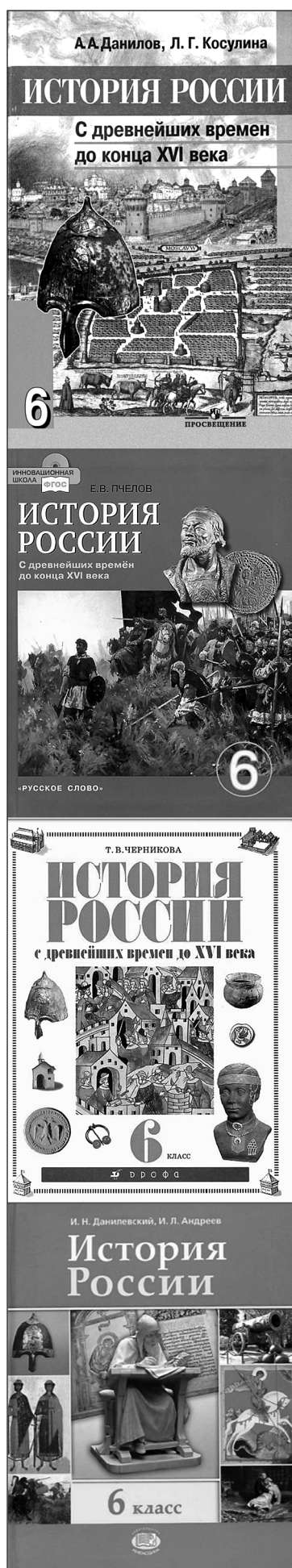
Підручник з історії є мабуть самим головним в проведенні державної політики. І це характерно для багатьох країн. Так в Китаї на картах в підручнику історії для старших класів частину території Росії позначена як колишня китайська земля. А що ж в Російській Федерації?

Розглянемо підручники з історії Росії для 6 класу. Дванадцятирічні шестикласники ще тільки починають формуватися як самостійні особистості, це період початку інтелектуалізації пізнавальних процесів та самостійності. Саме в шостому класі учні закладають підвалини власного уявлення про світ.

Російська Федерація, як і багато інших держав жорстко контролює освітні процеси і особливо систему забезпечення підручниками освітніх закладів, а саме їх зміст. Щороку Міністерство освіти і науки РФ публікує списки підручників, які «допускаються» в школи (Сайт «Российское образование. Федеральный портал» надається перелік підручників для загальної освіти, але остання інформація — це Федеральний перелік підручників за 2012/2013 8 підручників з історії Росії в 6 класі (Наказ Міністерства освіти і науки Російської Федерації N 2885 від 27 грудня 2011 р. — Додаток №1), Федеральний перелік підручників (лист Міністерства освіти і науки Російської Федерації та Департаменту державної політики в сфері загальної освіти від 29 квітня 2014 р. №08-548) — 5 підручників з історії Росії в 6 класі).

Розглянемо наступні підручники:

- История России. С древнейших времен до конца XVI века. 6 класс: учеб. для общеобразоват. учреждений / А.А. Данилов Л.Г. Косулина — М.: Просвещение, 2012. — 272 с.: ил., карт. (Підручник отримав схвальні відгуки Російської академії наук (№10106-5215 від 14.10.2011 р.) і Російської академії освіти (№01-5\7д-353 від 17.10.2011 р.) — для спрощення далі будемо іменувати цей підручник як **«Підручник Данилова, Косуліна (ПДК)»**).
- История России: 6 класс: учебник для учащихся общеобразовательных учреждений / [П.А. Баранов, Л.К. Ермолаева, И.М. Лебедева и др.]; под общей редакцией чл.-корр. РАН Р. Ш. Ганелина. — М.: Вентана-Граф, 2009. — 288 с. (**Далі: «Підручник Баранова, Ермолаева, Лебедева (ПБЕЛ)»**).

- История России с древнейших времен до конца XVI века: учебник для 6 класс общеобразовательных учреждений / Е.В. Пчелов. — М.: ООО «Русское слово — учебник», 2012. — 272 с.: ил. — (ФГОС. Инновационная школа). (Экспертное заключение РАН №10106-5215/551 от 14.10.2011 г., экспертное заключение РАО №01-5/7д-606 от 24.10.2011 г.). **(Далі: «Підручник Пчелова (ПП)»).**
- История России с древнейших времен до XVI века. 6 класс: учеб. для общеобразоват. учреждений / Т.В. Черникова ; под ред. А.Н. Сахарова. — 7-е изд., стереотип. — М.: Дрофа, 2008. — 240, [2]с.: ил., карт. **(Далі: «Підручник Черникова (ПЧ)»).**
- История России. С древнейших времен до XVI века. 6 кл.: учеб. Для общеобразоват. учреждений / А.Ф. Киселев, В.П. Попов. — М.: Дрофа, 2012. — 254, [2] с.: ил., карт. **(Далі: «Підручник Киселева, Попова (ПКП)»).**
- История России с древнейших времен до XIV века. 6 класс: учеб. для образоват. учреждений / И.Н. Данилевский, И.Л. Андреев. — 5-е изд., испр. и доп. — М.: Мнемоза, 2012. — 239 с.: ил. **(Далі: «Підручник Данилевського, Андреева (ПДА)»).**

На основе этих учебников та Программ (Примерные программы по учебным предметам. История. 5—9 классы. — М.: Просвещение, 2010, — 94 с. — (Стандарты второго поколения)³ вчителі і готують власні Робочі програми (для прикладу розглянемо Робочую програму по истории (ОШ №64 г. Иркутск).

В Росії, як і в більшості пострадянських держав, викладання рідної історії має дві основні риси — це лінійність (викладання історичних процесів в хронологічній послідовності) та територіальність (розглядаються події та процеси, які проходили на територіях, які знаходяться в складі держави на момент вивчення, хоча і бувають деякі виключення). Також в Російській Федерації вивчення історії Росії відбувається за допомогою двох концентрів. Учні знайомляться з історією Росії у 6 — 9 класах (з давніх часів до наших днів), а потім у 10—11 класі знову вивчають історію з найдавніших часів, але вже поглиблено і відповідно профілю навчання.

Аналіз підручників показав, що нас буде цікавити три основні теми — це період до IX ст. нашої ери, час виникнення, розквіту та занепаду Давньоруської держави (яку часто називають Київською Руссю) та події, пов'язані з Великим князівством Литовським.

Перша тема (розділ) в Програмі має назву «Древнейшие народы на территории России». По більшості таку саму назву

³ Тут і далі інформація про російські підручники та цитати будуть подаватися мовою оригіналів — російською мовою

використовують і підручники: «С. 7 § 1 Древнейшие народы на территории России» (ПДК), «Глава 1 Народы и государства на территории России» (ПБЕЛ), «С. 8 Раздел 1 Древние жители нашей Родины» (ПБ), «С. 9 Предыстория народов России» (ПДА) та інші. Чому ж так важливі ці назви — тому що вони пропонують розглянути давню історію на території Росії, сучасної Росії, Російської Федерації в сучасних кордонах.

Що ж нам пропонують підручники з історії Росії. Так на карті (С. 7 — карта «Древнейшие поселения человека на территории Восточной Европы и Сибири» (ПБЕЛ), окрім поселень, розкиданих по території сучасної Росії, відмічені ще 2 стоянки — Киїк-Коба та Мезинська, які знаходяться на території України. В іншому підручнику у великому переліку територій «виникає» Крим (який на момент друку підручників не мали жодного відношення до території Росії) та Дніпро (С. 11 «Древнейшие поселения каменного века ... обнаружили во многих частях Евразии: в Крыму и на Северном Кавказе, в бассейнах рек Днепра и Северного Донца ... в Карелии и на берегу Белого моря, на Урале, в ... Сибири, на Дальнем Востоке» (ПКП). Знову таки це територія України (С. 17 «Примером археологической культуры земледельцев являются останки больших поселений 4 — 3 тыс. до н. э. в среднем течении Днепра и Буга» (ПБ). І нарешті розповідається про стародавню культуру, яка розташовувалась між Карпатами та Дніпром на територіях сучасних України, Молдови та Румунії загальною площею понад 350 тис. км² (С. 18 «... культуры, названной Трипольской, в честь села Триполье, где был обнаружен первый ее памятник...» (ПБ). Ще одним прикладом «поширення» території Росії є наступне: «С. 12 «Получением бронзы занимались в Прикарпатье, на Северном Кавказе и Урале» (ПКП) — виявляється, що Прикарпаття теж знаходиться до території Росії.

Далі автори підручників розглядають матеріал, який стосується грецьких міст-колоній. Так на С. 9 (ПДК) учням пропонується прочитати про грецькі міста-держави Північного Причорномор'я та Скіфське царство. Текст так і починається: «Первые государства возникли на юге нашей страны ... греческие мореплаватели основали города-государства — Ольвию, Пантикапей, Херсонес и др.»

Первые государства возникли на юге нашей страны... греческие мореплаватели основали города-государства — Ольвию, Пантикапей, Херсонес и др.

Пам'ятаючи, що одним з основних принципів викладання російської історії є територіальність, спробуємо співвіднести це твердження. Півднем Росії в Європі є Ростовська область та кавказьке узбережжя Чорного моря, а місто Ольвія існувало на березі Дніпро-Бузького лиману неподалік міста Миколаїв (на відстані понад 600 км від російсько-українського кордону), давньогрецьке місто Пантикапей був на місці сучасної Керчі, а давньогрецьке місто Херсонес — на місці Севастополя. То б то дванадцятирічним учням російських шкіл розповідають що південь їхньої країни знаходиться на території іншої держави, а саме на території України.

В інших підручниках ми бачимо знов таки схожі твердження: С. 15 «Одним за другим появлялись города на крымском и кавказских берегах Понта Евксинского. Среди них наиболее известными были Херсонес (на территории нынешнего Севастополя), Пантикапей (Керч), Горгиппия (Анапа), Фанагория (недалеко от Тамани) и др.» (ПЧ); С. 6 «В... Причерноморье и Приазовье появились древнегреческие города-государства: Ольвия, Горгиппия (совр. Анапа), Херсонес (совр. Севастополь), Танаис и др.» (ПЧ); С. 18 «В Северном Причерноморье сложилось три крупных центра античной цивилизации ... Ольвия... на берегах Днепро-Бугского лимана ... Боспорское царство ... основанное на берегах Керченского пролива ... Херсонес — возник на юго-западе Крыма, недалеко от

современного Крыма» (ПКП); С. 19 «... город Пантикапей (современная Керчь)» (ПКП); С. 20 знаходиться карта (ПДА) на якій вказані міста, які знаходилися як на території Росії (Танаис, Фанагория), так і на теренах України (Ольвія, Пантікапей, Херсонес, Кафа). І тільки в одному підручнику згадується, що частина грецьких міст-колоній знаходилися на території України (С. 21 «На территории современной России археологи изучают останки городов Фанагории, Танаиса и Горгии, в нынешней Украине – Ольвии, Пантикополя, Херсонеса и др.» (ПБЕЛ).

Як стверджує більшість підручників з історії Росії, скифи теж мешкали на російських землях: С. 10 «... в Северном Причерноморье появилось еще одно государство – Скифское царство. ... оно занимало значительную территорию: от Дуная до степной части Крыма» (ПДК); С. 16 «... скифы создали свое государство – Великую Скифию. Она занимала большую территорию от Дуная на западе до Дона на востоке» (ПЧ); С. 6 «... на среднем течении Борисфена (древнее название реки Днепр) жили и скифы-пахари» (ПЧ); С. 21 – «карта Скифского царства» (ПБЕЛ) – Скіфське царство займало повністю територію України;

... в Северном Причерноморье появилось еще одно государство – Скифское царство... оно занимало значительную территорию: от Дуная до степной части Крыма

С. 19 карта «Северное Причерноморье ...» (ПКП) – показані землі розселення скифів, які займають в основному територію України та вказане навіть Каменське городище на берегах р. Дніпро. Давайте ще раз подивимося на карту, а ні Дунай, ні Дніпро, а ні степовий Крим не мають жодного відношення до Росії. Проте у російських школярів вже склалося уявлення про те, що Крим та Північне Причорномор'я це територія Росії.

Окрім того, і Скіфське царство із столицею в Неаполі Скіфському в Криму теж не забули згадати в підручниках історії Росії: С. 17 «Скифы переехали в Крым и сделали своей столицей крепость Неаполь Скифский, находившуюся недалеко от современного Симферополя» (ПЧ); С. 6 «Со временем скифы создали государство, которое объединяло их владения от Азовского моря до Дуная. Столицей Скифского государства был Неаполь Скифский в Крыму» (ПЧ); С. 21 «В XI веке до н. е. столица скифов располагалась в Крыму, около нынешнего Симферополя» (ПДА). І знов таки тільки один підручник наголосив, що скифи жили на території сучасної України (С. 20 «Скифия была расположена на территории современной Украины» (ПДА).

Деякі підручники згадують і готів, які аж ніяк не жили на територіях сучасної Росії: С. 27 «... часть готов ... атаквала антов, живущих на обширных землях от Днепра до Дуная» (ПБЕЛ); С. 19 «... в Северное Причерноморье пришли племена готов и создали здесь свое государство» (ПП); С. 7 «... с готами (германским народом, расселившимся в Причерноморье» (ПЧ).

Завершує розділ про найдавніші народи на території Росії інформація про слов'ян, про східних слов'ян. Проте знов таки, автори підручників розглядають ВСІ племена східних слов'ян, хоча тільки деякі жили на територіях які входять до складу Російської Федерації: С. 15 «Наиболее многочисленными были поляне, обитавшие по берегам Днепра» (ПДК); С. 25 «... поселения превращались в города: Киев – у полян, Чернигов – у северян...» (ПДК); С. 32 – «Самое раннее сказание о восточных славянах повествует о вожде или князе Кие. Он с братьями Щеком и Хоривом и сестрой Лыбедью основали на Днепре город Киев» (ПБЕЛ); С. 26 «Самым большим славянским племенем было племя полян ... Они жили на берегах Днепра. Их главным городом был Киев ...» (ПП); С. 30 «Возле Киева издавна жили поляне» (ПКП).

А далі вже починаються семантичні⁴ ігри. В наступних розділах автори російських підручників дуже вільно поводяться із словом «русский». Спочатку в підручниках з'являється поняття Давньоруської держави»: С. 29 «Древнерусское государство или Киевская Русь» (ПАК); С. 45 «§6 Основание Древнерусского государства» (ПБЕЛ); С. 36 Древнерусское государство (ПП); С. 15 §3 Создание Древнерусского государства (ПЧ); С. 40 «Глава 2 Древняя Русь §6 – 7 Древнерусское государство при первых князьях» (ПКП); С. 38 «§ 6. Рождение древнерусского государства» (ПДА). І одночасно вводиться слово «русский», як синонім поняттю «давньоруський», як ознака приналежності або самоназви Русі, часто навіть назви «русский» та «давньоруський» змінюють одне одне: С. 44 «После того как князь Владимир сам принял в 988 году христианство, началось его распространение на всей территории Древнерусского государства. ... Во главе русской церкви стоял митрополит» (ПДА); С. 53 «Древнерусское государство», «русские летописи», С. 56 «Древнерусское государство», «Русская земля» (ПКП); С. 72 «Русская земля» «Древнерусские княжества» (ПЧ); С. 38 «Древнерусское государство», «Русское государство» (ПП); С. 80 «Древнерусское государство», «Русская земля» (ПБЕЛ). Це підсвідомо закріплює розуміння та прив'язку до позначення території, яке займала Давньоруська держава з поняттям «русский» і все що пов'язано із суспільно-політичним життям в Давньоруській державі. Тим паче, більше половини підручника присвячено становленню спочатку Московської держави, а потім – Російської. І повсюди використовується поняття «русский», хоча це поняття часів Давньоруської і Московської держави зовсім різне, але для дванадцятирічних учнів ця різниця не суттєва.

Автори російських підручників для шестикласників дуже вільно поводяться із термінологією, наприклад в Підручнику Чернішева на С. 20 є назва «русские» і одночасно пишеться, що «К концу XIX в., как писал известный русский исследователь В.О. Ключевский...», поєднуючи визначення приналежності до Давньоруської держави та вченого Російської імперії. В Підручнику Баранова та інших прямо говориться, що Давньоруська держава є «руською» (С. 44 «Ученые дали старинной Руси название «Древняя Русь» или «древнерусское государство», подчеркивая этим, что речь идет о самом древнем из известных нам русских государств»). Підручник Пчелова просто поєднує давньоруське та руське (С. 70–71 «В результате вместо разных племен ... образовалась единая народность, которую историки называют древнерусской. Жители Древней Руси теперь осознавали себя прежде всего русскими людьми...»).

Дуже цікаве відношення в російських підручниках щодо часів роздробленості, коли Давньоруська держава розпалася на окремі князівства. Ці часи автори розглядають як відокремлення «руських земель». Наприклад Підручник Пчелова навіть в назвах параграфів проводить певну паралель: С. 98 §14 Южная Русь (параграф про Київське князівство); С. 103 §15 Юго-Западная Русь (матеріал про Галицьке і Волинське князівства); С. 106 §16 Новгородское государство; С. 114 §17 Владимиро-Суздальская Русь. В інших підручниках схожа ситуація: С. 74 «древнерусские юго-западные земли» (матеріал про Галицько-Волинське князівство) (ПЧ).

Мабуть не потрібно дивуватися і відношенню в підручниках до християнської церкви, яка виникла в період Давньоруської держави. В підручнику Пчелова розповідається про те, що княгиню Ольгу, яку називають першою руською княгинею-християнкою,

**Жители Древней Руси теперь
осознавали себя прежде всего
русскими людьми ...**

⁴ Семантика – розділ мовознавства, що вивчає значення слів та виразів і зміну цих значень (Словник іншомовник слів)

Киево-Печерський монастир став важливим духовним і культурним центром Древньої Русі. Здесь жили ... подвижники Русской земли – первый русский летописец Нестор, ... первый русский иконописец Алимний

маючи на увазі, що вона була княгинею Давньоруської держави та християнкою давньоруської церкви, Руська православна церква, тобто церква вже Російської держави, причислила до святих (С. 48 «Русская православная церковь причислила первую русскую княгиню-христианку к святым»). Всі інші розповіді про християнську церкву часів Давньоруської держави означаються тільки поняттям «русская церковь»: С. 79 «Один из первых русских монастырей был основан ... на берегу Дне-

пра, неподалеку от Киева» (ПП); С. 38 «русская церковь», «Илларион прославился как автор первого оригинального русского сочинения – «Слово о законе и благодати» (ПЧ); С. 79 «Антоний и Феодосий положившие начало русскому монашеству ...» (ПП); С. 67 «Русская церковь», «русские летописцы» (ПКП); С. 45 «Русская православная церковь» (ПДК); С. 44. «Во главе русской церкви стоял митрополит» (ПДА); С. 80 «Киево-Печерский монастырь стал важнейшим духовным и культурным центром Древней Руси. Здесь жили ... подвижники Русской земли – первый русский летописец Нестор, ... первый русский иконописец Алимний» (ПП).

Аналіз підручників з історії Росії для 6 класу показує, що «цікаве» відношення формується не тільки до українських територій. Схожа ситуація і з Литвою. Проте вона має свої відмінності. Підручник Данілова та Косуліної на С. 129 – 134 розповідає про становлення і розвиток Великого князівства Литовського. Параграф отримав назву «Русские и литовские земли». В цьому параграфі зустрічаються цікаві твердження: так на С. 129 читаємо «Управляют русскими землями Миндовг поставил своего сына ... стал монахом и передал власть русскому князю Роману Даниловичу», при тому, що Роман Данилович був сином короля Данила Галицького. На наступній сторінці читаємо, що «Гедемин обратил внимание на столицу Русского государства Киев», проте у XIV ст. не існувало Руської держави, до якої входило місто Київ. Окрім того в Підручнику поблажливо ставляться до литовців: С. 134 «Более высокая культура русских земель, богатый государственный опыт оказал положительное влияние на литовскую культуру и государственность», С. 134 «Литовский народ стремился к сотрудничеству с населением присоединенных к

Государственным языком считался русский язык местного звучания, так называемая русская мова

Литве русских земель ... русские люди никогда не смотрели на литовцев как на иностранцев или завоевателей». І на завершення автори Підручника вказують, що «Русский язык был государственным языком Великого княжества Литовского» (С. 134). В інших підручниках схожа ситуація: С. 198 «... литовские и русские

полки вместе воевали ...», С. 208 «Литовская Русь» (ПБЕЛ); С. 148 «В сложившемся государстве большинство населения было русским. Государственным языком считался русский язык местного звучания, так называемая русская мова», «Значительная часть княжеской администрации состояла из русских» (ПП); С. 138 «... Великое княжество Литовское и Русское. Последнее часто называют просто Литвой, хотя большинство земель этого государства были русскими», С. 140 «Южные и западные русские земли опережали Литву в экономическом развитии. Государственным языком русско-литовской страны был русский ...» (ПЧ); С. 161 «В Литве преобладал русский язык, так как литовской письменности в те времена

не существовало», С. 162 «... к Литве были присоединены Брянская, Киевская, Черниговская и Подольская русская земля», С. 162 «Литва стала крупнейшим европейским государством... 9/10 ее территории составляли земли преимущественно с русским населением» (ПКП).

**... завоевательные походы
Ивана IV положили начало
... формированию ее [России]
многонациональной основы**

І на завершення ще «перлини» з російських підручників. Підручник Пчелова: на С. 244 пише «В России книгопечатание началось около 1553 г. ... книгу напечатал дьякон московской церкви Иван Федоров ... выпустил в свет еще несколько книг, в том числе и первый русский букварь», потрібно врахувати, що у 1566 р. Іван Федоров (Федорович) втік з Москви після того як була спалена його друкарня. Свій «Буквар» він надрукував у 1574 р. у Львові.

Какие-то народы присоединялись военным путём... каждый сохранял свою самобытность, свою культуру, свой язык, свой неповторимый и потому бесценный облик. Новые народы не истреблялись, не уничтожались, а органично входили в российскую цивилизацию

І на останок, як кажуть без коментарів: С. 223 «... завоевательные походы Ивана IV положили начало присоединения к России соседних государств и народов, формированию ее многонациональной основы, освоению русскими людьми Поволжья и Сибири ...» (ПДА)

І ще: С. 254 «Россия всегда была многонациональным государством. Славянские, финно-угорские, тюркские и многие другие народы создавали наше Отечество. В их взаимодействии рождалось неповторимое своеобразие России. Она объединяла их, принимала в свой Дом, расширяя свою территорию. Далеко

не всегда этот процесс был лёгким и безболезненным. Какие-то народы присоединялись военным путём, другие — мирным. Но, самое главное, каждый сохранял свою самобытность, свою культуру, свой язык, свой неповторимый и потому бесценный облик. Новые народы не истреблялись, не уничтожались, а органично входили в российскую цивилизацию» (ПП).

Виходячи з вищезазначеного матеріалу можна зробити наступні висновки — Російська Федерація розглядає територію сучасної Української держави як власне історичні руські землі і формує такі погляди з дитинства у російському суспільстві. Основним джерелом формування поглядів на українські (і не тільки) землі як російські є звичайний шкільний підручник з історії.

Підручник як зброя

<http://almenda.org/pidruchnik-yak-zbroya/>

ДЕРЖАВНІ МАНІПУЛЯЦІЇ АБО МАНІПУЛЯЦІЇ НАВКОЛО КРИМСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПОЛЯ

*Всі ми маріонетки, Лорі. Я теж маріонетка,
просто бачу нитки, на які підвішений.*

Художній фільм «Хранителі» (Watchmen)

*Світ, Вам скажу, як шахова дошка –
То день, то ніч. А ми? Два пішака.
Посунуть нас, притиснуть і – поб'ють,
А потім кинуть в скриню допока.*

Омар Хайам

Україна вже понад півтисячі днів знаходиться у стані війни. Як її тільки не називають, «гібридна війна», «антитерористична операція» та інше, але частина української території окупована, на частині України відсутня українська влада, українські землі анексовані іншою державою. Під час цієї війни використовують всі методи – від артилерійських залпів до політичних переговорів, від диверсій до інтерв'ю.

Однією з найпоширеніших форм «гібридної війни» стала психологічна війна, яка ведеться в усіх напрямках: на телебаченні і в Інтернеті, в газетах та в розмовах, в анекдотах та в політичних заявах. І повсюди використовуються методи маніпуляцій, маніпуляції масовою свідомістю.

«Гуру» Інтернету Вікіпедія так пояснює це поняття: *«Маніпулювання масовою свідомістю – програмування думок і прагнень людей, їхніх настроїв і психічного стану з метою забезпечення такої поведінки, яка необхідна групі небагатьох власників засобів маніпуляції, що здійснюють такий вплив, переслідуючи свої особисті корисливі цілі. Це вид духовного, психологічного впливу, а не фізичне насильство чи загроза. Це прихований вплив, факт якого не повинен бути помічений об'єктом маніпуляції. Успіх маніпуляції гарантований, коли маніпульований вірить, що все відбувається природно і неминуче.*

Найбільше маніпуляцію використовують у медіа, що навіть привело до появи окремого терміну «медіа-маніпуляція», і знов таки цей термін має і своє пояснення: *«Медіа-маніпуляція – вид психологічного впливу, що здійснюється через пресу (газети, журнали, книги), радіо, телебачення, Інтернет, кінематограф, звукозаписи та відеозаписи, відеотексти, телетексти, рекламні щити та панелі, домашні відеоцентри, що поєднують телевізійні, телефонні, комп'ютерні та інші лінії зв'язку, соціальні мережі, що призводить до пробудження у об'єкта впливу намірів, які змінюють його бажання, настрої, поведінку, погляди тощо».*

Використання маніпулятивних технологій тісно переплітається із освітою. Сучасна система освіти в багатьох випадках побудована на маніпулятивних технологіях, проте нам потрібно розглянути інформаційні потоки в освітньому полі.

Інформаційна війна за Крим розпочалася дуже давно, і першими кроками маніпуляції свідомістю стали шкільні підручники, а точніше, підручники з історії. Розглянемо, наприклад, один із підручників з історії Росії для 6 класу. Саме з 6 класу учні починають знайомитися з історією Росії, і саме у 10 – 12 річних дітей починають формувати певні знання, вміння і навички про історико-географічне положення сучасної Російської Федерації на основі її минулого.

І так підручник «История России. С древнейших времен до конца XVI века. 6 класс: учеб. для общеобразоват. учреждений / А.А. Данилов Л.Г. Косулина — М.: Просвещение, 2012. — 272 с.: ил., карт.»⁵ — далі будемо називати його просто **Підручник**.

Відповідно до цього Підручника та Програм (Примерные программы по учебным предметам. История. 5 — 9 классы. — М.: Просвещение, 2010, — 94 с. — (Стандарты второго поколения) вчителі і складають свої Робочі програми (приклад — Рабочая программа по истории (ОШ №64 г. Иркутск).

Цей Підручник отримав схвальні відгуки Російської академії наук (№10106-5215 від 14.10.2011) і Російської академії освіти (№01-5\7д-353 від 17.10.2011 р.). І на 2014 р. витримав вже 5 перевидань, тобто Підручник зі змінами та доповненнями видавали ще з початку ХХІ ст.

З самого початку, на сторінці 7 (далі С. 7) російські учні починають знайомитися із давньою історією (§ 1 Древнейшие народы на территории России) і вже на С. 9 їм пропонується прочитати про грецькі міста-держави Північного Причорномор'я та Скіфське царство. Текст так і починається: «Первые государства возникли **на юге нашей страны**⁶ ... греческие мореплаватели основали города-государства — Ольвию, Пантикапей, Херсонес и др.». Пам'ятаючи, що одним з основних принципів викладання російської історії є територіальність, спробуємо співвіднести ці твердження. Півднем Росії в Європі є Ростовська область та кавказьке узбережжя Чорного моря, а місто Ольвія знаходиться на березі Дніпро-Бузького лиману неподалік міста Миколаєва (на відстані понад 600 км від російсько-українського кордону), давньогрецьке місто Пантикапей існувало на місці сучасної Керчі, а давньогрецьке місто Херсонес — на місці Севастополя. То б то дванадцятирічним учням російських шкіл розповідають, що південь їхньої країни знаходиться на території іншої держави, а саме на території України.

А на наступній сторінці читаємо наступне: «... в Северном Причерноморье появилось еще одно государство — Скифское царство. ... оно занимало значительную территорию: от Дуная до степной части Крыма» (С. 10). Знов таки, згадайте назву параграфа — «Древнейшие народы на территории России» («Давні народи на території Росії») і подивіться на карту, а ні Дунай, а ні степовий Крим не мають жодного відношення до Росії. Проте у російських школярів вже склалося уявлення про те, що Крим та Північне Причорномор'я це територія Росії.

А далі в Підручнику (як і в інших підручниках з історії Росії для 6 класів) вже починаються семантичні ігри⁷. Російські автори підручників дуже вільно поводяться зі словами та назвами, використовуючи слово «русский». Якщо спочатку вводиться поняття Давньоруський (Древнерусский), як у назві §3 «Формирование Древнерусского государства» на основі назви «Русь», то потім відбувається гра слів «древнерусский — Русь — русский». Це підсвідомо закріплює розуміння та прив'язку до позначення території, яке займала Давньоруська держава, з поняттям «русский» і все, що пов'язано із суспільно-політичним життям в Давньоруській державі. При цьому

⁵ Тут і надалі назви та цитати будуть подаватися мовою оригіналу, то б то російською

⁶ Виділено та підкреслено автором статті

⁷ Семантика — розділ мовознавства, що вивчає значення слів та виразів і зміну цих значень (Словник іншомовник слів).

Переписування історії

Метод ефективний у тривалій перспективі, коли потрібно поступово сформувати потрібний світогляд. Щоб «промити мозки» цілому суспільству, зробити над ним велику програму маніпуляції і відключити здоровий глузд декількох поколінь, треба в першу чергу зруйнувати історичну пам'ять.

часто розглядаються території, що не входять до складу Російської Федерації. Проте, це вже інша «історія» (більш детально з аналізом цього Підручника можливо ознайомитися в статті «Коли Росія розпочала війну з Україною або Історія одного підручника»).

Проте повернемося до маніпуляцій. В цьому Підручнику чітко прослідковується відома форма маніпуляції «Переписування історії» та «Створення асоціацій». За допомогою цих форм (методів) маніпуляції у дітей формується уявлення про те, що територія Кримського півострову з даніх-давен була територією Російської держави («руською землею») і створюється чітка асоціація з поняттями Крим та

Росія. І «закладене знання» про російську територію Крим ще десяток років тому викликає сьогодні у росіян 20–25 років (а також і їх батьків) підтримку дій російського уряду щодо анексії Кримського півострову («повернення земель»).

А що ж пишеться у підручниках рідної історії в Україні? У 8 класі учні шкіл більше знайомляться з Кримом, але проходить це дуже цікавим способом. Цей навчальний рік і наступний, 2015–2016 навчальні роки Історія України викладається за підручниками, які були випущені у 2008 році.⁸ І виходячи з досвіду цього року можна сказати, що подані на майбутній рік рукописи підручників не дуже будуть відрізнятися від сучасних.

В сьогоденних підручниках для 8 класу питання соціально-економічного, політичного, культурного розвитку Кримського півострову, як серед загальних тем, так і окремо не розглядається. Знання учнів про життя на Кримському півострові базується на інформації, яку вони отримали у минулому році. І більше, часто Крим не розглядається як частина України або навіть протиставляється їй.

Так, у підручнику видавництва «Грамота» (автори Струкевич О.К., Романюк І.М., Пірус Т.П.) на с. 8 в частині «Українські землі на початку Нового часу» згадуються такі держави в складі яких перебували українські землі – Велике князівство Литовське, Польща, Молдова та Угорщина, а Крим або Кримське ханство чи Туреччина, яка мала великий вплив на півострів, відсутні. Автор підручника Швидько Г.К. у вступі пише, що «На початку XVI ст. українські землі входили до складу різних держав. ... Польщі, ... Угорщини, ... Молдавського князівства, ... Московської держави. ... Великого князівства Литовського». У підручнику під авторством Власова В.С. на С. 6 подана карта «Суспільно-політичне життя українських земель у 16 ст.» на якій позначені кордони тогочасних держав і задається

Створення асоціацій

Метафори, включаючи асоціативне мислення, дають величезну економію інтелектуальних зусиль. Саме тут-те і схована чергова пропагандистська пастка. Спокуса заощадити інтелектуальні зусилля змушує людину замість вивчення й осмислення сутності проблем вдаватися до асоціацій і Помилкових аналогій: називати ці речі якоюсь метафорою, яка відсилає його до інших, уже вивчених станів. Найчастіше ілюзорна і сама впевненість у тім, що ті, інші стани, через які він пояснює собі нинішнє, йому відомі чи зрозумілі.

⁸ Історія України (підручник) Струкевич О.К., Романюк І.М., Пірус Т.П., видавництво «Грамота»; Історія України (підручник) Гісем О.В., Мартинюк О.О., видавництво «Ранок»; Історія України (підручник) Власов В.С., видавництво «Генеза»; Історія України (підручник) Швидько Г.К., видавництво «Генеза»

питання щодо Кримського ханства і сучасних земель. Після характеристики суспільних відносин на більшості українських земель, зазначається на С. 12, що *«Життя українських земель визначалося ще однією обставиною: грабіжницькими набігами з Криму»*. А на С. 14 в завданнях для перевірки пропонується *«розподілити назви українських земель відповідно до назв держав, у складі яких вони перебували наприкінці 15 ст.»* і перераховуються держави: Велике князівство Литовське, Королівство Польське, князівство Молдавія та королівство Угорщина. Підручник під авторством Гісема О.В., Мартинюка О.О. вказує, що в Криму *«існувала держава татарського народу – Кримське ханство»* (С. 6).

Подальше знайомство з півостровом розглядається крізь призму військово-політичних відносин. Крим представлений тільки як місце розташування Кримського ханства і асоціюється із територією проживання татар. При чому частіше всього татари (або Кримське ханство) представлені як вороги: *«Від кінця XV ст. татарські набіги на українські землі стали регулярними»* (С. 28, Історія України (підручник) Гісем О.В., Мартинюк О.О.);

«Уразі необхідності такі ватаги нападали на татар, перешкоджаючи їхньому просуванню вглиб українських земель ...» (С. 11 «Історія України. Швидько Г.К. видавництво «Генеза»).

У подальшому викладання історії України тісно переплетено із історією Кримського ханства, як ворога (постійні грабіжницькі набіги *«татарських орд»* або *«визвольні»* походи козаків): *«... татарські війська неодноразово з'являлися на українських землях, «умиваючись – за свідченням сучасника – по лікоть у нашої крові та спустошуючи все вогнем та мечем»* (§10 Історія України. Гісем О.В., Мартинюк О.О.).

Детальний аналіз *«наявності»* Криму у підручниках з історії України поданий в статті *«Той, хто не знає історію своєї Батьківщини, буде вчити історію іншої держави»*.

Таким чином в підручниках з історії України для 8 класу можна зафіксувати активне використання такої форми маніпуляції, як *«Емоційний резонанс»*, коли автори підручників створюють стійкий негативний емоційний окрас текстів, пов'язаних з Кримом.

На основі цих двох прикладів створюється розуміння маніпулятивного формування відношення до Кримського півострову. З однієї сторони, населенню Російської Федерації *«прививається»* інформація про те, що *«Крим – це російська («русская») територія»*, а в іншій державі (то б то в Україні) формуються думки про те, що Крим не тільки не є територією України, але й ще є *«територією загрози»*. Як тут не повірити у *«теорію змови»*.

З початком *«гібридної війни»*, першими кроками якої стала анексія Російською Федерацією земель суверенної України, а саме Кримського півострову, інформаційні війни *«вибухнули»* з небувалою силою. Не залишилася осторонь і освіта. Це і проведення *«тематичних»* уроків (1 вересня 2014 р. в усіх російських школах був проведений *«спеціальний»* урок, присвячений *«возвращению Крыма и Севастополя домой, в Россию»*, а в українських школах пройшов перший урок за темою *«Україна – єдина країна»*

Емоційний резонанс

Техніку емоційного резонансу можна визначити як спосіб створення у широкої аудиторії певного настрою з одночасною передачею пропагандистської інформації. Одне з основних правил пропаганди говорить: у першу чергу потрібно звертатися не до розуму, а до почуттів людини. основі лежить феномен соціальної індукції (емоційного зараження). Справа в тім, що ті емоції і почуття, які ми зазвичай переживаємо, багато в чому являють собою соціальні явища. Вони можуть поширюватися подібно до епідемії, заражаючи часом десятки і сотні тисяч людей і змушуючи маси *«резонувати»* в унісон.

(Лист МОН України від 16. 06. 2016 року № 1/9-318 «Про тему першого уроку в 2014/2015 навчальному році»; Лист МОН України №1/9-388 від 01. 08. 2014 «Про проведення Першого уроку у 2014/2015 н. р.»), і підготовка різних матеріалів («Революція Гідності 2013–2014 рр. та агресія Росії проти України: навч. -метод. посіб. / Палій О., Головка В., Черевко О., Янішевський С.; за заг. ред. П. Полянського. — К.: Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2015. — 36 — Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (лист МОН України № 1/11–5018 від 07. 04. 2015 р.) та інше.

Неможливо в цей час представити освітнє поле без інформаційних офіційних повідомлень державних органів влади (Міністерств освіти та інших). І ось тут як не найбільше використовувались маніпуляційні технології. При чому з обох сторін. Розглянемо для прикладу два повідомлення: повідомлення Міністерства освіти і науки України від 20. 08. 2015 р. «963 мешканця АР Крим навчатимуться у вищих навчальних закладах» та «Міністерства освіти, науки та молоді республіки Крим» від 17.08.2015 р. «Крымские вузы приняли более 25 тысяч заявлений абитуриентов».

Проаналізуємо ці повідомлення за допомогою відомої матриці:

ЩО?	Опишіть, що Ви бачите або читаєте
Для КОГО?	На кого орієнтований матеріал, на які групи населення
ЯК?	Які прийоми використовують автори матеріали?
НАВІЩО?	Головне питання! Навіщо був підготовлений цей матеріал.

963 мешканця АР Крим навчатимуться у вищих навчальних закладах

За уточненими даними Єдиної державної електронної бази з питань освіти на навчання за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста та магістра до вищих навчальних закладів зараховано 963 мешканця Криму та м. Севастополя (за даними прописки). Зокрема, за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста, бакалавра на денну та заочну форму навчання до вищих навчальних закладів зараховано 207 мешканців Криму; спеціаліста та магістра — 756. За кошти державного бюджету навчатимуться 418 студентів із Криму, фізичних та юридичних осіб — 545.

І так, 20 серпня 2015 року, після численних прохань та вимог громадськості, Міністерство освіти і науки України нарешті «видало» деякі цифри, які стосувалися кримського освітнього поля, а саме результатів другої (після окупації) вступної компанії.

ЩО?

Невеличкий текст в 3 абзацах, який складається із 85 слів (566 знаків (без пробілів), у якому наводяться статистичні дані. В тексті подається 6 цифр та декілька спеціалізованих термінів. Заголовок повідомлення несе основне смислове навантаження.

Для КОГО?

Виходячи з тексту, який перевантажений цифрами та спеціалізованими термінами, повідомлення орієнтовано на фахівців. Проте, якщо це повідомлення було поширено в мережі Інтернет і продубльовано провідними агенціями та навіть розміщене на Урядовому порталі, то в основному воно мало направлення на громадські організації, а через них — і на пересічних громадян.

ЯК?

У цьому невеликому повідомленні були використані різні методи (форми) маніпуляцій. Наприклад, «Метод фрагментації». Ми бачимо три абзаци, які є різними за направленням. В першому абзаці подається інформація про загальну цифру та освітньо-кваліфікаційні рівні. Другий абзац знов таки подає цифри та освітньо-кваліфікаційні рівні. І нарешті, третій абзац — цифри та форму підготовки студентів. Якщо перший та другий абзаци якимось пов'язані, то третій абзац випадає.

Наступне використання — це «Жонглювання фактами». В тесті величезна кількість термінів та цифр (для тексту з 85 слів). Але якщо спробувати проаналізувати їх, то отримаємо зовсім іншу картину.

По-перше. Перелік освітньо-кваліфікаційних рівнів та загальної цифри заводить читача у «тупик»:

... за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста та магістра до вищих навчальних закладів зараховано 963 мешканця Криму та м. Севастополя ...

Для більшості читачів перерахування освітньо-кваліфікаційних рівнів нічого не каже, а створює картинку «розумного» тексту. Але для фахівців цей список дає дуже багато. Виявляється, що в Законі України «Про вищу освіту», що був прийнятий 1 липня 2014 року освітньо-кваліфікаційних рівнів «молодший спеціаліст» та «спеціаліст» не існує.

Ст. 5. 2. Здобуття вищої освіти на кожному рівні вищої освіти ... є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти:

1) молодший бакалавр; 2) бакалавр; 3) магістр; 4) доктор філософії; 5) доктор наук.

Проте, саме такий освітньо-кваліфікаційний рівень є в Законі України «Про вищу освіту» (Закон втратив чинність на підставі Закону N 1556-VII (1556-18) від 01.07.2014 р., ВВР, 2014, N 37-38, ст. 2004), який був прийнятий ще у 2002 р. та втратив чинність після прийняття нового Закону України «Про вищу освіту».

Разом з тим п. 2 Прикінцевих положень «нового» Закону України «Про вищу освіту» встановлює, що набір за освітньо-кваліфікаційним рівнем «молодший спеціаліст» та «спеціаліст» проводиться у 2016 р. в останній раз. Виходить, що або жодному кримському випускнику не вдалося потрапити на навчання «молодшого бакалавра» або такого рівня сьогодні ще не існує.

По-друге:

... за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста, бакалавра на денну та заочну форму навчання до вищих навчальних закладів зараховано 207 мешканців Криму

Ця цифра не надає інформацію, а тільки констатує, так як рівень «молодшого спеціаліста» здобувається у коледжах (вузи I та II ступенів), а «бакалавра» вже в університетах та академіях (вузах III та IV ступенів).

І тільки додаткова інформація, надана у інших джерелах, розкриває всю «картину». Так заступник міністра освіти І. Совсун, під час ефіру на Громадському ТВ, надала наступні цифри: «Молодші спеціалісти — 38 осіб, Бакалаврат — 168».

А ще один заступник міністра освіти Павло Полянський повідомив, що «в цьому році випускникам із Криму було видано 285 свідоцтв про закінчення базової середньої освіти, атестатів про повну загальну середню освіту — 293».

Метод фрагментації

Інформаційний потік розбивається на окремі фрагменти, не пов'язані один з одним, в результаті чого свідомості аудиторії не вдається сформулювати правильної та повноцінної картини світу. До того ж, у споживачів інформації виникає нездатність зосередитися на чомусь одному, нездатність виділити основну думку всього, що відбувається.

І виявляється, що практично половина випускників з тимчасово окупованого Криму, пройшовши «марафон» екстернату, так і не потрапили до вузів України.

По-третє.

... за освітньо-кваліфікаційним рівнем ... на денну та заочну форму навчання до вищих навчальних закладів зараховано ... спеціаліста та магістра – 756.

Розподіл по освітньо-кваліфікаційним рівням дає нам можливість по іншому подивитися на загальні цифри. При цьому потрібно враховувати і вищевказану пригоду з освітньо-кваліфікаційними рівнями. Для розуміння цифр та назв освітньо-кваліфікаційних рівнів будемо користуватися як старим, так і новим Законом України «Про вищу освіту».

Відповідно «старого» Закону України «Про вищу освіту» (2002 р.)

Стаття 8. Освітньо-кваліфікаційні рівні вищої освіти

1. Молодший спеціаліст – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула неповну вищу освіту, ...

2. Бакалавр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула базову вищу освіту, ...

3. Спеціаліст – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту ...

4. Магістр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту ...

А відповідно до «нового» Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.)

Ст. 5. 5. ... Особа має право здобувати ступінь магістра за умови наявності в неї ступеня бакалавра.

Тобто «спеціалістом» та «магістром» можливо стати тільки маючи рівень «бакалавра». Проте, для отримання рівня «бакалавр» потрібно навчатися понад 2 роки (за звичай 4 роки). Таким чином, практично всі кримчани, які навчатимуся за рівнем «спеціаліст» та «магістр», вже навчалися в українських вузах ще до початку окупації Криму.

По-четверте.

За кошти державного бюджету навчатимуться 418 студентів із Криму, фізичних та юридичних осіб – 545.

Цифри, що абсолютно нічого не говорять, а тільки перевантажують текст фактами, створюючи у нас уяву про «значення» та «професіоналізм» повідомлення. Ці цифри викликають тільки запитання, основне з них направлене на виділення інформації про те, скільки випускників з тимчасово окупованого Криму вступили на платній основі на перший курс (на освітньо-кваліфікаційний рівень «молодший спеціаліст» та «бакалавр»). Відповідно до п. 7. 12. Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України:

У разі якщо такі громадяни не потрапили до переліку осіб, які рекомендовані вищим навчальним закладом до зарахування на місця державного замовлення, центральний орган виконавчої влади, до сфери управління якого відноситься навчальний заклад, за зверненням вищого навчального закладу, **надає (розміщує) додаткові місця державного замовлення** з урахуванням напрямку, обраного абітурієнтом, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Тобто всі абітурієнти, які пройшли відбірковий етап, повинні бути зарахованими на бюджетні місця за кошти державного бюджету.

По-п'яте.

В тексті повідомлення МОН є одна маленька фраза, яка вказує на те, що міністерство просто маніпулює інформацією:

... зараховано 963 мешканця Криму та м. Севастополя (за даними прописки)

Більшість кримчан, які виїхали з тимчасово окупованого Криму, не змінювали власної прописки в силу певних моральних та правових факторів. Таким чином, скільки із заявлених Міністерством кримчан, які будуть навчатися у вузах України, є вимушеними переселенцями, а скільки кримських випускників з тимчасово окупованої території, невідомо.

НАВІЩО?

Це і є головне питання. Навіщо Міністерство освіти і науки України опублікувало це повідомлення. Відповідь тільки одна, це потрібно щоб збити хвилю критики в свою сторону у відсутності дій щодо освітнього поля тимчасово окупованого Криму і показати власну *«роботу»*. Це підтверджує і те, що аналогічне повідомлення щодо громадян України з тимчасово окупованої території в зоні АТО (Луганська та Донецька області) відсутнє.

Практично одночасно з українським міністерством своє повідомлення зробило *«Міністерство освіти, науки та молоді республіки Крим»*. 17 серпня на сайті *«Міністерства освіти»* окупованого Криму з'явилося повідомлення *«Крымские вузы приняли более 25 тысяч заявлений абитуриентов»*. Проаналізуємо його за допомогою тієї ж матриці, що і попереднє повідомлення.

ЩО?

Текст з 206 слів (1501 знак без пробілів) містить інформацію про проведення вступної кампанії на тимчасово окупованому півострові. У повідомленні представлена інформація про особливості вступної кампанії, популярні спеціальності та інше. Текст забарвлений емоційними словами-маркерами: *«подавляющем большинстве»*, *«значительно меньше»*, *«наибольшей популярностью»* та інші. Заголовок підкреслює важливість повідомлення і його направленість. Як і минулому випадку більшість ЗМІ дублювали інформацію, опираючись на заголовок цього повідомлення.

Для КОГО?

Повідомлення направлено, в першу чергу, на населення окупованого півострова. Також воно адресоване і мешканцям як Росії, так і України. І що не менш важливо, це повідомлення націлене на вищу російську владу.

ЯК?

Які ж методи і форми маніпуляцій використовує прес-служба окупаційного *«Міністерства освіти»*. Це і прийоми *«підміни інформації»* — *«створення асоціацій»* (великі цифри створюють асоціацію *«всеохоплення»*), *«жонгливання фактами»* (питання кількості заяв перемішується із найкращими професіями і умовами вступу, сюди ж додаються тавтологічні розповіді про додаткові місця і знов такі умовами вступу).

Що найцікавіше в тексті повідомлення окупаційного *«МОНМРК»*?

Велика цифра в 25478 заяв звичайному читачу нічого не говорить. Для розуміння цієї цифри потрібно мати повну інформацію, а саме те, що в цьому році в Криму було біля 14,5 тисяч випускників (11796 учнів в Криму (стільки випускників Криму писали підсумковий твір (переказ) як допуск до Державної підсумкової атестації (ДПА) та ще 2650 випускників у м. Севастополі). Маючи цю інформацію кількість заяв вже розглядається по іншому. Окрім того буквально наступні слова *«включают»* вже

прості математичні дії: «*крымчане ... вправе одновременно подать заявление о приеме на обучение не более чем в 5 образовательных организаций высшего образования*». Не думаю, що абітурієнти у тимчасово окупованому Криму сильно відрізняються від українських або російських абітурієнтів. В наші дні більшість випускників використовує квоту на всі 100%, подаючи всі 5 заяв. При чому часто заяви подаються не на одну спеціальність і навіть не на одну професію. Тоді ми отримуємо, що у вступній компанії приймало участь близько 5 тисяч випускників. А маючи інформацію з цього ж повідомлення, що «*количество бюджетных мест в образовательных организациях высшего образования, расположенных на территории Республики Крым, осталось на уровне прошлого года, а это порядка 9-ти тысяч*» виникає закономірне питання, а де ж інші?

Чудовим зразком маніпулятивного тексту є ще одна інформація з цього повідомлення: «*В подавляющем большинстве учатся в Крыму желают крымчане, заявленный от абитуриентов из других субъектов Российской Федерации значительно меньше*». Скільки це «*значительно меньше*»? І тут же знаходимо відповідь: «*Более 300 заявлений было подано в крымские вузы от абитуриентов из других субъектов Российской Федерации*». Тепер стає зрозуміло, що «*значительно меньше*» – це менше практично в 85 разів. Практично кількість вступників з Російської Федерації дорівнює статичній помилці, але про їх наявність в повідомленні згадується кілька разів.

Ще одним цікавим прикладом «*підміни понять*» стає абзац повідомлення: «*Как в других субъекта Российской Федерации выделялись отдельные бюджетные места для абитуриентов-крымчан, также крымские вузы обеспечили прием абитуриентов из других субъектов Российской Федерации*». Тільки є невелика різниця у формах «*обеспечения приема*». Якщо в Російській Федерації виділено 16 тисяч бюджетних місць для 14,5 абітурієнтів з тимчасово окупованого Криму в рамках спеціальної державної програми (чим скористалися біля 1000 кримчан), то в анексованому Криму їх ніхто нікому не виділяв.

НАВІЩО?

Єдина мета цього повідомлення – це показати, як гарно йдуть справи у системі освіти анексованого Криму. При чому показати для всіх – для кримчан, для українців, для росіян, і особисто для «*верховної*» влади Російської імперії.

Підсумовуючи невеликий аналіз двох повідомлень органів влади, потрібно зазначити, що по більшості самі повідомлення є забарвленням для заголовків цих повідомлень, поясненнями. Проте, в обох випадках використовуються певні маніпуляційні технології.

Таким чином, потрібно сказати, що практично нічого не змінилося за роки існування держав. Ще з стародавніх часів люди, які отримували владу, намагалися маніпулювати громадянами своєї країни, частіше всього для того, щоб утримати владу. А з появою системи державної освіти почалося маніпуляції свідомістю для формування «*слухняного*» населення. При чому тоталітарні країни використовували всі механізми маніпуляційних технологій. На жаль, і у пострадянських країнах ця практика ще залишається.

Державні маніпуляції, або маніпуляції навколо кримського освітнього поля
<http://almenda.org/derzhavni-manipulyaci%D1%97-abo-manipulyaci%D1%97-navkolo-krimskogo-osvitnogo-polya/>

Розділ 2.

Форми протидії громадянського суспільства інформаційній війні в Україні (з досвіду роботи)

ТРЕНІНГ

Інформаційні війни: як врятуватися від пропаганди, або чому вдається маніпулювати суспільною свідомістю

Мета тренінгу — формування поглибленого розуміння ролі інформації в сучасних умовах, значення засобів мас-медіа та інформаційних технологій в керуванні масовою свідомістю; а також підготування громадянського суспільства до захисту від маніпуляцій масовою свідомістю та пропаганди під час інформаційних війн через створення цілісного уявлення про сутність, місце і роль останньої та розвиток критичного мислення щодо інформації, навичок для збору та аналізу достовірної інформації.

Очікувані результати:

Учасники...

- навчатися протистояти інформаційним атакам та регулювати інформаційні потоки;
- навчатися виділяти деякі психологічні аспекти пропаганди та соціальної реклами: переконання, навіювання, зараження, наслідування і, як наслідок, маніпуляція масовою свідомістю;
- опанують навички контент-аналізу текстів з проблем інформаційного протистояння, складання текстів у жанрі соціального піару, розвинути здатність до критики та самокритики, роботи в колективі;
- визначать які стратегії допомагають застосовувати навички критичного мислення при роботі з інформацією.

ТЕМА 1.

Як навчитися визначати способи маніпуляцій та технології пропаганди в сучасних мас-медіа

Обладнання: стікери, роздаткові матеріали (див. Додаток 1) листи для фліп-чарту, ролики «Звернення студентів» <https://www.youtube.com/watch?v=mPB-sZ4sVss>, <https://www.youtube.com/watch?v=Zn69mAzPwjg>, ролик Миргородська «Анти-зомбі-ефект» <https://www.youtube.com/watch?v=MvcliO2Fv-Q>, ролик з антипропагандою <https://www.youtube.com/watch?v=PEKvIDvMGeM>, ролик з новинами України <http://www.segodnya.ua/regions/donetsk/segodnya-vyehat-iz-mariupolya-okazalos-neprosto-588266.html>, «Схеми контент- і дискурс-аналізів» — роздаткові матеріали, 20 шт., роздаткові матеріали «Поширенні способи маніпуляцій» — 4 шт.

I етап. Активізація групи та знайомство (15 — 20 хв)

ПОРАДИ ФАСИЛІТАТОРОВІ:

Вступне слово тренера. Презентація цілей і завдань тренінгу (2 — 3 хвилини).

1. Знайомство

Запропонувати кожному членові групи представитися. Кожен учасник, представляючись, називає якості, які сприяють чи заважають ефективному спілкуванню, своє хобі, девіз життя. Знайомство вести по колу. Учасники мають право ставити будь-які запитання.

2. Ухвалення правил поведінки та очікування від тренінгу

Пропонуємо учасникам ухвалити правила, які будуть на тренінгу.

– *Які правила ви можете запропонувати, щоб нам було комфортно працювати?*

Відповіді учасників тренер записує на ватмані, після їх обговорення затверджує правила.

Пояснюємо, що правила поведінки на заняттях задають основу, завдяки якій група зможе працювати продуктивно, а потреби кожного будуть враховані. Говоримо, що ухвалені нами правила будуть всі заняття перебувати перед очима учасників і, в разі потреби, ми будемо до них повертатися. Якщо на якомусь етапі кому-небудь з учасників здасться, що правила порушені, ви зможете знову звернутися до них і залагодити ситуацію.

3. Дерево очікувань. Роздаємо стікери

Заздалегідь малюємо дерево на ватмані.

Всі озвучують свої очікування від тренінгу.

Після закінчення тренінгу слід повернутися до «дерева очікування», щоб визначити, якою мірою очікування виправдалися.

ПОРАДИ ФАСИЛІТАТОРОВІ:

Щоб не було великих розбіжностей слід, дуже чітко назвати цілі та завдання тренінгу під час вступної промови.

II етап. Мотивація (35 хв)

Вправа 1. Робота з текстом Макса Фрая «Вибираючи, чому і кому вірити...» (10 хв)

Модератор пропонує індивідуально ознайомитися з текстом Макса Фрая (Роздаткові матеріали 1 — Макс Фрай)

Питання до учасників:

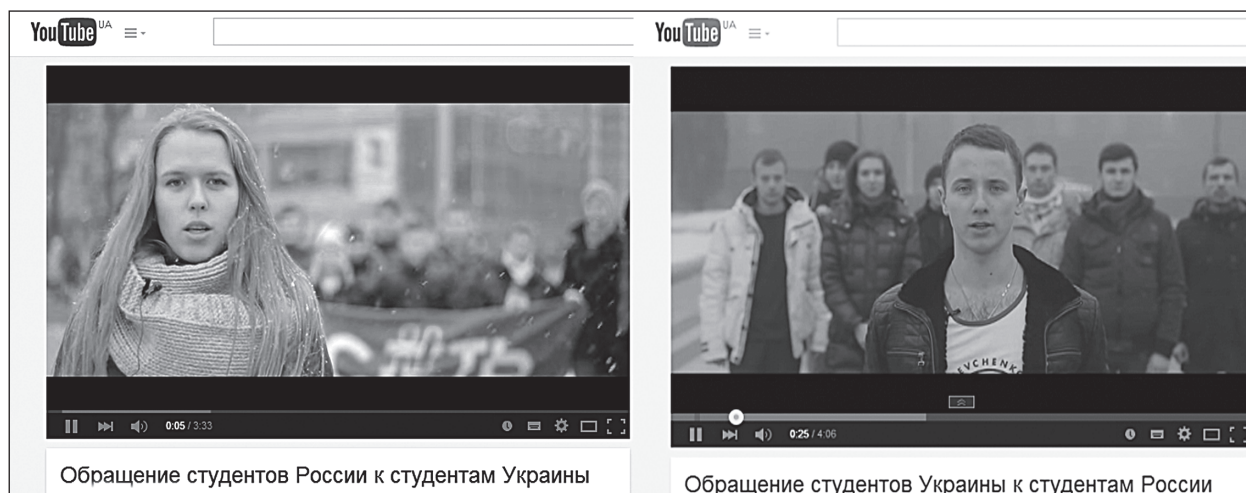
1. Чи було в тексті щось, що змусило вас задуматися?
2. Наведіть приклади фраз, які вас «зачепили»?
3. Як ми формуємо реальність довкола себе?
4. Чи готові ми прийняти реальність іншої людини?
5. Чи можливий діалог між людьми з різних реальностей?

ПОРАДИ ФАСИЛІТАТОРОВІ:

На цьому етапі вправи необхідно провокувати учасників до відповідей про можливість діалогу, про готовність прийняти іншої людини.

Вправа 2. Перегляд роликів «Звернення студентів» (20 – 25 хв)

<https://www.youtube.com/watch?v=mPB-sZ4sVss>

<https://www.youtube.com/watch?v=Zn69mAzPwjg>

Пропонуємо учасникам переглянути ролики «Звернення студентів» як приклад репрезентації двох реальностей.

Завдання групі перед переглядом:

1. Зверніть увагу на формат роликів (час, постава кадру, візуальні маркери)
2. Зверніть увагу на основну аргументацію звернень.
3. Чи використовують у своїх зверненнях студенти «мову ворожнечі» або інші види нетолерантного спілкування.

Перегляд роликів

Завдання після перегляду:

Об'єднатися в 3 групи для порівняльного аналізу роликів. Для виконання завдання групам надається 5 – 7 хв.

**ПОРАДИ
ФАСИЛІТАТОРОВІ:**

Утримайтесь від коментарів.

**ПОРАДИ
ФАСИЛІТАТОРОВІ:**

Порядок виконання завдань з використанням методу «робота в малих групах». При підготованні завдання для роботи в малих групах продумайте очікувані результати кожної групи, а також загальний підсумковий результат роботи аудиторії.

1. Зазвичай варто повідомити про завдання всю аудиторію до поділу на групи.
2. Обговоріть з учасниками, чи зрозуміли вони завдання.
3. Виробіть (або нагадайте) правила роботи в групах.
4. Повідомте, який час ви даєте для виконання кожного етапу завдання (хронометраж).
5. Розділіть учасників на малі групи, роздайте необхідні матеріали, інформацію і попросіть почати виконання завдання.
6. Рухайтесь від групи до групи і допомагайте учням дотримуватися правил роботи в групі.
7. Після завершення роботи в групах надайте слово їх представникам для повідомлення результатів виконання завдання. Заохочуйте використання плакатів, таблиць, малюнків та інших наочних посібників. Ви самі можете створити таблицю, для того щоб заносити в неї результати виконання завдання різними групами.
8. Обговоріть підсумки кожної презентації. Запитаєте, чим обґрунтоване саме таке рішення. Чи є у членів групи особливі думки? Що завадило дійти згоди? Нагадайте, що групи можуть ставити питання одна одній.

Питання до груп:

1. Що спільного в цих роликах?
2. Чим відрізняються?
3. Як би ви визначили головний «меседж» роликів?
4. Виділіть основні тези оцінення подій в Україні?
5. Проаналізуйте медіатексти на предмет наявності «мови ворожнечі» або нетолерантного звернення.

Питання після презентацій робіт груп:

1. Чи можливий діалог між студентами України та Росії?
2. Відстоюючи свою реальність, ми відстоюємо свої інтереси чи чужі?
3. Хто і як створює реальність, в якій ми живемо?
4. Чи можна назвати авторів роликів маніпуляторами масовою свідомістю?
5. Чи можна назвати студентів жертвами маніпуляцій і пропаганди в інформаційній війні? Відповідь обґрунтуйте.
6. Як, на вашу думку, працює пропаганда? Чи притаманні технології пропаганди і маніпуляцій сучасним мас-медіа?

Вправа 3. Основні техніки «промивання мізків».

Міні-лекція, робота з презентацією

(слайди презентації в додатку) (15 – 20 хв)

У світі не знайдеться людини, яка хоча б одного разу не стала жертвою маніпулювання. Хоч би якими розумними й освіченими ми себе не вважали, кожен згадає, як не раз, не два і навіть не десять він піддався на вмовляння шахрая чи гадалки або екстрасенса, повірив рекламі, політичній пропаганді. І добре, якщо можна просто забути неприємний епізод, але іноді він досить серйозно впливає на наше життя. А для того, щоб протистояти цьому, спробуємо розібратися, як діє механізм «промивання мізків».

При маніпулюванні масовою свідомістю фізичних методів не застосовують, але в хід йде психологічний «трискладовий» механізм:

- відімкнути рацію (знижити критичність мислення),
- викликати страх (створити загрозу),
- підчепити людини на гачок рятувальника (запропонувати вихід).

Вперше термін «*brainwashing*» вжив у своїй сенсаційній статті, опублікованій 1950 року в «*Miami News*», журналіст (і співробітник відділу пропаганди ЦРУ) Едвард Хантер. Він буквально переклав на англійську китайський вислів «*сі-НАО*» – «*промивати мізки*»: так говорили про методи примусового переконання, якими у китайців, вихованих ще в дореволюційну епоху, викорінювали «феодальний» склад мислення.

✓ Відімкнути рацію

Зазвичай людина досить критично сприймає отримувану інформацію. Люди інстинктивно чинять опір новому, нічого не приймають на віру. Ми прискіпливо розглядаємо черевики, які збираємося купити, нюхаємо їжу, перш ніж покласти її в рот, з підозрою ставимося до новин: «*Та нічого такого не буває*». Але при зомбування наше рацію вже не працює, і ми готові повірити у що завгодно. Чому? Нашого реалістично налаштованого «дорослого» перетворюють на «перелякану дитину». У нас «відмикають» критичність і всі інші засоби психологічного захисту особистості. І ми починаємо оперувати образами та «фактами» штучно створеної і навіязаної нам соціальної міфології. Як казав Козьма Прутков, «*многие люди подобны колбасам: чем их начиняют, то и носят в себе*».

ПОРАДИ
ФАСИЛІТАТОРОВІ:

...використовувати, якщо нема попереднього навчання.

✓ Викликати страх

Як перетворити дорослу раціональну людину в довірливу дитину? Створивши загрозу її базовим потребам. Найжорсткіший приклад — промивання мізків американським полоненим у корейських таборах або людям, що потрапили в секти. Спочатку людину ізолюють від звичного оточення і альтернативних джерел інформації, щоб колишні настанови і переконання не підкріплювалися ззовні і жертва потрапила в повну залежність від нових господарів.

Далі настає черга життєво важливих потреб людини: її позбавляють їжі, сну, елементарних зручностей. Досить швидко вона стає безпорадною і безпомічною: якщо не задовольняються базові потреби, цінності та переконання відходять на другий план. Коли «об'єкт» повністю, фізично і духовно, виснажений, господарі починають вселяти йому нові «істини». За хорошу поведінку — відмову від колишніх поглядів — потроху видають їжу, дозволяють спати, поліпшують умови. Поступово людина приймає нову систему цінностей і погоджується співпрацювати.

Головне — будь-яким способом змусити нас боятися. Чого завгодно: безсоння, голоду, фашизму, загрози дітям. Страх цей абсолютно ірраціональний, але залякані люди підуть на все, навіть на те, що їм не вигідно. Наприклад, досить просто вимовити заклинання «*міжнародний тероризм*» — і ми вже не протестуємо, коли в аеропорту нас обшуковують, змушують роззуватися і вивертати кишені.

Маніпуляція свідомістю припускає гру на почуттях, звернення до підсвідомості, страхів і забобонів, а вони є в кожного з нас. Як зброю використовують національні стереотипи, міфи. У кожного народу є щось, на що можна натиснути, за що зачепити. Кожен народ чогось боїться. Росіяни, наприклад, — фашистів. За цим словом — мільйони загиблих, ненависть до ворогів, які «*спалили рідну хату, згубили всю родину*», щось дуже страшне. І контекст уже не має значення. Цей ключик відмикає двері підсвідомого, актуалізує страхи, тисне на наші больові точки. Особливо це діє на людей з розвиненішою правою півкулею: це більшість жінок, малоосвічені чоловіки, діти.

Б'ють у ціль і «*мертві слова*», різні залежно від випадку. У пропаганді це «*фашисти*», «*бомбування*», «*хунта*». У рекламі — «*безсоння*», «*біль*», «*спрага*». Угадалки інший набір: «*змова на смерть*», «*вінець безшлюбності*», «*родове прокляття*». Людину немов заганняють у вузький простір, в якому немає місця аргументації, де в хід ідуть ярлики, інфантильні звороти, де дійсність пояснюють простими «*дитячими*» формулами. «*Мертві слова*» не розраховані на критичне сприйняття. Вони повинні запустити певну емоційну реакцію: страх, відчуття загрози.

Не треба думати, що в одній країні таке можливо, а в іншій ні. Звичайно, десь люди загалом «*доросліші*», вони раціональніше, краще розуміють свої права. А десь інфантильніші, піддаються впливові, живуть міфами, емоціями, мають «*дитячішу*» свідомість. Наш народ більшою мірою належить до «*дитячого*» типу. До того ж ми багаторазово «*поранена*» нація, в нас багато реальних страхів: голод, репресії, революції, війни.

✓ Ввести гачок рятувальника

Людину налякали, позбавили самовладання і здатності критично мислити. І ось, коли вона вже відчуває себе жертвою і шукає порятунку, з'являється «*рятівник*». І людина готова виконувати будь-які його накази.

Ця техніка непогано розроблена у «*ворожок*». Їхні жертви віддають їм усе добровільно. «*Як же так? Мені не погрожували ножом чи пістолетом*», — заднім числом дивувалися розумні люди. Фокус простий. Спочатку «*ворожка*» привертає до себе жертву. Потім раптом «*помічає*» «*порчу*», «*вінець безшлюбності*», «*пристрит і страшну хворобу*». Будь-хто злякається, а в стані афекту ми легко піддаємося навіюванню.

У цей момент «ворожка» перетворюється в «рятівника»: «Твоєму горю допомогти нескладно. Позолоти ручку». І далі вона може робити з людиною все, що захоче.

Зіткнувшись з труднощами, ми шукаємо простих відповідей і прагнемо виправити ситуацію простими діями, в тому числі абсолютно необґрунтованими. У рекламі «порятунок» теж завжди пропонують через псевдологіку, вибудовування причинно-наслідкового зв'язку між явищами, що не мають нічого спільного: питимеш цю каву — станеш багатим, жуватимеш цю жуйку — сподобаєшся дівчатам, пратимеш цим порошком — і чоловік ніколи не піде до іншої.

Пропаганда «працює» так само. Нас лякають тим, від чого нам по-справжньому страшно: війнами, фашизмом, хунтою, вбитими, пораненими. І на тлі всього цього кошмару показують — ось він, шлях спасіння: наприклад, створити сильну державу, що захистить, якої всі інші бояться.

ПОРАДИ ФАСИЛІТАТОРОВІ:

у разі наявності часу, можете запропонувати учасникам переглянути рекламний ролик Миргородська «Анти-зомбі-ефект»

<https://www.youtube.com/watch?v=Mvcli02Fv-Q>

Завдання: виділіть «трискладовий механізм» маніпуляцій

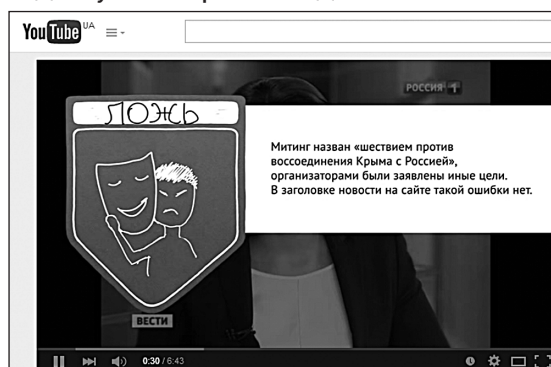
Людей в масі легше обдурити, ніж кожного окремо. Люди, спілкуючись, впливають одне на одного, заражають одне одного своїми емоціями. Особливо заразлива паніка...

Саме тому вплив на одну людину вимагає особливого професіоналізму, а в масах зараження відбувається миттєво — важко встояти, коли всі навколо поведуться певним чином. Ефект натовпу спрацьовує, навіть якщо кожен сидить перед своїм окремим телевізором.

Як не парадоксально, але ті ж методи застосовують у рекламі. Звичайно, нас не позбавляють їжі, води або сну, але занурюють в уявний світ голоду, спраги, нестачі найнеобхіднішого — що талановитіша реклама, то правдивіші образи людей, змучених недосипом, сексуальною незадоволеністю, голодом, спрагою, то швидше ми перетворюємося на «перелякану дитину» та підкоряємося владі того, хто по-

збавить нас від мук за допомогою, наприклад, картопляних чіпсів, жувальної гумки з новим смаком, газованої води.

В основі будь-яких технологій керування поведінкою лежать способи маніпуляції за допомогою реклами. Сучасну людину всюди супроводжує реклама: рекламні повідомлення в пресі, сторінки в журналах, оголошення на радіо, відеоролики на телебаченні, друковані постери в міському транспорті, білборди, банери на вулицях міст тощо. Так реклама готує нас до перетворення в слухняне «стадо», для якого неважко підготувати пропагандистський коктейль.

Для закріплення теоретичного матеріалу перегляд ролика антипропаганди з аналізом випуску новин (4 хв).

<https://www.youtube.com/watch?v=PEKvIDvMGeM>

Вправа 4. «Громадянська експертиза новинного медіатексту». Робота в групах (20 хв)
Учасники об'єднуються в 4 групи (використовуються правила групової роботи). Кожна група отримує роздатковий матеріал з описом способів маніпуляцій у мас-медіа, матеріали не збігаються. Учасникам пропонується, використовуючи інформацію про технології маніпуляцій і пропаганди, оцінити якість медійного продукту в Україні

<http://www.segodnya.ua/regions/donetsk/segodnya-vyehat-iz-mariupolya-okazalos-neprosto-588266.html>

Робота в групах за методикою контент- і дискурс-аналізів (роздатковий матеріал у додатку).

Питання до груп:

1. Чи використані маніпулятивні способи і «виверти» в цьому новинному фрагменті?
2. Чи можете ви їх перерахувати? Назвати?
3. В інтересах кого інформацію подано саме в такій формі?
4. До якого висновку дійшла ваша група?
5. Як легко чи складно вам було виділяти способи маніпуляцій і пропаганди?
6. Чи може існувати інформація без пропаганди?
7. Чи потрібні обмеження при роботі з інформацією?
8. Чи корисні для людини обмеження інформації? А її надлишок?
9. Чи вся медіаінформація, зокрема візуальна, корисна, достовірної, моральна?
10. Чи є сенс витрачати час, обмежувати рухову діяльність, втомлювати зір, ризикувати дістати «неприємний контакт» з психологічно негативними візуальними образами, переглядаючи все підряд, щоб відшукати «щось» для себе?
11. Як захистити себе від пропаганди? Які навички допомагають людині протистояти пропаганді?

ТЕМА 2.

Основи критичного мислення як захист від пропаганди та маніпуляцій у мас-медіа

Обладнання: фрагменти підручників історії К.А. Іванова (вид. 1908 р.), А. Агібалова (вид. 1962 р.) за кількістю учасників (роздатковий матеріал), скриншот — 20 шт., три статті з інтернету, таблиця для роботи з текстом (роздатковий матеріал — 20 шт.), пам'ятки — 20 шт., 3 листи ватмана, клей, ножиці, маркери, методичні матеріали, візуальна презентація, ролик «Життя в США очима Південної[далі в тексті Північної] Кореї», листи ватману — 4 шт., фліпчарт, відеопроєктор.

1 етап. Вступне слово (5 — 10 хв)

Говорячи про розмаїття форм інформаційної війни, можна виокремити кілька її різновидів. Так, ряд фахівців (до їх числа належить більшість вітчизняних дослідників) говорить про інформаційно-психологічні війни, інші вважають правомірнішим називати подібну війну психолого-політичною, а також просто інформаційною.

При цьому сама інформація стає дійсно інформацією, а не інформаційним шумом, тільки якщо вона сприйнята і так чи інакше усвідомлена (зрозуміла, проінтерпретована). Отже, інформація повинна бути подана так, щоб привернути увагу, зачепити емоції, зацікавити. Своєю чергою, розвивається і сама наука про інформацію, розробляються психотехнологічні основи її моделювання, досліджуються ноотехнологічні особливості людського інтелекту, вивчається соматотехнологія інформаційного впливу (особливості використання сигналів, кольору, звуків як значущої інформації). При цьому всяка інформаційна війна залишається війною програм, не тільки у вузькоспеціальному сенсі, а й у широкому, загальнокультурному. Загалом блеф можна означити як системну дезінформацію, що має певну розвиткову інтригу, навколо якої майстерно нарощується корпус фактів, брехні, організованих витоків інформації тощо. Мета її – впливати на процес ухвалення людиною рішень, на сам хід її міркувань. І хоча людина робить висновки сама, вже у вихідних посиленнях міститься вбудована в них дезінформація.

Єдиний спосіб «вижити» під час інформаційних війн – озброїтися критичним мисленням. Критичне мислення складається з п'яти взаємопов'язаних частин:

- самостійність;
- інформація відправний, а не кінцевий пункт критичного мислення;
- критичне мислення починається з формулювання питань і визначення проблеми;
- критичне мислення має прагнути до переконливої аргументації;
- критичне мислення соціальне.

Обговорити отримані відповіді:

- Чи вдалося вам знайти цікаві думки?
- Чи є серед них нові, несподівані для вас?
- Як часто ви читаете вдумливо?
- Як часто ви сприймаєте інформацію вдумливо?

ПОРАДИ ФАСИЛІТАТОРОВІ:

Звернути увагу учасників на пункт «інформація відправна...»
Збирати ідеї з приводу того, що означає для них «читати вдумливо».

Вправа 1. Робота з текстом «Медсестра нагодувала роту ополченців» (10 – 12 хв)

Робота індивідуальна. Учасникам пропонується прочитати текст скриншоту і запозичити «Бортовий журнал» за темою «Війна на Донбасі»

Що мені відомо з цієї теми	Що нового я дізнався

Питання після виконання вправи:

1. Як співвідносяться у ваших бортових журналах перша і друга колонка?
2. Що нового ви дізналися із запропонованого тексту?
3. Якщо інформація — це відправний пункт, а не кінцевий, то кому і навіщо знадобилося розміщувати цю інформацію?

ПОРАДИ ФАСИЛІТАТОРОВІ:

Вправа виконується поетапно: спочатку заповнюється перша колонка, потім друга. Запропонована інформація має провокаційний характер, і в групах, де вона може викликати конфлікт, краще її не використовувати, а замінити на нейтральну.

Мета цієї вправи: показати, що навіть абсурдна, на перший погляд, інформація з'являється для досягнення певних цілей, наприклад як антипропаганда, як провокація тощо.

II етап. Способи критичного мислення

Вправа 2. Робота з друкованим текстом (8 — 10 хв)

Міні-лекція «Факти і думки» (3 — 5 хв)

Згідно зі Словником української мови, *факт* — *дійсна, не вигадана подія, дійсне явище*. Те, що дійсно відбулося, відбувається, існує. Передання фактів — правдиве відображення фрагментів дійсності.

Серед фактів виділяють наукові та звичайні.

Наукові факти завжди засновані на численних спостереженнях, експериментах, досліджах, вони являють собою підсумок узагальнених знань.

Повсякденні факти являють собою результат сприйняття людиною навколишньої дійсності.

Будь-який факт можна перевірити, тобто встановити істинний чи хибний. Науково встановлений факт — основа науки.

Думка — це судження про щось, виражене ставлення до чого-небудь, оцінна інформація, не доступна для безпосередньої перевірки. Вона може виражати перевагу або схвалення / несхвалення, оцінку, дану тією чи іншою людиною на підставі її знання конкретних фактів, або без цього знання. Думку в тексті ми часто можемо знайти у вигляді коментаря, інтерпретації.

Читаючи і слухаючи, ми можемо відрізнити думку від фактів за словами-маркерами, що допомагають розпізнавати наявність у тексті оцінної інформації, наприклад: цінна інформація, складна ситуація, невиправдані дії, фанатик, романтик, демагог тощо.

На відміну від завжди об'єктивного, нейтрального факту, суб'єктивну думку ми можемо розглядати як цінну або марну, поверхову або глибоку, обґрунтовану або необґрунтовану, переконливу або спірну, прогресивну або реакційну.

Питання:

1. Де найчастіше нам трапляються судження або думки авторів?
2. Чи залежить від суджень автора емоційне забарвлення тексту, наприклад, газетної статті? Чому? Наведіть приклади.
3. Яке значення має емоційне забарвлення тексту для читача?
4. Звідки ми беремо тексти для роботи на заняттях з історії? Підручники!

Завдання: виділити в двох запропонованих текстах підручників факти і думку автора. Робота індивідуальна. Запропонуйте учням роздатковий матеріал з фрагментами

тексту з різних підручників історії (К.А. Іванова, вид. 1908 р. і А. Агібалова, вид. 1962 р.). Авторство і дату видання підручника не повідомляйте.

Робота індивідуальна, кожен учасник отримує тексти.

Завдання:

1. Прочитайте тексти.
2. Підкресліть прямою лінією інформацію, що являє собою факт.
3. Підкресліть хвилястою лінією інформацію, що являє собою судження автора.

Альтернативне виконання завдання. Заповніть таблицю:

№	Факти	Судження/ інтерпретація	Слова-маркери
1.			

**ПОРАДИ
ФАСИЛІТАТОРОВІ:**

За наявності часу, для закріплення цієї вправи рекомендується провести за аналогією аналіз місцевих газет або інформації з міських сайтів. Після вправ доцільно роздати пам'ятку.

ПАМ'ЯТКА

Щоб розпізнати думку і відрізнити її від факту, не забувайте, що:

- Думка суб'єктивна, а факт об'єктивний. Факт існує незалежно від нашого бажання або ставлення до нього.
- Факт – завжди істина. Думка, щоб бути істиною, має спиратися на факти і її істинність повинна бути обґрунтована.
- Думка завжди має авторство. (Сумлінний автор, висловлюючи свою думку, підписується, а, передаючи чужу думку, вказує, кому вона належить).
- Якщо думку виражають відкрито, то воно супроводжується словами: думаю, що ...; вважаю, що ...; по-моєму ...; мені здається, що ... або іншими близькими за змістом словосполученнями.
- Думка може «ховатися» за фразами на кшталт: це означає ...; що свідчить ...; або взагалі ніяк «не проявляти себе», зливаючись з фактом. Наприклад: «Я не знаю, яка погода. Одягніся тепло!».

Питання після виконання завдання:

1. Яка з колонок виявилася заповненою: фактів чи суджень?
2. Що ви віднесли до фактів? (Фасилітатор уточнює означення «факту»)
3. Що ви віднесли до суджень?
4. Навіщо цей текст був написаний? Ким і для кого?
5. Як, на думку автора, я повинен на нього реагувати? Чи згоден я з цим?
6. Чи можна написати цей текст по-іншому?
7. Чиї ідеї та переконання відображені в тексті, а чиї – проігноровані?
8. Чи немає в автора упередженого ставлення до певних груп людей тощо.

Вправа «Що намагається нам сказати інформація?». Аналіз місцевих мас-медіа

Вступне слово. Не критичний читач сприймає інформацію як джерело, де він знаходить те, що вважає фактом. Він отримує свої знання, поглинаючи такі «факти». Для критичного ж читача отримана інформація є лише відображенням певної комбінації фактів, припущень і думок у тому вигляді, як їх розуміє автор цієї інформації. Критичний читач не лише розрізняє, що міститься в інформації, але і те, що

вона відображає, оскільки кожне повідомлення є своєрідним витвором конкретного автора.

Не критичний читач читає книжку з історії, щоби дізнатися про яку-небудь подію в загальноприйнятій інтерпретації. А критичний читач читатиме ту ж книжку, щоби дізнатися, як ця певна історична подія подається й оцінити, які факти, припущення і думки для цього підібрані і чому.

Завдання. Об'єднати учасників в групи та запропонувати провести аналіз місцевих мас-медіа. Під час критичного аналізу слід задавати наступні запитання:

- В який спосіб автор зібрав інформацію?
 - Чи використовує він приклади та тематичні дослідження?
 - Чи обґрунтовує він те, про що пише?
 - Чи намагається він викликати симпатію?
 - Чи намагається він створити контраст, щоби чіткіше означити свою точку зору?
- Нарешті, ми дійдемо висновку, що взагалі означає інформація.

ПОРАДИ ФАСИЛІТАТОРОВІ:

4 основні кроки для аналізу інформації критично мислячою людиною:

- з'ясувати про що інформація (наприклад, переповівши її, щоби усвідомити про що йдеться в оригіналі тексту)
- збагнути, яку мету переслідує автор
- визначити тональність та техніку переконання, що їх використовує автор, включно з маніпулятивними прийомами тлумачити інформацію в цілому (аналіз інформації, щоби в цілому зорієнтуватися, що вона означає).

Джерело вправи: сайт monda.eu

Вправа 3. Робота з фотографіями (10 – 15 хв)

Одне з видів джерел інформації – фотографії.

Робота з фотографіями. Фотографія виводиться на екран.

Робота проводиться одночасно з усіма учасниками.

Питання:

1. Опишіть, що ви бачите на фотографії
2. Які предмети і речі зображені на фото?
3. На чому автор хотів акцентувати увагу?

4. Хто зображений на фотографії?
5. Чим займаються люди на фото?
6. Позували вони чи ні?
7. Чому в цей момент і в цьому місці був фотограф?
8. Чи є на фото якась текстова інформація?
9. Коли була зроблена фотографія?
10. Яку максимальну інформацію ми можемо отримати з цієї фотографії?
11. На які питання фотографія не дає відповідей?
12. Якої інформації не вистачає?

Після завершення бесіди фасилітатор пропонує учасникам фотографію з іншого ракурсу.

Вправа 4. Робота з карикатурою (якщо бракує часу, можна прибрати) (10 хв)

Опис

1. Опишіть зображені персонажі і фон.
2. Як зображені персонажі чи об'єкти, за допомогою яких художніх засобів?

Інтерпретація та аналіз

1. Впізнали ви персонажів? Завдяки чому? Якщо це реальні люди, то назвіть їх і їхнє становище, яке вони займали на час створення карикатури.
2. Перевірте дату створення карикатури. Яким подіям чи явищам вона присвячена?
3. Визначте символи, які використовує автор. Чому художник помістив їх на малюнку?
4. Яке ставлення до персонажів відображає карикатура: позитивне чи негативне?
5. Яку оцінку, інтерпретацію персонажів, подій, явищ подає малюнок? Чи згодні ви з нею?
6. Які ідеї та політичні погляди притаманні авторові? Як можна це визначити?
7. Що вам уже відомо про події, пов'язані з карикатурою? Як співвідносяться ваші знання з тим, що ви побачили на карикатурі?

ПОРАДИ ФАСИЛІТАТОРОВІ:

Об'єднайте учасників у 3 групи (по 5–6 осіб у групі). Кожна група отримує набір фотографій (6–7 штук).

Примітка: набори фотографій повинні бути однакові, але учасники груп не повинні про це знати до закінчення роботи в групах.

Вправа 5. Робота над створенням власного медіатексту (25 хв)

Завдання 1. Використовуючи ці фотографії, напишіть медіатекст з різним емоційним забарвленням: позитивним, негативним і нейтральним. Використовуйте здобуті на занятті знання: способи і технології пропаганди та маніпуляцій, факти, судження і слова-маркери.

1. Дайте назву текстові.
2. На ватмані розташуйте і прикріпіть фотографії згідно з вашим «сюжетом».
3. Уявіть результати вашої роботи.
4. На виконання завдання 15 хв.

Питання до учасників після презентації:

1. Чи складно було виконувати завдання? Чому?
2. Чому ви вибрали саме цю тему?
3. Які слова ви використовували, щоб надати відповідне емоційне забарвлення вашій розповіді?
4. У якому з текстів, на ваш погляд, було більше фактів? Чому?
5. Навіщо нам треба вміти відділяти факти від суджень в інформаційному тексті?
6. Яку роль відіграють слова-маркери в емоційному забарвленні тексту?
7. Які способи маніпуляцій і пропаганди були використані для медіатексту?

Підбиття підсумків вправи

Обговоріть:

1. У чому різниця між висловами: «отримувати інформацію» та «знаходити інформацію»?
2. Як ви думаєте, чи потрібно вам вміти шукати інформацію? Чому?
3. Якими властивостями володіє інформація? Наведіть приклади.

Висновок

Отримана або знайдена інформація з будь-якого джерела володіє декількома важливими для її споживача властивостями:

- **Достовірність.** Інформація достовірна, якщо вона відображає справжній стан справ.
- **Повнота інформації.** Інформацію можна назвати повною, якщо її достатньо для розуміння та ухвалення рішення.
- **Актуальність (своєчасність) інформації.** Тільки вчасно отримана інформація може принести необхідну користь.
- **Корисність інформації.** Оцінюють стосовно тих завдань, які ми можемо розв'язати з її допомогою.
- **Об'єктивність.** Інформація об'єктивна, якщо вона не залежить від чиєїсь думки, судження.

III етап. Підбиття підсумків тренінгу (25 хв)

На завершення тренінгу пропонуємо учасникам переглянути ролик «Життя в США очима Північної Кореї».

Використавши здобуті знання, визначити, коли та за яких обставин створено цей шедевр пропаганди.

Питання:

Чи виправдалися очікування від тренінгу?

Які навички стануть корисними в повсякденному житті?

Джерела:

1. Кроуфорд А. Технології розвитку критичного мислення учнів / Кроуфорд А., Саул В., Метью С., Макінстер Д. — Київ.: «Плеяди», 2006. — 240 с.
2. Страдлинг Р. Преподавание истории Европы XX века / Р. Страдлинг. — Страсбург: Изд. Совета Европы, 2003. — 310 с.
3. Терно С.О. Критичне мислення — сучасний вимір суспільствознавчої освіти / С.О. Терно. — Запоріжжя: Просвіта, 2009. — 268 с.
4. Федоров А.В. Медиа-образование будущих педагогов / А.В. Федоров. — Таганрог: Изд-во Кучма, 2005. — 314 с.
5. Федоров А.В. Развитие медиа-компетентности и критического мышления студентов педагогического вуза / А.В. Федоров. — М.: Изд-во МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех», 2007. 616 с.
6. Халперн Д. Психология критического мышления / Д. Халперн. — СПб.: Мысль, 2000. — 178 с.
7. Історія епохи очима людини. Україна та Європа у 1900-1939 роках / Ю. Комаров та ін. (2004) [djvu, pdf] | Оцифровано Гуртом Сайт доступу: <http://www.novadoba.org.ua/ukr/history-of-age>

Додаток 1

Обираючи, чому й комі вірити, людина насправді обирає для себе той варіант реальності, який їй легше прийняти.

Фокус у тому, що кожен, хто увірував (вибрав увірувати) у зло, тієї ж миті стає часткою цього зла. І несе персональну відповідальність за примноження зла.

Мова не про те, чи можна вибачити наївну жертву омани. Мова про те, чи існує для кожної з таких жертв можливість порятунку.

Теоретично спасіння існує для всіх. На практиці — це дуже важко.

У художній літературі душа зазвичай продається за всякі приємні бонуси. Гроші, влада, діви молодії й подібне до того.

Розумієте, чуваки. Белетристика обдурює нас. Души купуються набагато дешевше. Лише тільки за одне сумнівне задоволення зберегти узвичаєну картину світу, якою б похмурою та сумовитою вона не була. Вірніше, за неусвідомлене бажання, щоб твоя сумовита картина світу стала правдою для всіх. Щоб ніхто від неї не відкрутився. А то бач, розвели романтику.

Спроможність й надалі вважати власну сумовиту правоту єдиною правотою — стандартна ціна за душу живу звичайну безсмертну, одна штука. Така душа опиняється у пеклі негайно та примножує його силу й корисну площу — просто тут, на цій землі. Тому що іншого пекла все ж таки немає.

Але й те, що надано нам у відчуттях, — не цукор. І скільки не гати по цьому пеклу усією «вбивчою міццю підвладного вогню», стоїть поки що цілісінький — вже занадто міцно тримаються за нього мільйони кровно зацікавлених особин.

Додаток 2

Схема дослідження відеосюжету з теленовин — це методика контент і дискурс аналізу — питання до автора

1. **Перегляд** візуального/аудіовізуального медіатексту.
2. **Повторення** позицій схеми методу дискурс-аналізу.
3. Проведення **дослідження** відеосюжету методом **дискурс-аналізу**:
 1. **Уважно сприймаємо** (читаємо, розглядаємо, дивимося й слухаємо).
 2. **Аналізуємо** вид медіатексту: за формою, жанром, загальним змістом.
 3. Встановлюємо **смісловий акцент** медіатексту.
 4. Виявляємо застосовані **медіатехнології** (технічні, змістові) та **мету** їх застосування і спрямування медіатексту.
 5. Встановлюємо **аналогію** з іншими медіатекстами.
 6. **Узагальнюємо** напрацьоване й робимо загальний висновок.
4. Робимо **висновок**.

Способи та методи маніпуляцій <http://maxkatz.livejournal.com/237980.html>

Група 1

Спосіб або метод	Основні маніпулятивні властивості
«Очевидці» події	Дуже ефективний спосіб, нерідко використовуваний для створення емоційного резонансу. Опитують багато випадкових людей, зі слів яких формується необхідний значеннєвий і емоційний ряд. Особливо сильний ефект справляють кричущі баби, діти, що плачуть, та молоді інваліди.
Переписування історії	Метод ефективний у тривалій перспективі, коли потрібно поступово сформувати потрібний світогляд. Щоб « <i>промиту мозки</i> » цілому суспільству, виконати щодо нього велику програму маніпуляції і відімкнути здоровий глузд декількох поколінь, треба насамперед зруйнувати історичну пам'ять.
Перспектива	Висвітлюючи який-небудь конфлікт, « <i>незалежні</i> » ЗМІ дають слово тільки одному учасникові і фактично грають на його боці, створюючи односторонню перспективу. Зокрема, це використовується при висвітленні воєнних дій.
Повторення	<i>«Маси називають істинною інформацією, що найбільше їм знайома, – писав Йозеф Геббельс. – Пересічні люди зазвичай набагато примітивніші, ніж ми уявляємо. Тому пропаганда, власне кажучи, завжди повинна бути проста і без кінця повторювана. Врешті, найвидатніших результатів у впливі на суспільну думку досягне тільки той, хто здатний звести проблеми до найпростіших слів і висловів і в кого вистачить мужності постійно повторювати їх у цій спрощеній формі, попри заперечення високочоліх інтелектуалів».</i> Повторення – головний засіб несумлінної пропаганди. Тому воно служить відмітною ознакою її наявності. Якщо раптом починають щодня мусолити ту саму тему і вживати ті самі словесні конструкції – справа нечиста.
Підміна	Підміна – один з варіантів горезвісних « <i>подвійних стандартів</i> », що полягає у використанні сприятливих означень (евфемізмів) для позначення несприятливих дій і навпаки. Основна мета – створення сприятливого іміджу насильницьким діям. Так, погроми називають « <i>демонстраціями протесту</i> », бандитські формування – « <i>борцями за волю</i> », найманців – добровольцями. У свій час великих успіхів на цьому терені домоглися пропагандисти Третього Райху. Щоб знизити гостроту сприйняття мародерства, катувань, убивств і геноциду, проваджуваних як державна політика, нацисти використовували численні евфемізми. Наприклад, гестапо не заарештовувало громадян, а « <i>ув'язнювало</i> ». СС не грабували власність убитих євреїв, а « <i>брали її під надійну охорону</i> ». Вторгнення в Польщу 1939 року було

	«поліційною акцією», а далі вбивство її громадян стало «екстраординарною акцією з умиротворення». Будинкам у концтаборах давали радісні назви на кшталт «Щасливий соловей», «Райський куточок». Ув'язнених там ніколи не труїли газом і ніколи не убивали; їх просто приводили до «остаточного розв'язання» чи застосовували до них «спеціальне звертання».
Пробні кулі	Кампанії з політичної і військової пропаганди завжди ретельно готують експерти в галузі психології, реклами, маркетингу і їх звичайно оплачують фірми з суспільних зв'язків (піар-агентства), найняті замовниками. Шляхом попередніх опитувань і інших досліджень фахівці вивчають усвідомлювану і неусвідомлювану реакції публіки, для того щоб виробити найефективнішу тактику. Нерідко відбувається своєрідна «перевірка на практиці» деякого спектра пропагандистських тем, щоб виявити серед них «найпрохідніші». Для цього на медіаринок викидається певна кількість «сенсаційних повідомлень».
Принцип контрасту	Принцип контрасту використовують, коли з якоїсь причини сказати прямо не можна (цензура, небезпека судового позову за наклеп), а сказати дуже хочеться. У цьому разі забезпечується домислювання в потрібному напрямку. Наприклад, усі мас-медіа широко використовують особливе компонування тем новинних повідомлень, наводячи одержувача інформації на цілком однозначні висновки.
Психологічний шок	Психологічний шок – один з різновидів використання емоційного резонансу, доведеного до пікового рівня. Сьогодні мас-медіа вводять видовище смерті в кожен будинок і у величезних кількостях. Ми постійно бачимо зображення убитих людей великим планом, так що про них не можуть не довідатися їхні близькі. Психологічний шок зазвичай знімає чи принаймні послаблює психологічні захисти і пропагандистська абракадабра безперешкодно проникає в наш мозок.

Група 2

Спосіб або метод	Основні маніпулятивні властивості
Сенсаційність чи терміновість	Через швидку дію забезпечується необхідний рівень нервозності і підривається психологічний захист. Ця нервозність, відчуття безупинної кризи різко підвищує сугестивність людей і знижує здатність до критичного сприйняття. Справа в тім, що будь-яка маніпуляція досягає успіху, коли вона випереджає процес мобілізації психологічного захисту аудиторії, коли їй удається нав'язати свій темп нашій свідомості. Саме тому сьогодні практично всі новинні блоки в медіа починаються з т.зв. «сенсаційних повідомлень»: серійних убивств, авіаційних катастроф, терористичних актів, скандалів з життя політиків чи шоу-зірок.

Зсув акцентів	Використовують, наприклад, при повідомленні останніх новин. Його сутність добре пояснює відомий радянський анекдот часів холодної війни: <i>«Американський президент і радянський генсек взяли участь у забігу на довгу дистанцію. Переміг президент. Радянські коментатори повідомляють: «Наш генсек прийшов другим, а президент – передостаннім».</i> Формально все сказано правильно, а насправді слухачі обмануті. Ще один анекдот. Сумний. Повідомлення в газеті: <i>«Добре озброєні кулаками палестинці напали на мирних ізраїльських солдатів, що сиділи в танках. Солдати дістали важкі моральні травми. Палестинці відбулися легкими смертями».</i> Подібне дуже часто використовують провідні світові інформагентства.
Створення асоціацій	Метафори, зокрема асоціативне мислення, дають величезну економію інтелектуальних зусиль. Саме тут і схована чергова пропагандистська пастка. Спокуса заощадити інтелектуальні зусилля змушує людину замість вивчення й осмислення сутності проблем вдаватися до асоціацій і помилкових аналогій: називати ці речі якоюсь метафорою, що відсилає до інших, уже вивчених станів. Найчастіше ілюзорна і сама впевненість у тім, що ті, інші стани, через які вона пояснює собі нинішнє, їй відомі чи зрозумілі. <i>«Сталін – це Ленін сьогодні»</i> – радянська пропаганда; <i>«С. Гусейн – арабомовний Гітлер»</i> – американська пропаганда; <i>«НАТО – фашизм»</i> – югославська пропаганда.
Сполучені висловлювання	Метод <i>«сполучених висловлювань»</i> призначений для обходу критичності сприйняття пропагандистського повідомлення. Він створює один значеннєвий ряд з декількох, не зв'язаних між собою, інформацій. Усі ці інформації окремо правдиві, але їхнє поєднання в результаті дає перекручене уявлення про подію. Тобто це ще один приклад використання псевдологічних причинно-наслідкових зв'язків, доповнених <i>«фактографічною пропагандою»</i>.
Створення інформаційної хвилі	Пропагандистську акцію проводять так, щоб змусити велику кількість мас-медіа коментувати первісні повідомлення. Основна її мета полягає в створенні т.зв. <i>«вторинної інформаційної хвилі»</i> на рівні міжособистісного спілкування для ініціювання відповідних обговорень, оцінок, появи відповідних чуток. Інформаційні хвилі покликані розв'язати такі завдання. Насамперед кінцевою метою може бути дестабілізація – неузгодженість, паралізація чи порушення діяльності широких верств населення, конкретних соціальних груп, організацій чи цілих державних інститутів. У дестабілізації ситуації можуть бути зацікавлені як зовнішні супротивники (уряди чи спецслужби інших держав), так і фінансово-політичні клани, що борються за владу всередині країни.

Створення проблеми	Створення проблеми – це цілеспрямований добір інформації і додання високої значущості тим чи іншим подіям. Адже подія і її висвітлення в медіа – зовсім не те саме. Мас-медіа можуть <i>«не помітити»</i> якусь подію чи, навпаки, надати їй виняткової ваги, незалежно від її дійсної значущості для суспільства.
Створення загрози	Ще один спосіб <i>«стратегічного»</i> характеру, що впливає на емоції масової аудиторії. Його головне завдання – будь-яким чином змусити нас боятися. Деморалізовані та залякані люди роблять чи хоча б схвалюють дії, що цим людям зовсім не вигідні. Найчастіше технологія така. Ілюзорну чи реальну небезпеку якого-небудь явища (наприклад, тероризму) багаторазово підсилюють і доводять до абсурду. Мас-медіа влаштовують істерію з приводу чергової <i>«глобальної загрози»</i> , викликаючи в людей масовий страх з метою створення сприятливої обставини для маніпуляції масовою свідомістю – насамперед у політичних цілях. Наприклад, для приведення до влади <i>«крутого»</i> полковника, що обіцяє замочити всіх покидьків у вбиральні...
Отруйний сендвіч	При цьому пропагандистському способі активно використовують можливості психологічного впливу через структуру тексту. Завжди краще не брехати, а домогтися, щоб людина не помітила <i>«непотрібної»</i> правди. Комунікатор дає позитивне повідомлення між негативною передмовою і негативним висновком. За наявності в комунікатора певних здібностей і досвіду позитивне повідомлення може лишитися непоміченим аудиторією. Це дуже ефективний спосіб, активно використовуваний тими мас-медіа, що претендують на <i>«об'єктивне висвітлення подій»</i> і прагнуть створити собі імідж у стилі <i>«тільки факти, нічого, крім фактів»</i> . При такому структуруванні подій об'єктивність формально дотримана, але ефект <i>«непотрібних»</i> повідомлень девальвований. Зворотний до попереднього – т.зв. <i>«цукровий сендвіч»</i> . Негативне повідомлення маскується позитивним вступом і позитивним висновком.

Група 3

Спосіб або метод	Основні маніпулятивні властивості
Інформаційна блокада	Інформаційна блокада завжди тісно пов'язана з інформаційним домінуванням. Це два боки однієї медалі. До них вдаються як у разі воєнних дій, так і в мирний час (наприклад, під час виборів). відбувається створення інформаційного вакууму з якогось питання з дальшим поширенням тенденційної інформації на відповідну тему.
Контроль вербальних позначень	Прикладом служать такі обтічні фрази як <i>«килимові/точкові бомбометання»</i>, <i>«зачищення території»</i> тощо, що прибирають зі свідомості смертельний характер цих військових операцій.

	• Контроль візуальної картини, відповідно до якого на телеекрані нема зображень поранених та убитих, понівеченої техніки своїх та союзницьких військ. • Контроль єдності інтерпретації подій. Наочний приклад – спеціальна вказівка російської влади, що заборонила показ на телеекрані інтерв'ю з чеченськими бойовиками.
Коментарі	Мета – створення такого контексту, при якому думки людини йдуть у потрібному напрямку. Повідомлення про факт супроводжується інтерпретацією коментатора, що пропонує читачеві чи глядачеві кілька розумних варіантів пояснення. Від спритності коментатора залежить зробити необхідний варіант найправдоподібнішим. По-перше, внесення в пропагандистські матеріали так званих «двосторонніх повідомлень», що містять аргументи «за» і «проти» певної позиції. «Двостороннє повідомлення» ніби випереджають аргументи опонента і при вмілій їхній критиці сприяють створенню певного імунітету проти них. По-друге, дозуються позитивні та негативні елементи. Для того, щоб позитивна оцінка виглядала правдоподібнішою, до характеристики описуваної думки потрібно додати трішки критики, а ефективність осудливої позиції збільшується у разі наявності елементів похвали. Усі використовувані критичні зауваження, фактичні дані, порівняльні матеріали при цьому добираються так, щоб необхідний висновок був досить очевидний. По-третє, проводиться підбір фактів, які здатні посилити чи послабити враження від певних висловлювань. Висновки не входять у текст оприлюднюваних повідомлень. Їх повинні зробити ті, для кого призначена інформація. По-четверте, відбувається оперування порівняльними матеріалами для посилення важливості, демонстрації тенденцій і масштабності подій, явищ.
Констатація факту	Бажаний стан речей подають у медіа як такий, що вже здійснився. Це засновано, по суті, на гіпнозі аудиторії – забиваються цвяхи у віртуальну труну [що це за порівняння, може: продають шкуру з живого ведмеда] – ні те, ні інше.
Помилкова аналогія	Одна з найнебезпечніших психологічних пасток – схильність людини мислити аналогіями, будувати у своєму розумі так звані псевдологічні послідовності.
Зворотний зв'язок	Люди, що виступають у якому-небудь дійстві як учасники, більшою мірою схильні змінювати свої погляди на користь думки, що рекомендується його сценарієм, ніж пасивні спостерігачі тих подій, що відбуваються. Сучасні медіа широко практикують способи так званого «зворотного зв'язку» в різних формах: дзвінки в студію під час прямого ефіру, вибір телефоном варіанта відповіді на поставлене питання тощо. Подібний «макіяж» покликаний створити в масовій аудиторії ілюзію участі в інформаційному процесі.

Обхід з флангу	Головне місце в тактиці <i>«обходу з флангу»</i> посідає пропаганда інформацією (т.зв. фактографічна пропаганда). Вона полягає в дозованому переданні вірогідних інформаційних повідомлень, точність яких заздалегідь відома слухачам чи читачам, і вони можуть її легко перевірити. До категорії такої <i>«переконувальної інформації»</i> належать, зокрема, фактичні дані. Враження <i>«об'єктивності»</i> та <i>«неупередженості»</i> створюється за допомогою вкраплювання в тексти пропагандистських матеріалів <i>«думок супротивної сторони»</i> чи фактів, на перший погляд, несприятливих для офіційної думки тих країн, звідки вони мовлять.
Відволікання уваги	Винятково сильно відволікають безпрецедентні та незвичні події (убивства, катастрофи, терористичні акти, гучні скандали). Під їхнім прикриттям політики звичайно квапляться повернути всі темні справи. До техніки відволікання уваги належать також передвиборчі концерти і всілякі народні гуляння, під час яких естрадні зірки кричать нам зі сцени: <i>«Голосуй або програєш!»</i>, <i>«Батьківщина в небезпеці!»</i> тощо.

Група 4

Спосіб або метод	Основні маніпулятивні властивості
Анонімний авторитет	Авторитет, до якого звертаються, може бути релігійний, це може бути вагома політична фігура, діяч науки чи представник іншої професії. Ім'я авторитету не повідомляють. При цьому може відбуватися цитування документів, оцінок експертів, свідчення очевидців та інших матеріалів, необхідних для більшої переконливості.
«Буденна розповідь»	<i>«Буденну»</i> чи <i>«повсякденну»</i> розповідь використовують, наприклад, для адаптації людини до інформації, що містить явно негативне, зухвале заперечення, зміст. У спеціальній літературі цей метод описують спокійно і по-діловому. Так, якщо потрібно приручити/привчити людей до насильства, крові, убивств, злочинів усякого роду, то зовнішньо пристойний телеведучий зі спокійним обличчям і рівним голосом, наче між іншим, повідомляє вас щодня про найтяжчі злочиння.
«Тримай злочина»	Мета — максимально уподібнитися до своїх опонентів, змішатися з ними і тим самим «вибити зброю» з рук своїх критиків. Це можуть використовувати як для захисту, так і для нападу. В цьому разі справжні винуватці за його допомогою перекладають свою провину на супротивників, дискредитуючи їх. Відчуваючи провал, вони перші зчиняють лемент і спрямовують гнів народу в сторону від себе.

Забалакування	Метод «забалакування» використовують, коли необхідно знизити актуальність якого-небудь явища чи викликати щодо нього негативну реакцію. Використовуючи його, можна успішно боротися із супротивником, безупинно вихваляючи його доречно і недоречно, говорячи про його надзвичайні здібності, постійно тримаючи на слуху його ім'я, явно перебільшуючи його здібності. Дуже швидко це всім набридає, й одне ім'я цієї людини викликає роздратування.
Емоційний резонанс	Техніку емоційного резонансу можна означити як спосіб створення в широкої аудиторії певного настрою з одночасним переданням пропагандистської інформації. Одне з основних правил пропаганди говорить: передусім потрібно звертатися не до розуму, а до почуттів людини. В основі лежить феномен соціальної індукції (емоційного зараження). Річ у тім, що ті емоції й почуття, які ми зазвичай переживаємо, багато в чому являють собою соціальні явища. Вони можуть поширюватися подібно до епідемії, заражаючи часом десятки і сотні тисяч людей і змушуючи маси «резонувати» в унісон.
Ефект бумеранга	Це ті граблі, на які регулярно наступають владні угруповання. Організуючи тотальне цькування свого опонента, вони «забивають» його до такої міри, що в підсумку він починає викликати жалість і симпатію в широкої аудиторії. Те ж саме трапляється, коли влада раптом вирішує боротися з негативними чутками, що циркулюють у суспільстві, — довіра до чуток тільки підсилюється.
Ефект первинності	Доктор Геббельс ввів у сучасну пропаганду один із ключових принципів: людина, що висловила з певної проблеми першою, має більше шансів нав'язати свою думку аудиторії, ніж ті, хто виклав свою думку пізніше. На побутовому рівні це виглядає так: <i>«Раз виправдовується — значить винуватий»</i> . Гітлер стверджував: <i>«Публіка завжди воліє повірити хоча б і на 90% недоведеному обвинуваченню, ніж спростуванню, хоча б воно було обґрунтоване на всі 100%»</i> .
Ефект присутності	Також був введений у практику нацистською пропагандою. Він містить у собі ряд трюків, що повинні імітувати реальність. Їх постійно використовують у «репортажах з місць боїв» і в кримінальній хроніці. Ілюзію «бойової обстановки» створюють, наприклад, різким смиканням камери і збиванням з фокуса. У цей час перед камерою біжать якісь люди, чутні постріли і лемент. Усе виглядає так, ніби оператор у страшному хвилюванні, під вогнем знімає реальність. Ілюзія вірогідності робить найсильніший емоційний вплив і створює відчуття справжності подій. Створюється могутній ефект присутності, ми начебто вкинуті в страшну дійсність, не підозрюючи, що це всього лише дешевий трюк.

До вправи «Медсестра...»

Национальний антикорупційний портал • Комітет по протидії корупції в органах влади • antikor.com.ua

Головна О нас Статті Архів Закони Контакти 🔍 пошук по сайту Іскать

Среда, 11 марта 2015 г., 23:01

Новости Конфликты Позиция Мнение Видео

Главная → Статті → Позиция → Коментарі → МЕДСЕСТРА НАКОРМИЛА ГРУДЬЮ РОТУ ОПОЛЧЕНЦЕВ

МЕДСЕСТРА НАКОРМИЛА ГРУДЬЮ РОТУ ОПОЛЧЕНЦЕВ

21 января 2015 г., 21:59:00 Коментарі: 11

Roissya24.net

МЕДСЕСТРА НАКОРМИЛА ГРУДЬЮ РОТУ ОПОЛЧЕНЦЕВ

Невероятный поступок совершила медсестра Ирина Яловая, накормив грудью больше 70 ополченцев, оставшихся в госпитале без питания. Новорожденного ребенка Ирины за неделю до события выкрали бандеровцы, мужа ее расстреляли за ношение георгиевской ленточки. Сильная женщина, желающая во что бы то ни стало победить хунту, пошла работать в госпиталь.

Госпиталь ополченцев, расположенный неподалеку от Горловки, вот уже неделю был отрезан бандеровцами от снабжения. Варили суп из сухой крапивы, пекли лепешки из лебеды – но всего этого было мало умирающим ополченцам. Они бледнели на глазах.

Ночью Ирине Яловой было виденье: к ней явилась корова, которую месяц назад угнали каратели. Она сразу же встала и пошла к раненым. Вложив свою полную молока грудь в потрескавшиеся губы ополченца, она увидела, как щеки его порозовели и к нему возвращается жизнь.

Совершенно удивительным образом Ирина смогла напоить своим молоком всю роту ополченцев. Выздоровливающие солдаты называют это настоящим чудом, которое послал Бог. Ведь все знают, что Бог полностью на стороне ополченцев и Первого канала.

В Донецке будет поставлен мраморный памятник груди Ирине Яловой, скорее всего, его поставят во дворе собора. Пока же небольшую деревянную копию возят по городам. В некоторых случаях провозят для документальной изобразительной иллюстрации.

Важные новости

Рынок «7-й километр»: рейдеры обвинили в воровстве... свою же охранную фирму / 11.03.2015, 16:17:00

Депутатам Одесского областного совета Денису Волошину и Виктору Добрянскому не удалось вернуть себе контроль над рынком «7...» / Подробнее

Начхати на МВФ: НБУ дозволив акціонерам «Платинум Банку» заховатися за москвичем / 11.03.2015, 14:52:00

За даними НБУ, 23 грудня 2014 року правління Нацбанку прийняло рішення №553 про погодження набуття істотної участі Гурто... / Подробнее

Последние новости

По дате По просмотрам По комментариям

22:50 Герой вже без руки вибивався з підбитого БТР, замерзав, ів сніг, пережив полон та втратив ноги /

22:46 Створено базу міліціонерів-зрадників /

22:43 Депутатка-співачка виявилася, м'яко кажучи, повним неучом в українській історії /

22:37 Серед власників розпиляних земель «Пуца-Водиці» знайшлися помічники нардепа-ляшківця та экс-голови Держзмагента /

РОИССЯ 24

НОВОСТИ МИР, ЕВРОПА, РОССИЯ, УКРАИНА

КУЛЬТУРА КИНО, ВИНО И ДОМИНО

НАУКА И ЖИЗНЬ ПРОФЕССОР ЛУКА ГОРЬКИЙ

ХАЙТЕК ВЕСТИ ИЗ СКОЛКОВО

новости из будущего ФИЛОСОФИЯ АРХИВ О ДОРОГОЙ РЕДАКЦИИ ПОДДЕРЖАТЬ ПРОЕКТ

МЕДСЕСТРА НАКОРМИЛА ГРУДЬЮ РОТУ ОПОЛЧЕНЦЕВ

РАЗДЕЛ: ГОРДИМСЯ!

Автор: Дорогая Редакция / 12.10.2014 / 21 комментариев

Невероятный поступок совершила медсестра Ирина Яловая, накормив грудью больше 70 ополченцев, оставшихся в госпитале без питания. Новорожденного ребенка Ирины за неделю до события выкрали бандеровцы, мужа ее расстреляли за ношение георгиевской ленточки. Сильная женщина, желающая во что бы то ни стало победить хунту, пошла работать в госпиталь.

Госпиталь ополченцев, расположенный неподалеку от Горловки, вот уже неделю был отрезан бандеровцами от снабжения. Варили суп из сухой крапивы, пекли лепешки из лебеды – но всего этого было мало умирающим ополченцам. Они бледнели на глазах.

Ночью Ирине Яловой было виденье: к ней явилась корова, которую месяц назад угнали каратели. Она сразу же встала и пошла к раненым. Вложив свою полную молока грудь в потрескавшиеся губы ополченца, она увидела, как щеки его порозовели и к нему возвращается жизнь.

Совершенно удивительным образом Ирина смогла напоить своим молоком всю роту ополченцев. Выздоровливающие солдаты называют это настоящим чудом, которое послал Бог. Ведь все знают, что Бог полностью на стороне ополченцев и Первого канала.

В Донецке будет поставлен мраморный памятник груди Ирине Яловой, скорее всего, его поставят во дворе

До вправи із текстами з підручників історії**Підручник 1**

Феодальні синьйори жили у замках, що зазвичай зводилися на узвишші. Головним призначення замків було слугувати надійним притулком у разі ворожих нападів. . Навколо замкових стін ... йшов широкий рів. Важкі залізні ґрати, що вільно опускалися та піднімалася, на подобі лицарського забрала, закривали браму. До кутів замкової стіни було приставлено вежі з зубцями... В осередді простору, що його обіймав замок, підносилася головна вежа, де зберігалися скарби сеньйора, а навколо розташовувалися житлові приміщення та господарські будівлі. Феодальні володарі проводили час переважно поза власною родиною: на полюванні, на війні, у якомусь набігу. Дуже пошановувалися мешканці замків, коли до них заходив будь-який співець, оповідач, фокусник чи пілігрим. Несказанно раділи вони віснику, котрий запрошував їх на турнір.

Підручник 2

На пагорбі чи високій скелі, як гніздо хижого птаха, здіймався над навколишньою місцевістю замок. Це було житло феодала та його фортеця. У замку феодал переховувався від повсталих селян і нападів інших феодалів... Потужні стіни із зубчатими вежами слугували надійним захистом. Замок було оточено широким ровом з водою. Через рів до брами було перекинуто підйомний міст; на ніч чи при нападі ворога його піднімали на ланцюгах... За сигналом тривоги воїни феодала поспішали посісти свої місця на стінах і вежах... Над усіма будівлями замку здіймалася головна вежа. У ній феодал, його воїни та слуги могли витримати довгу осаду... У підвальному приміщенні було розташовано колодязь і зберігалися запаси продуктів. Тут же була в'язниця; у сирому, темному підземеллі нудилися полонені та нескорені селяни, прикуті ланцюгами до стіни... Замок постійно нагадував селянам про грізну силу феодала. З ненавистю позирали вони на його високі вежі та похмурі стіни. Раз по разі із замку виїздили на конях воїни, щоб грабувати селян.

Всеукраїнський конкурс розробок уроків «18.05. ПРАВО НА ПАМ'ЯТЬ»

В березні – червні 2015 року Центр громадянської просвіти «Альменда», з метою збереження історичної пам'яті, громадянського виховання, національного примирення та суспільного розвитку, провів Всеукраїнський конкурс розробок уроків «18. 05. Право на пам'ять». Конкурс був присвячений вшануванню початку депортації кримських татар та представників інших народів з території Криму.

Всеукраїнський конкурс розробок уроків «18. 05. Право на пам'ять» проходив за підтримки Громадської ініціативи «Крим SOS» та Міністерства освіти і науки України (лист 1/9 – 184 від 8. 04. 2015 р.).

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
пр. Перемоги, 10, м. Київ, 01135, тел. (044) 481-32-21, факс (044) 481-47-96
E-mail: ministry@mon.gov.ua, код ЄДРПОУ 38621185

Від _____ № _____ Департаменти (управління) освіти і науки
обласних, Київської міської державних адміністрацій
Па № _____ від _____

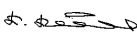
Обласні інститути післядипломної педагогічної освіти

Щодо проведення конкурсу розробок уроків

Інформуємо, що громадською організацією «Центр громадянської просвіти «Альменда» проводиться конкурс розробок уроків «18.05. Право на пам'ять» (далі – Конкурс), приуроченого до 71 річниці депортації кримських татар та представників інших національностей.

Зважаючи на важливість цієї історичної події, просимо поінформувати про Конкурс керівників, педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів.

Контактна особа: Потапова Валентина Іванівна (телефон: 050 696 10 19, електронна адреса: potapova.vip@gmail.com).

Заступник Міністра Павло Полянський

Харківсько 481 47 59

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Лист-184 від 08.04.2015

Для проведення Конкурсу був створений організаційний комітет, який розробив Положення про Конкурс та необхідні рекомендації для його реалізації. В березні 2015 р. був поширений анонс про Конкурс і вже наприкінці місяця на електронну скриньку Конкурсу (***konkurs1805@gmail.com***) почали поступати розробки уроків.

Всього на Конкурс поступило 102 роботи з усіх регіонів України. Оргкомітет перевіряв роботи і до Конкурсу було допущено 73 роботи від 76 вчителів (де які роботи представили двоє вчителів).

Після перевірки на відповідність технічним вимогам роботи були передані Оргкомітетом для оцінювання Журі Всеукраїнського конкурсу розробок уроків «18. 05. Право на пам'ять». Журі складалось з досвідчених фахівців:

- Коломєєць Лариса – методист вищої категорії Новотроїцького районного центру з обслуговування навчальних закладів та установ освіти
- Кінаш Андрій – вчитель-методист, вчитель вищої категорії, вчитель історії та правознавства Полтавської загальноосвітньої школи №5
- Гульнара Бекірова – історик, кандидат політичних наук
- Будзар Марина – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Інституту суспільства Київського університету ім. Б. Грінченка

Оргкомітетом та представниками Журі були визначені основні критерії оцінювання робіт та кількість балів (6 критеріїв по 10 балів кожний). Всього робота, яка була представлена на Конкурс мала можливість набрати 60 балів.

Робота Журі проходила в декілька етапів. На першому методичному етапі було визначена мінімальна кількість балів (25 балів), які дозволяють переходити до другого туру. Другий етап дозволив виявити 11 робіт, які стали лауреатами Конкурсу (понад 40 балів) і серед яких і були визначені переможці:

1 місце

Десятов Дмитро Леонідович

Мішково-Погорілівська санаторна школа-інтернат с. М-Погорілове,
Жовтневий район, Миколаївська область

Сизова Анна Володимирівна

Первомайський НВК «ЗОШ I-II ст. №15- колегіум» м. Первомайськ,
Миколаївська область

2 місце

Робота з окупованої території

Голосова Наталія Михайлівна

Середня загальноосвітня школа №38 м. Львів

3 місце

Шашура Любов Ярославівна

Тернопільська загальноосвітня школа №27 м. Тернопіль

Москаленко Тетяна Миколаївна

Богуславецький навчально-виховний комплекс «ЗОШ I-III ст. – ДНЗ»
ім. М.О. Максимовича Золотоніський район, Черкаська обл.

Воляннюк Лілія Михайлівна

Борщівська ЗОШ I-III ст. ім. Я. П Горошка
с. Борщівка Лановецький район, Тернопільська обл.

Роботи Призерів та Лауреатів Всеукраїнського конкурсу розробок уроків «18. 05. *Право на пам'ять*» були рекомендовані для поширення та розміщені на сайті ЦГП «Альменди» (<http://almenda.org/metodichni-rozrobki-dlya-provedennya-yedinogo-uroku-do-dnya-pamyati-deportaci%D1%97-krimskix-tatar/>).

Одночасно з роботою Журі ЦГП «Альменда» ініціював Звернення громадських організацій до Міністерства освіти і науки України з пропозицією про проведення 18 травня 2015 року єдиного уроку в школах України, присвяченого вшануванню початку депортації кримських татар та представників інших народів з території Криму. Звернення підтримали 12 громадських організацій.

Також проведення Всеукраїнського конкурсу розробок уроків «18. 05. *Право на пам'ять*» та проведення єдиного уроку в школах України підтримав Мустафа Джемілєв.

12 травня 2015 р. Міністерство освіти і науки України розповсюдило лист з рекомендаціями провести в навчальних закладах України єдиний урок пам'яті, присвячений вшануванню початку депортації кримських татар та представників інших народів з території Криму (лист № 1/9-238 від 12. 05. 2015).

18 травня 2015 року по всій Україні пройшли уроки, присвячені Дню пам'яті депортації кримських татар та представників інших народів з території Криму в яких прийняли участь сотні тисяч учнів та вчителів.

Нагородження Переможців відбулося 4 червня 2015 р. у м. Києві. Після нагородження відбулася панельна дискусія на тему «Декомунізація: с чого почати?»

в якій прийняли участь представники ЦГП «Альменда», КримСОС та Міністерства освіти і науки України.

Організуюючи конкурс ми прагнули реалізувати два основних завдання — практично-дієве та світоглядно-концептуальне: підготувати базу для проведення «єдиного уроку» в школах України задля збереження історичної пам'яті та активізації процесів національного примирення і громадського розвитку; запропонувати власну стратегію опору навалі інформаційної війни, що її жахливими наслідками є трагічні події у житті народу України, незалежно від того, по який бік світоглядно-ціннісних бар'єрів знаходиться кожен громадянин.

102 роботи, подані на Конкурс, — чимала цифра, проте потрібно пам'ятати, що середніх навчальних закладів в Україні налічується більше 20 тисяч. Певна річ, робіт було б більше, як би про Конкурс оголосили раніше, на жаль певні суб'єктивні та об'єктивні причини не дозволили це зробити. Окрім того така кількість робіт показує і зневірення вчителів у різні заходи. Разом такий показник участі є свідченням міри вияву індивідуальної ініціативи вчительської спільноти. З наданих розробок лише приблизно дві третини (73 роботи) було допущено до Конкурсу, а інші через невідповідності умовам не були допущені. Четверть робіт не здолала бар'єр у 25 балів (з можливих 60-ти), необхідного для участі у другому етапі. З 48 робіт, що потрапили на другий рівень змагань, лише чверть набрала понад 40 балів (ці розробки й склали групу лідерів).

Результатом Конкурсу були не тільки 102 роботи, а й сотні тисяч учнів та вчителів з усіх регіонів України, які прийняли участь у Єдиному уроку, який відбувся 18 травня в закладах освіти України.

Разом з тим Конкурс висвітлив і деякі проблеми. Автори багатьох з розробок, які були представлені на Конкурс, не змогли позбавитися консервативного педантизму в освітленні емоційно болючої теми депортації кримськотатарського народу як позбавлення батьківщини та етнічного винищення. Переважна більшість конкурсних розробок послуговується одним й тим самим джерельним матеріалом (документи, світлини, усні сповіді), має схожу побудову (відправним моментом є трагічні події травня 1944 року), передбачає роботу над одними й тими самими поняттями, використовує схожі методичні прийоми. Мимоволі виникає асоціація з контрольними роботами, що їх учні або студенти списують з обмеженого числа джерел, завдяки чому тексти відповідей є мало не ідентичними.

Безперечно, така подібність пояснюється й намаганням дотримуватися умов конкурсу, й обмеженою кількістю доступних викладачеві, особливо у селі чи невеликому містечку, матеріалів, й звичкою до використання вже апробованих методів. Але, водночас, й засвідчує несвободу нашої суспільної свідомості, у конкретному випадку, — свідомості вчителів, що особливо прикро, від «концептуальних штампів», від мислення у заданих раз назавжди змістових межах. Знов таки Конкурс висвітлив проблему інформаційних потоків, якими користувалися вчителі — по більшості це Інтернет. І на що потрібно звернути увагу — це верифікація матеріалів, якими користувалися конкурсанти. Ярким прикладом цього є використання світлин, які розповідали про депортацію. Але на сьогодні не відомо жодної фотографії моменту депортації. Окрім того частина авторів розробок безвідповідально відносили і до цитування та використання матеріалів. Не всі з них вказували джерела, звідки була отримана інформація. Буде вважати, що помилки та проблеми, які виявив конкурс будуть враховані в наступному.

Одне з найбільш креативних рішень запропоновано у проекті веб-квесту «Чи можна вважати депортацію кримськотатарського народу актом геноциду?», який і став переможцем Конкурсу (автори Десятов Дмитро Леонідович (Мішково-Погорілівська

санаторна школа-інтернат с. М-Погорілове, Жовтневий район, Миколаївська область) та Сизова Анна Володимирівна (Первомайський НВК «ЗОШ I-II ст. №15 –колегіум» м. Первомайськ, Миколаївська область). Передусім, це чи не єдина розробка, назвою якої є запитальна форма, по-друге, сама педагогічна технологія веб-квесту передбачає максимальну участь учнів у реалізації проекту, по-третє, вибір стратегічного напрямку – розгляд трагедії депортації як геноциду кримськотатарського народу – фокусує увагу на комплексі найбільш значущих питань, нарешті, завершальним етапом такого заняття передбачено рефлексію – особистісну емоційно-сміслову реакцію самої молоді. Окрім того практичне використання поданої розробки показало, що веб-квест дозволяє об'єднувати учнів, які знаходяться на відстані десятків кілометрів.

Робота Журі Конкурсу була доволі складаною, про що говорять навіть результати – різниця між 1 та 2 місцем склала всього 0,5 балів. Різні були погляди на самі роботи. На думку одного з членів Журі «... досить жорстка регламентація конкурсних умов призвела до певної уніфікації робіт, внаслідок чого неконкурентоспроможним виявився проект, що єдиний у II турі принципово відрізнявся від інших відсутністю надмірної політизованості, комплексним використанням культурологічного та компаративістського підходів, зосередженням уваги учнів на спадковості у роботі культурно-освітніх діячів кримськотатарського народу, – «Хайтарма на вістрі свічі»».

Повертаючись до сьогодення потрібно відмітити той факт, що у переважній більшості проектів є зв'язок із подіями 2014/2015 років у Криму та сучасною долею кримських татар.

І на остання процитую Марину Будзар – кандидата історичних наук, доцент кафедри історії України Інституту суспільства Київського університету ім. Б. Грінченка, члена Журі Конкурсу: «... попри всі питання, що були поставлені, та ті, які залишилися поза увагою, маємо констатувати: конкурс відбувся, вчителі та учні – значна частина сучасного суспільства – зробили значний крок у справі пізнання історичного шляху тих народів, що населяють Україну, спромоглися, ймемо віру, по-новому подивитися на долю українського народу у цьому контексті та особистістю усвідомити увесь трагізм сучасного становища своєї країни».

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА ВЕБ-КВЕСТУ «ЧИ МОЖНА ВВАЖАТИ ДЕПОРТАЦІЮ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ АКТОМ ГЕНОЦИДУ?»

Розробка переможців Конкурсу розробок уроків «18.05. Право на пам'ять»

Короткий опис проекту. В основу реалізованого проекту покладено педагогічну технологію веб-квесту. Участь у проекті взяли учні 11-тих класів двох шкіл Миколаївської області: Мішково-Погорілівської санаторної школи-інтернату та Первомайського НВК «ЗОШ I-II ст. №15 – колегіум».

На першому етапі перед учнями веб-квест постав як проблемне питання, над яким працювали чотири команди. Результати своїх досліджень учні зафіксували на створеному ними спільними зусиллями веб-сайті, що має свою унікальну структуру й редагувався в режимі wiki-технології. Тобто, кожен із учнів мав право редагувати будь-яку сторінку сайту.

На другому етапі учні обговорять результати своїх досліджень з іншими учасниками веб-квесту під час веб-конференції, проведення якої планується 18 травня 2015 року.

Електронна адреса веб-сайту проекту: <https://sites.google.com/site/1805pravonapamat/vvedenie>

Мета: навчити учнів використовувати поняття «геноцид» для опису й аналізу історичних подій та історичних фактів; аналізувати, оцінювати й здійснювати синтез інформації отриманої з різних джерел інформації; оцінювати свої власні творчі здібності й вміння; використовувати інформаційний простір мережі Інтернет для розширення сфери своєї творчої діяльності та публікації результатів своїх досліджень; вплинути на формування емпатії учнів – глибокого й чутливого сприйняття історичної події.

Очікувані результати. Взявши участь у веб-квесті учні будуть знати:

1. передумови й причини депортації кримських татар;
2. обставини, характер, методи проведення та наслідки депортації кримськотатарського народу;
3. зміст й ознаки поняття «геноцид»;
4. становище кримськотатарського народу на території Криму, тимчасово окупованого Російською Федерацією.

Учні зможуть:

1. порівняти депортацію кримськотатарського народу з іншим геноцидом ХХ-го сторіччя;
2. знайти історичні джерела й усні свідчення, в яких розповідається про депортацію кримських татар;
2. знайти й опрацювати додаткову історичну літературу з теми;
3. опублікувати результати своїх досліджень на сайті веб-квесту;
4. взяти участь у веб-конференції між учнями Мішково-Погорілівської санаторної школи-інтернату й Первомайського НВК «ЗОШ I-II ст. №15 – колегіум».

Форма проведення: веб-квест; конференція.

Обладнання: платформа для безкоштовного створення й редагування сайту в режимі *wiki – Google-sites*; служба Google для проведення відео-конференцій *Hangouts*.

План проведення веб-квесту

I. Мотиваційний етап. Вступне слово вчителів.

Географія геноцидів, які відбулися в ХХ ст., охоплює різні регіони світу, зокрема Європу, Азію, Африку. Україна у цьому контексті посідає скорботне місце, адже її земля стала останнім притулком, як для представників її титульної нації, так і для

національних меншин. Саме Україна в її сучасних геополітичних кордонах стала єдиною територією, де в межах двох десятиліть було здійснено декілька геноцидів. Перший із них припадає на 1932 – 1933 рр., інші два – це Голокост й геноцид ромів, які відбулися в часи окупації України нацистськими загарбниками.

В умовах сьогодення, коли кримські татари, внаслідок анексії Кримського півострова Російською Федерацією, знову піддаються репресіям, увага всієї світової спільноти знову звернена до історичних процесів, які вже мали місце в історії цього багатостраждального народу і призвели до грубих порушень прав людини та масової загибелі депортованих кримчан. Отже, пропонуючи вам взяти участь у даному веб-квесті, ми, як свідомі громадяни України, можливо зможемо таким чином висловити підтримку нашим співвітчизникам – кримським татарам.

Темою нашого веб-квесту є депортація кримських татар. Частина істориків, наприклад, Г. Бекірова, розглядають депортацію кримських татар як акт геноциду. Свого часу подібної оцінки дотримувався й захисник кримських татар Петро Григоренко, який у 1968 році у своїй легендарній промові звернувся до кримських татар зі словами: *«Те, що з вами зробили в 1944 році, має цілком певну назву. Це чистісенької води геноцид – один із найтяжчих видів злочину проти людства ...»* (Григоренко А. А когда мы вернемся. – Нью-Йорк, Фонд «Крым». – С. 30.)

Як етноцид депортацію кримських татар розглядає Олександр Пагіря, співробітник музею *«Територія террору»* м. Львова.

Інші історики класифікують цей злочин сталінського режиму проти кримськотатарського народу, як злочин проти людяності.

Деякі стверджують, що у радянської влади не було поганих намірів щодо депортованих народів – вони мовляв, всього лише були переміщені на проживання в інші місця. Так, один із сучасних політологів пише: *«Ми легко вживаємо самі терміни «депортація», «геноцид». Але депортація – це інше... З Криму була насильницька міграція. Геноцид теж був, причому найжорстокіший, але – щодо кримчаків і євреїв. І ще циган».*

Отож, ми пропонуємо вам, учням 11-х класів Мішково-Погорілівської санаторної школи інтернату та Первомайського НВК *«ЗОШ I–II ст. № 15 – колегіум»* взяти участь у веб-квесті, провести дослідження та відповісти на головне питання веб-квесту: *«Чи можна вважати депортацію кримськотатарського народу актом геноциду?».*

II. Введення учнів в інформаційно-сміслову поле проблематики веб-квесту.

Вчителі пояснюють, що згідно *«Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду і покарання за нього»*, *«під геноцидом»* розуміють наступні дії, вчинені з наміром знищити, цілком чи частково, яку-небудь національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку: а) убивство членів такої групи; б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу членам такої групи; с) навмисне створення для якої-небудь групи таких життєвих умов, що розраховані на повне чи часткове фізичне знищення її; d) міри, розраховані на запобігання дітородіння в середовищі такої групи; e) насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу».

Із часу свого першого вжитку існування терміну *«геноцид»* засвідчило свою складність і багатозначність. У сучасних публічних та політичних дискусіях, що відображаються в мас-медіа, термін подеколи використовують дуже загально й довільно, натомість в інших контекстах, як-от у міжнародному кримінальному праві, його значення чітко визначене.

У юридичній практиці дефініцію *«геноцид»* уперше використано під час роботи Нюрнберзького процесу (1945–1946 рр.) – міжнародного воєнного трибуналу над

головними нацистськими військовими злочинцями. У той же час, цей термін застосовано і в юридичній практиці окремих держав, зокрема, Польщі, яка притягла до кримінальної відповідальності одного з офіцерів вермахту, обвинуваченого в масових вбивствах цивільного населення.

Міжнародне право трактує геноцид як найтяжчий злочин проти людства. Така оцінка зумовлена тим, що геноцид – цілеспрямована кампанія, яка має за мету переривання існування групи, перешкоджає її природному відтворенню, збереженню генофонду, культурних основ тієї чи іншої спільноти загалом. З огляду на це, різні аспекти норм про злочин геноциду фігурують у Міжнародному пакті про громадянські й політичні права (1966 р.), Конвенції про незастосування строку давності до військових злочинців і злочинів проти людства (1968 р.), проекті Кодексу злочинів проти миру, безпеки й людства (1991 р.), Римському статуті міжнародного кримінального суду.

Разом з тим не слід забувати, що сьогодні в науковій спільноті ведуться гострі дискусії пов'язані, із змістовою обмеженістю терміна «*геноцид*», викладеного в Конвенції.

Приклад Голодомору – одна з численних колізій, що виникають у разі застосування нормативного визначення геноциду в Конвенції ООН до опису конкретних прикладів масових знищень людей. Конвенція була продуктом політичної угоди між Заходом та радянським блоком, а не результатом академічної дискусії. За наполегливістю Радянського Союзу масове вбивство через політичні причини, яке зараз науковці називають політицидом, не визнавалося, ймовірно тому, що інакше СРСР міг бути звинувачений у геноциді.

Подібні колізії виникають також у випадку масових убивств, учинених червоними кхмерами в Камбоджі, адже об'єктом масового терору червоних кхмерів стало все населення країни, а не лише меншини. На позначення цього феномена було запропоноване слово «*автогеноцид*», тобто «*масове вбивство членів групи, до якої належать самі виконавці*».

На сьогодні ж більшість науковців про здійснення геноциду говорять за наявності п'яти підставових передумов. Це: 1) послідовність атак виконавців із метою знищення членів певної групи; 2) виконавці є колективною або організованою силою; 3) жертви обрано на тій підставі, що вони належать до групи; 4) жертви беззахисні, їх убивають незалежно від того, чи чинять вони опір; 5) агресією здійснюють із наміром знищити групу, а масові вбивства, які здійснюють виконавці, санкціоновано державною владою.

Однак, термін «*геноцид*» залишається й надалі глибоко дискусійним терміном, зануреним у суспільні, юридичні, геополітичні дебати. Його застосування щодо того чи іншого випадку масового насильства, передбачає максимально повне відтворення всієї складності соціально-культурних взаємин в історії конкретної країни, на теренах якої відбувся геноцид, відходу від спрощеного викладу й пояснення такого явища в історії людства, як геноцид.

У ході своїх пояснень, вчителі наголошують на необхідності порівняння геноцидів між собою, адже на переконання історика Т. Снайдера, це викликано тим, що увага до будь-якої з окремих переслідуваних груп, навіть у блискучому історичному виконанні, не в змозі пояснити те, що сталося. Досконале знання українського минулого не розкриє причин Голодомору. Вивчення життя спільноти європейських євреїв може охопити Голокост, але не пояснити його. Нерідко те, що сталося із однією групою, стає збагненим тільки з огляду на те, що діялося з іншою (Снайдер Т. *Криваві землі: Центральна-східна Європа між Гітлером і Сталіном // Сучасні дискусії про Другу світову війну: Збірник наукових статей та виступів українських і зарубіжних істориків.* – Львів: ЗУКЦ, 2012. – С. 26).

Порівняльний підхід у більшості випадків використовується науковцями, щоб виявити структурні паралелі й загальні закономірності між різними аспектами геноциду. При цьому науковці порівнюють геноциди, виходячи із типології та специфіки кожного геноциду.

Ретельне порівняння геноцидів допоможе виявити загальні тенденції у процесі, який завершується організацією і здійсненням геноциду. Здійснюючи подібний порівняльний аналіз, важливо не намагатися визначити ступінь страждання людей у випадку того чи іншого геноциду, чи ж встановлювати якусь ієрархію геноцидів. Кожен окремий випадок геноциду варто вивчати в його власних категоріях.

Отже, можливо, відповісти на головне питання веб-квесту «*Чи можна вважати депортацію кримськотатарського народу актом геноциду?*», нам допоможе порівняльний аналіз. Спробуйте порівняти депортацію кримськотатарського народу з одним із геноцидів, що відбулися протягом ХХ-го сторіччя. Ми пропонуємо Вам здійснити порівняння депортації кримських татар з геноцидом вірмен. Чому? По-перше, геноцид вірмен є першим геноцидом у ХХ-му сторіччі. По-друге, в той час як ми будемо працювати над веб-квестом, 24 квітня в ряді країн визначено як День пам'яті жертв геноциду вірменського народу.

III. Організаційний.

Учителі описують сценарій та головні ролі учасників веб-квесту, попередній план роботи та огляд усього квесту. Визначається підсумковий результат самостійної роботи учнівських команд на першому етапі.

Вчителі ознайомлюють учнівські команди з процедурою роботи, яку необхідно виконати учнівській команді й кожному учаснику веб-квесту окремо. Учні ознайомлюються з основними критеріями та параметрами виконаного завдання, над яким буде працювати окрема учнівська команда (див. додатки).

Так як мета роботи не змагальна, то в процесі роботи над веб-квестом відбувається взаємне навчання усіх учнів. Учнівські команди спільно підводять підсумки виконання кожного завдання, учасники обмінюються матеріалами для досягнення спільної мети. На цьому етапі відбувається пошук й опрацювання інформації з теми, розробка структури сайту, створення матеріалів для сайту та їх доопрацювання.

Завдання для учнівської команди № 1

Основне питання: «*У якій літературі та Інтернет-ресурсах ми можемо знайти інформацію про депортацію кримськотатарського народу?*»

Тип завдання: створення інформаційної бази для розв'язання проблеми.

Алгоритм роботи учнівської команди

1. Ознайомтеся уважно із завданням вашої команди.
2. Розподіліть між собою ролі та індивідуальні завдання.
3. Визначте основні етапи роботи вашої команди над завданням.
4. Ознайомтеся з правилами бібліографічного опису літератури та Інтернет-ресурсів.
5. Спільними зусиллями складіть й систематизуйте список знайденої вами літератури та Інтернет-ресурсів.

Завдання для учнівської команди № 2.

Основне питання: «*Як закарбувалася депортація кримськотатарського народу у спогадах очевидців?*»

Тип завдання: наукове дослідження.

Алгоритм роботи учнівської команди

1. Ознайомтеся уважно із завданням вашої команди.
2. Розподіліть між собою ролі та індивідуальні завдання.

3. Визначте основні етапи роботи вашої команди над завданням.
4. Ознайомтеся з пам'яткою для роботи з усними свідченнями та фотодокументами.
5. Розмістіть знайдені вами джерела на сторінці своєї команди.
6. Зробіть висновки, до яких ви дійшли в процесі роботи над завданням.

Завдання для учнівської команди № 3.

Основне питання: «Як склалася доля кримськотатарського народу після депортації?»

Тип завдання: журналістське розслідування.

Алгоритм роботи учнівської команди

1. Ознайомтеся уважно із завданням вашої команди.
2. Розподіліть між собою ролі та індивідуальні завдання.
3. Визначте основні етапи роботи вашої команди над завданням.
4. Ознайомтеся з правилами ведення журналістського розслідування.
5. Спільними зусиллями складіть журналістське досьє – зберіть інформацію з різних джерел про долю депортованих кримських татар (можна використовувати результати роботи команди № 1).
6. Перевірте достовірність свідчень, проаналізуйте їх, виявіть протиріччя та наявні упередження.
7. Узагальніть отриману інформацію, підсумуйте та зробіть власні висновки.

Завдання для учнівської команди № 4.

Основне питання: «Які спільні та відмінні риси можна помітити між депортацією кримських татар та геноцидом вірмен?»

Тип завдання: аналітична задача.

Алгоритм роботи учнівської команди

1. Ознайомтеся уважно із завданням вашої команди.
2. Складіть спільними зусиллями план роботи вашої команди над завданням. Визначить основні шляхи і етапи роботи вашої команди над завданням. Розподіліть між собою ролі та індивідуальні завдання.
3. Пригадайте історію яких геноцидів ви вивчали на уроках історії.
4. Визначить в групі, за якими ознаками ви будете здійснювати порівняння? Чому?
5. Використайте літературу та джерела зібрані іншими командами для виконання свого завдання.
6. Зробіть висновки та оформіть результати своєї роботи на відповідній сторінці сайту веб-квесту.
8. Оцініть результати своєї роботи згідно форми для самооцінювання, скориставшись відповідною сторінкою сайту веб-квесту.

IV. Основний етап. На цьому етапі учні розміщують результати своєї роботи на сайті веб-квесту.

Результати роботи учнівської команди № 1.

Електронна адреса сторінки: <https://sites.google.com/site/1805pravonapamat/resursy>

Протягом веб-квесту учнями було знайдено й опрацьовано більше 20 різноманітних джерел (див. додатки).

Результати роботи учнівської команди № 2.

Електронна адреса сторінки групи: <https://sites.google.com/site/1805pravonapamat/spogadi-ocevidciv>

Результати учнівської команди № 3.

Електронна адреса сторінки групи: <https://sites.google.com/site/1805pravonapamat/pisla-deportacii>

Текст статті, створений учнями в режимі вікі (спільного редагування), подається також в додатках (див. додатки).

Результати роботи групи № 4.

Електронна адреса сторінки групи: <https://sites.google.com/site/1805pravonapamat/genocidi-xx-go-storicca>

Результатом роботи групи стала таблиця наступного змісту:

Питання для порівняння	Геноцид вірмен	Депортація кримськотатарського народу
Ідеологічне обґрунтування	Вірмени, як і інші християни, сприймалися як потенційні зрадники Османської імперії. Під час Першої світової війни частина вірмен служила в турецькій армії, інша ж – на боці Російської імперії. Останній симпатизувало чимало вірмен – факт, який, зрозуміло, не пройшов повз увагу керівництва молодотурків. Вірмен звинувачували в симпатіях до ворогів-росіян на Кавказькому фронті і в планах створити об'єднану Вірменію під покровительством Росії. Вірмени, як немусульмани, були неповноправними громадянами – вони не мали права носити зброю, свідчити у суді, платили вищі податки.	Офіційною причиною депортації вказувалася співпраця кримських татар з нацистською Німеччиною під час Другої світової війни.
Політична сила, відповідальна за організацію геноциду	Організатором злочину виступив уряд країни. Сам геноцид здійснювався за допомогою армії, поліції, жандармерії й «Спеціальної організації» (Тешкіліті махсуссе), створеної для цієї мети й за ініціативою Центрального комітету правлячої партії. Особисту відповідальність несуть лідери молодотурків: Талаат, Джемаль і Енвер, а також керівник «Спеціальної організації» Бехаєдін Шакир.	Відповідальність за організацію депортації кримських татар лежить на радянській державі та її керівниках. Безпосередньо депортація була ініційована 10 травня 1944 р. Л. Берією, який звернувся до Й. Сталіна з відповідною запискою про необхідність виселення з Криму татар.

Питання для порівняння	Геноцид вірмен	Депортація кримськотатарського народу
Методи здійснення геноциду	Для здійснення злочину із різних в'язниць Оттоманської імперії були відібрані й звільнені тисячі кримінальних злочинців та рецидивістів, які за задумом організаторів, не повинні були проявити жалю й милосердя ні до жінок, ні до дітей. Кривава різанина здійснювалася в шести провінціях Анатолії та Трапезундській провінції безпосередньо силами Третьої армії, на чолі якої стояв генерал Махмуд Кемаль. Для всіх інших було обрано інший метод – безкінечні піші переходи через пустелю.	Примусове виселення кримськотатарського населення та створення в подальшому таких життєвих умов, що були розраховані на повне чи часткове фізичне знищення.
Реакція міжнародної спільноти на акт геноциду	Під час Першої світової війни у країнах Антанти преса детально описувала знищення вірмен на території Туреччини. Проте в Німеччині, яка була її союзницею, влада здійснювала сувору цензуру повідомлень у пресі про масові вбивства вірмен. Офіційні документи німецького уряду, які стосувалися цих подій, були опубліковані тільки після закінчення війни. Держави Антанти реагували на події в Туреччині достатньо повільно й неефективно. 27 квітня 1915 року посол Росії ініціював прийняття спільної декларації, в якій би засуджувалися дії турецької влади. Але у результаті довгих перемовин, викликаних різними політичними інтересами держав-союзниць, й редагувань тексту, спільна Декларація Англії, Росії та Франції була прийнята й опублікована лише 24 травня 1915 року. У Декларації дії турецького уряду визначалися як злочин проти людства й цивілізації. Особиста відповідальність за цей злочин покладалася на всіх членів турецького уряду, а також на тих його місцевих представників, які виявляються причетними до злочину.	Стаття 442 Кримінального кодексу України майже дослівно повторює означення геноциду. Тим не менш, не тільки українські ЗМІ, а й досвідчені вчені, розглядаючи цей аспект кримськотатарської проблеми, часто спираються не на юридично-правові норми національного або міжнародного законодавства, а на значно спрощені уявлення про геноцид, наприклад, такі: «геноцид передбачає намір повністю фізично знищити народ». Ситуація дещо змінилася у 2005 році: 11 грудня 4-та сесія четвертого Курултаю кримськотатарського народу визнала депортацію 18 травня 1944 року й наступні десятиріччя насильницького утримання кримських татар у місцях вигнання актом геноциду корінного народу Криму.

Питання для порівняння	Геноцид вірмен	Депортація кримськотатарського народу
	Геноцид вірмен визнаний і засуджений багатьма країнами світу і впливовими міжнародними організаціями. Першим геноцид вірмен офіційно визнав і засудив Уругвай (1965 р.). У 1984 Міжнародний Гаазький трибунал, в 1987 – Європейський Союз. Геноцид вірмен офіційно визнали і засудили Франція, Італія, Німеччина, Бельгія, Швеція, Нідерланди, Швейцарія, Росія, Польща, Греція, Кіпр, Словаччина і ряд інших держав. У деяких країнах ЄС за заперечення історичного факту геноциду вірмен внесена кримінальна відповідальність (до 4 років позбавлення волі). 40 з 51 штату США офіційно оголосили 24 квітня Днем пам'яті жертв геноциду вірменського народу. Визнання геноциду вірмен є обов'язковою умовою для вступу Туреччини в ЄС.	
Спільні риси	Обидві жахливі події відбувались під час війни. Головне звинувачення влади полягало в тому, що, начебто, і вірмени, і кримські татари, співпрацювали з ворожою державою. Методом розправи була обрана депортація, в ході якої більша частина населення вимерла.	
Відмінні риси	Відмінним було те, що геноцид вірмен проходив в декілька стадій, і крім депортації були організовані масові вбивства цивільного населення. Геноцид вірмен визнають багато держав.	
Висновок	Отже, виконавши порівняльний аналіз, наша команда може стверджувати, що депортацію кримських татар можна вважати актом геноциду. Адже ми бачимо спільні риси між цими подіями.	

V. Підсумково-рефлексивний.

На цьому етапі учням було запропоновано написати висновки і узагальнення у вигляді есе (див. пам'ятку в додатках). У ході реалізації проекту, в учнів спонтанно виникла ідея намалювати власні малюнки на тему депортації кримських татар. Для цього на сайті проекту було створено відповідну сторінку (<https://sites.google.com/site/1805pravonapamat/pisla-deportacie/deportacia-ocima-ditej>).

Нижче подаються уривки з окремих учнівських рефлексій. Електронна адреса сторінки для висновків та рефлексій: <https://sites.google.com/site/1805pravonapamat/kollega---kollege>

Солганюк Анна: «Вивчаючи цю проблему, я багато нового дізналася. Зовсім по-іншому стала дивитися на історичні події. Коли ми тільки почали вивчати цю тему,

мене вона не дуже зацікавила, адже мало хто наголошував на подробицях цих подій. Працюючи у веб-квесті я відкрила для себе правду. Коли я вивчала Інтернет-ресурси, в мені здіймалася хвиля обурення і жалю. І зараз не можу зрозуміти, чому карательське око пало саме на татар?!»

Виноградова Саша: «Опрацьовуючи матеріал, я більш широко уявила собі депортацію кримських татар. Тобто, раніше, я знала, що відбулася депортація татар, але не цікавилась, якими були причини виселення цього народу, як саме відбувалося виселення, що людям прийшлося пережити і до яких наслідків все це призвело. І мене дуже вразило відношення влади до дітей та до Героя Радянського Союзу».

Чорнобривець Тетяна: «Як для мене, то корисною виявилась можливість розвинути свої аналітичні здібності і вміння поглянути на ситуацію з іншого боку. Бо, вивчаючи цю тему на уроках історії, я вважала депортацію лише історичною подією, я не дивилась на це так широко. Тема дослідження викликала почуття жалю і обурення тим, що такі події відбувались в історії. Напевно, найважче для мене було – відкинути всі почуття і просто оцінювати факти про геноцид і депортацію, тому, що, якби я звертала увагу лише на почуття, то не досягла кінцевого результату».

Алексійчук Олена: «Проблема відновлення в правах кримсько-татарського народу на сьогодні є дуже актуальною. Татари – це корінний народ Криму, землю, якого розпоряджаються інші народи впродовж багатьох років. І зараз в анексованому Росією Криму відбуваються численні порушення прав кримських татар: закриття єдиного телеканалу «АТР», в будинках та мечетях відбуваються обшуки, заарештовують лідерів кримсько-татарського руху. Сталін виселив кримсько-татарський народ з рідної землі. Прямим наслідком депортації кримських татар стало їх вимирання. Спираючись на джерела міжнародного права, можна сміливо сказати, що радянська влада здійснила геноцид щодо кримсько-татарського народу».

Єфимова Анастасія: «Працюючи над веб-квестом, я дізналася багато нової інформації для себе. Я вважаю, що керівництво СРСР вчинило злочин, який можна з впевненістю називати геноцидом. Нелюдське відношення до кримських татар після закінчення Другої світової війни, вразило мене і вжахнуло водночас. Це змусило мене роздумувати над питанням: «А чому саме кримські татари?». Я прийшла до думки, що так сталося через малочисельність кримських татар на території України. І насправді, їх було набагато легше виселити ніж інших, тим паче, що підтримки від інших народів вони не чекали, адже сталінський режим зробив усе, аби в очах людей кримські татари поставали ворогами народу».

Ульянчук Олександра: «Під час проведеного дослідження я більше дізналася про життя цього народу, його історію. Із спогадів очевидців того страшного дня, я змогла краще зрозуміти почуття та переживання людей. Також участь у цьому веб-квесті дала змогу мені розширити свої знання з приводу значення терміну «геноцид», і тепер я розумію, що це поняття достатньо широке і має навіть декілька значень».

Що стосується питання чи депортація кримськотатарського народу це акт геноциду чи ні? На мою думку, депортацію кримських татар можна вважати геноцидом, оскільки спираючись на визначення геноциду в Конвенції ООН, однією із ознак геноциду є навмисне створення для якої-небудь групи таких життєвих умов, що розраховані на повне чи часткове фізичне знищення. Ми, протягом нашого дослідження мали безліч доказів жаклих умов перевезення та життя після депортації кримських татар».

1. Форма для самооцінювання виконаного командою завдання

	Відмінно	Добре	Задовільно
Розуміння завдання й розкриття теми	Сторінка демонструє точне розуміння завдання; містить матеріали, які мають безпосереднє відношення до теми	Сторінка містить в собі матеріали, які мають безпосереднє відношення до теми, так й матеріали, які не мають прямого відношення до неї	Сторінка містить матеріали, які не мають безпосереднього відношення до теми
Джерельна база	Використано більше 5-ти джерел інформації; джерела цитуються у відповідності із загальноприйнятими вимогами; всі використані джерела проаналізовано й оцінено	Використовується обмежена кількість джерел (не більше 5-ти); не вся інформація взята із достовірних джерел; частина джерел не має прямого відношення до теми	Використовується одне джерело; не зроблено спробу оцінити й проаналізувати використану інформацію
Виконання завдання	Висновки повністю аргументовані. Повністю дана відповідь на поставлене питання	Висновки частково аргументовані. На частину питань не подається відповідь	Випадкова підбірка матеріалу; інформація не точна; неповна відповідь на поставлене питання
Форма сторінки	Чітка і логічна структура представленої інформації; демонструється критичний аналіз й оцінювання опрацьованої інформації; визначено чітко позицію команди до розглядуваної проблеми; приваблива й оригінальна форма сторінки	Інформацію структуровано не повністю; недостатньо чітко визначено позицію команди щодо розглядуваної проблеми; форма сторінки вимагає незначних доопрацювань	Інформацію не структуровано; не дається відповіді на питання; форма сторінки неприваблива й вимагає значних доопрацювань
Творчий підхід	Запропоновано різні підходи до розв'язання поставленої проблеми. Робота відрізняється оригінальністю й яскравою індивідуальністю	Демонструється тільки одна точка зору на розв'язання проблеми; проводяться порівняння, з яких не зроблено висновків	Інформацію скопійовано з використаних джерел; відсутній критичний й творчий підхід до розв'язання проблеми; робота слабо пов'язана з темою вебквеста
Робота команди	Вся діяльність роботи рівномірно розподілена між усіма членами команди	Робота над матеріалом розподілена між більшістю членів команди	Роботу виконували декілька учнів команди

2. Список знайдених джерел і літератури учнівською командою № 2

№ з/п	Назва джерела	Короткий опис	Електронна адреса ресурсу
1	Артазей А. СБУ передала Меджлису рассекреченные данные о депортации крымскотатарского народа // газета «Факты и комментарии». 05.06.2014 р.	В статті містяться спогади Мустафи Джемілева, у яких він стверджує, що депортація передбачала не лише фізичне знищення кримських татар, а й знищення культурної та духовної спадщини корінного етносу Криму.	http://fakty.ua/182798-sbu-peredala-medzhlisu-rassekrechennye-dannye-o-deportacii-krymsko-tatarskogo-naroda
2	Бажан О. Г. Депортація народів Криму в роки Другої світової війни через призму документів радянських спецслужб // Кримські татари: історія та сучасність (До 50річчя депортації кримськотатарського народу): Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 13-14 травня 1994 р.). – К., 1995.	Перші об'єктивні та неупереджені історичні наукові розвідки, присвячені темі депортацій народів Криму у період Другої світової війни, з'явилися в УРСР та Російській Федерації на хвилі «горбачовської перебудови» наприкінці 1980 – на початку 1990-х років.	
3	Бекирова Г. «Бабушка, братья и сёстры умерли в первые месяцы».	Гульнара Бекірова про літературні та документальні свідчення депортації кримських татар. З вуст дітей-очевидців.	http://www.gazeta.ru/comments/2014/05/15_a_6035129.shtml
4	Бекірова Г. Депортація кримських татар як геноцид.	Відеоконференція та електронна версія статті Г. Бекірової, в якій відомий кримськотатарський історик обґрунтовує свій погляд на депортацію кримських татар як акт геноциду. Текст статті подається за збірником: Сучасні дискусії про Другу світову війну: Збірник наукових статей та виступів українських і зарубіжних істориків. – Львів: ЗУКЦ, 2012. – С. 101-106.	http://www.novadoba.org.ua/bekirova
5	Бекирова Г.Т. Крымскотатарская проблема в СССР (1944–1991). Симферополь, Оджакъ, 2004.	У п'яти розділах «Крымскотатарской проблемы в СССР...» розглядається історія взаємовідносин між радянською владою та активними соціальними групами кримськотатарського народу з 1944 по 1991 р.	http://www.kirimtatar.com/Chronics/gbbook.html

№ з/п	Назва джерела	Короткий опис	Електронна адреса ресурсу
		Описані у книзі події розглядаються з позиції народу та влади. Це стало можливо завдяки використанню в дослідженні як документів офіційних радянських інстанцій, так і матеріалів національного руху та усної історії.	
6	Бекирова Г. Страницы крымской истории. Живой факел над Крымом.	Стаття Г. Бекірової про життя, боротьбу та трагічну смерть Муси Мамута борця за право кримських татар проживати на рідній землі.	http://ru.krymr.com/content/article/26859925.html
7	Бекирова Г. Страницы крымской истории. «Спецпереселенцы не имеют права...»	Стаття Г. Бекірової, у якій автор доводить, що постанова уряду № 35 «Про правове становище спецпереселенців» фактично перетворювала депортовані народи на рабів і суперечила Конституції СРСР. На прикладі долі родини Зеліхи Пашиєвої показує читачу, що депортованими були усі кримські татари, навіть ті, що воювали у Червоній армії, перебували в партизанському русі та зазнавали репресій від нацистів в роки окупації Криму.	http://ru.krymr.com/content/article/26779236.html
8	Бекирова Г. Страницы крымской истории. «Человек, поглощенный судьбой своего народа» Айше Сейтмуратова.	Стаття Г. Бекірової про складну долю незламної Айше Сейтмуратової, однієї з активних учасниць національного кримськотатарського руху, яку не скорили ні заслання до таборів, ні еміграція.	http://ru.krymr.com/content/article/26842406.html
9	Беліцер Н. Депортація кримських татар як ще один геноцид в СРСР.	Доповідь Наталі Беліцер (Інститут демократії імені Пилипа Орлика) на науковому семінарі «Голодомор 1932-1933 рр. в Україні в контексті злочинів геноциду XX – XXI ст.» допомагає виявити риси геноциду в депортації кримських татар.	http://kirimtatar.com/index.php?option=com_content&task=view&id=498&Itemid=381

№ з/п	Назва джерела	Короткий опис	Електронна адреса ресурсу
10	Бугай М. Ф. Депортация народов Крыма: документы, факты, комментарии. — М., 2002.	У книзі вперше оприлюднюються документи і матеріали з історії депортації народів Криму — кримських татар, греків, болгар, вірменів, німців та «інших», що були виявлені у фондах державних архівів.	http://demoscope.ru/weekly/2005/0185/biblio07.php
11	Геноцид вірмен	Сайт, присвячений пам'яті жертв геноциду вірмен у Туреччині у 1894 — 1923 рр., містить велику інформаційну базу про причини та перебіг геноциду вірмен, а також визначення поняття «геноцид» та приклади інших геноцидів в історії людства.	http://genocide.ru/
12	Дагджи Т.Ш. Сталинский геноцид и этноцид крымско-татарского народа. Документы, факты, комментарии. Симферополь, 2008.	Збірник документів, укладений Тимуром Дагджи, ветераном національного руху кримсько-татарського народу, у якому зафіксовано, як планувалася та реалізовувалась депортація кримських татар. Автор наполягає на визнанні сталінської депортації геноцидом кримськотатарського народу.	http://www.hks.re/wiki1/doku.php?id=krymskie_tatary
13	Автор невідомий. Депортація кримських татар.	Приклад сайту, в якому невідомий автор намагається обґрунтувати й захистити радянську позицію по відношенню до депортації кримських татар. Автор статті описує причини та умови, у яких відбувалася депортація кримських татар. За його словами, умови були в декілька разів кращими, ніж ті, у яких їхали на фронт солдати Червоної армії. До того ж автор акцентує увагу читача на тому, що в часи Другої світової війни кримські татари активно співпрацювали з німцями.	http://lemur59.ru/node/9022
14	Автор невідомий. Депортація кримських татар у 1944 р.	У статті міститься опис депортації, її перебіг та наслідки для Криму і самого кримськотатарського етносу.	http://level.pp.ua/forum/52-149-1

№ з/п	Назва джерела	Короткий опис	Електронна адреса ресурсу
15	Земсков В.Н. Массовое освобождение спецпоселенцев и ссыльных (1954–1960) // Социологические исследования. – 1991. – № 1.	У даному дослідженні зазначається, що відправлення на спецпоселення нових контингентів не припинялося до самої смерті Й. Сталіна. В результаті на 1 січня 1953 р. чисельність спецпоселенців досягла максимальної кількості – 2753356 чоловік.	
16	Зінченко Ю. Кримськотатарська проблема: Історія та Сучасність.	Робота Юрія Зінченка присвячена взаємовідносинам кримських татар з українцями, ставлення татар до України.	
17	Из истории СССР. Депортация крымских татар из Крыма.	Стаття містить опис причин депортації кримських татар та масштабів цієї події.	http://www.liveinternet.ru/users/4215838/post329928778/
18	Кармазін Ю. Депортація з Криму в 1944 році – найбільша трагедія кримськотатарського народу.	Юрій Кармазін описує репресії, яких зазнав кримськотатарський народ, та наголошує на необхідності в підтримці і захисті прав кримських татар українцями. До статті додається відео.	http://karmazin.org.ua/2014/05/17/deportaciya-z-krimu-v-1944-roci-najbilsha-tragediya-krimskotatarskogo-narodu/
19	Мустафа Джемилев о депортации крымских татар.	Спогади Мустафи Джемілева про депортацію кримських татар та їхнє життя після депортації.	http://flot2017.com/item/history/38320
20	Пагіря О. Депортація кримських татар у травні 1944 р. (до 70-ї річниці трагедії).	У статті розкриті причини злочинної діяльності сталінського керівництва щодо кримських татар, а також містяться спогади депортованих кримчан про процес їх примусового переселення. Автор статті, Олександр Пагіря, науковий співробітник музею «Територія терору» (м. Львів), визначає процес депортації як етноцид та геноцид кримськотатарського етносу.	http://www.territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=405
21	Спецпроекты Крым. Реалии/Депортация крымских татар.	Архів із 35 статей та відео зі спогадами очевидців, що пережили депортацію.	http://ru.krymr.com/archive/deportation/latest/17009/17010.html

№ з/п	Назва джерела	Короткий опис	Електронна адреса ресурсу
22	Сары А. «Скорее от журналистики откажусь, но от родного брата никогда!».	Стаття присвячена 95й річниці народження талановитого кримськотатарського письменника Рустема Муедина. У статті розповідається про долю та поневіряння молодого письменника Р. Муедина, шлях до журналістики якому був закритий через наявність братаемігранта, від якого влада змушувала Рустема відмовитися.	http://ru.krymr.com/content/article/25449620.html
23	«История одного народа. Хайтарма» (Haytarma, 2013).	Перший художній фільм (2013 р.), що розповідає про трагічну дату – 18 травня 1944 року, – сталінську депортацію кримських татар. У центрі сюжету фільму – льотчик, двічі герой Радянського Союзу, Аметхан Султан. У травні 44го року, після звільнення Севастополя, Аметхан направляється на кількаденну відпустку до рідної Алупки. В нього на очах 18 травня і розпочинається депортація кримських татар.	http://haytarma.ru/#ru

Текст статті, створений учнівською командою № 3,

«ЯК СКЛАЛАСЯ ДОЛЯ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ ПІСЛЯ ДЕПОРТАЦІЇ?»

У кожного народу є дати, які викликають біль у народній пам'яті. Для кримських татар такою датою є 18 травня 1944 року. Здавалося б, треба жити і радіти, що, нарешті, Крим звільнено від окупантів, чекати завершення війни, відбудовувати зруйновані міста та ростити квітучі сади! Та не судилося...

11 травня 1944 р. Йосип Сталін підписує **«Постанову Державного комітету оборони СРСР про виселення кримських татар з території півострова Крим»**. Ідеологічним обґрунтуванням для депортації стала **«зрада»** татар в період війни. Безперечно, серед народу були ті, хто переходив на бік ворога, або вступав до створених німцями **«добровольчих»** татарських військових підрозділів. Та, як свідчать історики, таких серед кримчан були одиниці. Більшість чоловіків – кримських татар з першого дня війни перебували на фронті у лавах Червоної Армії. Тому єдиною провиною їхніх дружин, батьків та дітей, було перебування останніх в окупованому німцями Криму. Але куди було тікати кримським татарам, коли армія – захисник відступила, віддавши півострів ворогу?

Уся підлість ситуації полягає ще в тому, що радянська влада провела депортацію кримчан, виселивши жінок, старих і дітей, поки їхні чоловіки, перебуваючи на

фронтах війни, звільняли від нацистів решту територій Радянського Союзу та країни Східної Європи, і не могли захистити свої родини від свавілля сталінського режиму.

Зі спогадів депортованих кримських татар можемо побачити, що примусовому переселенню підлягали навіть ті, хто повернувся додому з війни, але, як виявилось, не вчасно: *«Тато п'ятнадцятого повернувся, шістнадцятого був удома, НКВСівці вітали батька з поверненням, а через два дні нас виселили з Криму, — згадує Нєсібе-апте, жителька півострова. — Коли прийшли виселяти, тато не повірив. Показав документи свої, говорив, що служив чотири роки. Руки однієї не було в нього, в лівій тримав документи... гвинтівкою по руці вдарили і виштовхнули з дому. На збори дали 5 хвилин, взяти з собою нічого не встигли, бо до нас прийшли пізніше, ніж до інших. Та й що можна встигнути взяти за 5 хвилин? Звичайно ж, одяг узяти встигли, так і вивезли нас в Узбекистан».*

Депортації підлягали навіть ті, хто за час окупації німцями Криму діяв у партизанському русі опору. Прикладом є доля родини **Нарімана Маметова**. Він, будучи підлітком, збирав свідчення та допомагав партизанам роздобувати харчі, його рідні були партизанами, але попри все, родина Нарімана також була депортована.

«Бабушка взяла некоторые документы и Коран. Отвезли на бахчисарайскую станцию, погрузили в товарные двухъярусные вагоны, там было очень тесно. Я не мог повести во все происходящее, «этого не может быть», — думал я. Я думал, что если Сталин узнает о происходящем, он все исправит, вернет все на круги своя. Помню, когда наш вагон покидал территорию Красноперекоска, женщины, старики, дети — все рыдали и говорили: «Прощай, наш родной Крым, мы еще вернемся!», — згадує Наріман Маметов.

Кримськотатарські чоловіки, які поверталися з Червоної армії після закінчення війни, одразу направлялися до спецпоселень, куди були переселені їхні родини. У кращому випадку з'єднатися з рідними вони могли далеко поза межами Криму, якщо взагалі ще заставали свою рідню живою. Адже депортовані народи потрапили на територію Узбекської РСР не в повному складі. Умови перевезення людей були жахливими, тому багато-хто помирав ще в дорозі, не доїхавши до пункту призначення.

«У вагоні було багато людей, моя тітка була вагітна, там же і народила. Дитина не вижила, а тіло довелося викинути у віконце, бо солдати не відкривали дверей. Будучи дітьми, ми збирали бліх зі старих і камінням давили їх. На деяких станціях нам приносили їжу, води практично не було, люди кричали: «Води, води!», — згадує одна з депортованих.

Спогади депортованих з різних районів Криму настільки подібні, що не залишається сумніву в їх правдивості: *«Вранці замість привітання добірна лайка і запитання: трупи є? Люди за померлих чіпляються, плачуть, не віддають. Солдати тіла дорослих викидають у двері, дітей — у вікно...».*

«Медичного обслуговування не було. Померлих виносили з вагона і залишали на станції, не даючи ховати.»

«Про медичне обслуговування й мови не могло бути. Люди пили воду з водойм і звідти ж брали про запас. Воду кип'ятити можливості не було. Люди почали хворіти дизентерією, черевним тифом, малярією, коростою, воші мучили всіх. Було спекотно, постійно мучила спрага. Померлих залишали на роз'їздах, ніхто їх не ховав.»

«Через кілька днів шляху з нашого вагона винесли померлих: стареньку і маленького хлопчика. Поїзд зупинявся на маленьких полустанках, щоб залишити померлих... . Ховати не давали.»

Фактично обікравши незаконно депортованих кримчан, влада не піклувалася про створення більш-менш зручних умов для переселенців. Ставлення до людей

було гірше, ніж до худоби. Після переселення умови життя були настільки жахливі, що люди вимирали цілими селами. Ось уривки з листів, де депортовані пишуть родичам на фронті про те, яким було їхнє життя після депортації. (Звісно ці листи не дійшли до адресатів, адже були конфісковані чекістами НКВС.)

З листа **Сулейманову Халилю** від сина **Муси**: «... Рабочим дают 300 грамм хлеба, иждивенцам 150 грамм. Все что было продали и теперь не знаем, что делать. Сервер, Виляда, Ленар и Гульнара умерли. Мама лежит в больнице, у нее опухли ноги, я и Мария болею малярией, Лиля с поносом... Из нашей деревни умерло 50 человек. Папа! Если дядя Сетар там, то передай, что у них умерли Фазыл, Нурис и Якуб, а жена нездорова...»

Асанову Ільясу повідомляє його родичка **Аблаєва Ліля**: «Из нашей деревни умерло 26 человек, также и в других деревнях. Из колхоза почти ничего не дают, государственную помощь тоже перестали давать... Не знаем, что делать будем. Квартиры очень плохие, от дождя не защищены. Скоро нас всех, наверное, не будет. Посылаю список умерших: 1). Аджи-Алим, 2). Джелиля, мать Шевкета, 3). Асанжокай — отец Эсма... (далее перечисляется в письме еще 16 человек). (Письмо Асанова конфисковано).

Садлаєв Номан (Узбецька РСР, Хортингинський район, Кіровська сільська рада, колгосп «Правда») пише своєму сину **Номанову Абдураману**: «...Твоя мать и тетя Капие умерли от малярии, я тоже болел долго, но выздоровел. У некоторых умерли отец и мать, остались одни дети. На днях скончалась Асанова Зейнеб, они конечно умерли от голода. Фатъма, Изоре тоже умерли...»

А ось **Рефатову Хотидже** (Узбецька РСР Самаркандська область) пише **Метову Сулейману**, що з числа депортованих померло вже близько 70 тисяч, і додає, що «если раньше снабжали хотя бы рисом, то теперь и его перестали давать».

«Одразу після приїзду і ми жили в бараках, які будувалися для ув'язнених. Там не було ні води, ні світла, а через хвороби та інші епідемії почали один за одним вмирати люди. Пам'ятаю, як дитина плакала, смокчучи груди вже мертвої матері. Тіла померлих ховати було нікому і нічим, їх з'їдали шакали. Коли чули про шакалів, дуже боялися. Потім, у серпні, ми збирали колоски, які залишилися на полі після жнив. Один хлопчик хотів заховати жменьку колосків у мішечку, помітивши це, його прив'язали до коня і гнали його, доки підліток не помер», — розповідає **Несіб-апте**.

Значне число переселенців, виснажених після трьох років життя в окупації, загинуло в місцях висилки від голоду і хвороб в 1944–1945 роках. Оцінки числа загиблих в цей період сильно різняться: від 15-25 % за оцінками різних радянських офіційних органів до 46 % за оцінками активістів кримськотатарського руху, збирали відомості про загиблих в 1960-і роки. Так, за даними ОСП УзРСР тільки «за 6 місяців 1944, тобто з моменту прибуття в УзРСР і до кінця року, померло 16 052 чол. (10,6 %)».

Протягом 12 років, до 1956 р., кримські татари мали статус спецпереселенців, що передбачав різні обмеження в правах, зокрема заборону на самовільний (без письмового дозволу спецкомендатури) перетин кордону спецпоселення і кримінальне покарання за його порушення. Відомі численні випадки, коли людей засуджували до багаторічних (до 25 років) термінів таборів за те, що ті відвідували родичів у сусідніх селищах, територія яких належала до іншого спецпоселення.

Не можуть залишати без емоцій спогади **Аблямитової Едіє**: «В 1945 г. мама отдала меня в школу в 1-й класс. Но уже в конце сентября я не стала ходить в школу из-за того, что нечего было одеть и обуть. На следующий год мама достала где-то кирзовые ботинки, фуфайку, мужскую шапку-ушанку и я опять пошла в 1-й класс.

Со старшими ходила за 15 км собирать гнилую картошку, которую осенью колхоз не успел собрать из-за выпавшего снега. Из неё мы пекли лепешки. Каждый год во время каникул утром рано уходили в лес собирать ягоды. Я продавала их на базаре и покупала необходимые продукты. Нам не разрешали сажать картошку. Но мы умудрялись далеко за городом сажать картошку. Мы с сестренкой сами на спине несли семена картошки, сажали, окучивали. Привозить выращенную картошку домой помогали соседи. Картошку мы заготавливали почти на весь год. Мама нам не помогала, потому что работала по 12 часов в сутки. Так что детства, как такового, у меня не было.

После окончания войны, отец приехал в наше село инвалидом ВОВ. Так как в наше село нужно подниматься высоко, он устал, сел отдохнуть и уснул. Его увидела односельчанка нетатарской национальности и заявила в сельсовет. Его за это военным трибуналом осудили на 12 лет тюремного заключения. Сидел он в Воркуте в Коми АССР с 1945 по 1953 год. После амнистии и смерти Сталина, был освобожден.

Не нашли мы и младшего брата, его в день депортации с нами не было, он пропал без вести. Из 8 членов нашей семьи потеряли троих. В 1953 г. старший брат разыскал нас и вызвал в г. Андижан. Там мы с сестренкой ходили в школу, обучались на русском языке. На каникулах работала в комбинате и впервые купила себе пальтишко. С 1956 г. разрешалось обучаться в техникумах и институтах».

Навчатися кримськотатарською мовою дітям не дозволяли, а їх батькам заборонялося викладати, як і бути медпрацівниками. Правду кажучи, навчатися рідною мовою не мали можливості і діти інших народів Узбекської РСР та Таджикиської РСР, куди згодом переселили частину депортованих. Влада запроваджувала насильницьку русифікацію. Але ставлення до кримськотатарських поселенців було надзвичайно суворим. За запізнення на роботу давали 7 років ув'язнення.

Зі спогадів **Яшлавської Нія**: «... нас перевели в город Янгиюль, где предупредили, что за побег с мест депортации грозит 25 лет лишения свободы. Через некоторое время от болезни умерла сестренка Хатидже. Никуда не разрешали ехать учиться. Я устроилась ученицей в бухгалтерию, это в 4 км. от нас. На работу шла пешком. За опоздание тогда давали 7 лет. Никакие дома или стройматериалы не выделялись. Через много лет люди сами стали делать из глины кирпичи и строить себе жильё.»

Існували обмеження у продовженні післяшкільної освіти. І тільки після смерті Сталіна режим спецпоселень послабили. Ось як про це згадує **Абдурафієва (Абдураманова) Солтаніє**: «В школе мы обучались на русском языке. В 12 лет я пошла в 1 класс. До 1956 г. учиться в техникуме и институте нам не разрешали. В 1953 г. я устроилась работать сварщицей на заводе. После смерти Сталина стало легче жить, и мы могли свободно передвигаться по району.»

13 липня 1954 р. Президія Верховної Ради СРСР відмінила свій указ від 26 листопада 1948 р. про кримінальну відповідальність за втечу з місць заслання. Тоді ж частина кримських татар вирішила повернутися до Криму. Але виявилося, що їхні будинки заселені переселенцями з російських та українських областей, а все майно вилучено державою. Тому татари почали вимагати повернення відібраних у них під час виселення з Криму будівель і відшкодування вартості вилученого майна.

У відповідь на це секретар ЦК КП України **О. Кириченко** написав листа секретарю ЦК КПРС Хрущову М. С.: «Кримський обком партії просить Вас выйти с хлопотаньем до ЦК КПРС про заборону всім адміністративно висланим у 1944 р. повертатись і проживати на території Кримської обл.

<... > Враховуючи, що Кримська область є прикордонною і заселяти її колишніми спецпереселенцями небажано, вважаємо за необхідне:

1. Заборонити проживання в Кримській області всім особам, депортованим у 1944 р. з Криму і зараз звільненим із спецпоселень.
2. Усім звільненим із спецпоселень і вже прибулим до Криму рекомендувати виїхати на проживання до інших областей Радянського Союзу, а їх прохання щодо повернення відібраного під час виселення майна не задовольняти... <... >»

Але, не дивлячись на труднощі, які доводилось пережити кримським татарам після депортації, вони не скорилися, не погодились з позбавленням людських прав, не втратили гідності та внутрішньої свободи. Майже одразу почалися їхні протести, що свідчило про наміри вести боротьбу за повернення до Криму та визнання депортації як акту геноциду.

Вперше політичну оцінку діям сталінського режиму було дано на XX зїзді КПРС у 1956 р., коли М. Хрущов виступив на закритому засіданні з доповіддю «Про культ особи та його наслідки». Та єдине, що тоді зробила влада відносно кримськотатарського народу – це зняла адміністративний нагляд без права повернення на рідну землю та без права на компенсацію втраченого майна. Тому боротьба за відновлення власних прав продовжилась.

Велику роль в активізації національного руху кримських татар відіграв генерал-майор **Петро Григорович Григоренко**, який виступав із захистом прав багатьох пригнічених народів – євреїв, месхів, вірменів, німців Поволжя, чеченців та інших. Але саме за захист інтересів кримськотатарського народу Петро Григоренко був ув'язнений у 1964 році, позбавлений усіх військових звань і нагород та підданий примусовому лікуванню у психлікарні.

За права власного народу з початку 1960-х рр. розпочинає боротьбу і молодий **Мустафа Джемільєв**, який був одним із провідників кримськотатарського національного руху. 27 серпня 1965 року Мустафа з кількома однодумцями-протестувальниками намагався зустрітися з першим секретарем ЦК КП Узбекистану Ш. Рашидовим. 11 вересня юнака разом з іншими активістами було заарештовано за «порушення громадського порядку та хуліганство». У тому ж році М. Джемільєв був відрахований з четвертого курсу інституту за поширення серед студентів свого історичного рукопису «Короткий історичний нарис тюркської культури у Криму у XIII–XVIII ст.», зміст якого було розцінено КДБ як «націоналістичний та антирадянський». У травні 1966 року Мустафу засуджено на півтора року позбавлення волі через його відмову служити у Радянській армії з політичних мотивів, після чого його відправили у табір під Ташкентом.

Під час відбування терміну покарання його помістили у штрафний ізолятор «за проведення антирадянської пропаганди серед ув'язнених», після чого колишній студент оголосив голодування. Довгих дев'ять місяців його годували примусово через зонд. У листопаді 1967 року Мустафа був звільнений з ув'язнення. Після звільнення у 1967 році Мустафа Джемільєв, за сприяння того ж Петра Григоренка, встановив тісні контакти з правозахисниками Москви та інших регіонів СРСР, організував інформування світової громадськості про стан кримськотатарського народу та його боротьбу за відновлення своїх прав.

Влада мусила якось реагувати, тому 5 вересня 1967 р. Президія Верховної Ради СРСР видала Указ «Про громадян татарської національності, які проживали в Криму». Указ скасовував звинувачення в зраді кримських татар, проте, проголошував нібито повне укорінення кримських татар в Узбекистані. Хоча формально вважалося, що кримські татари отримали дозвіл на проживання на усій території СРСР, та на практиці виявилось, що режим продовжував чинити бюрократичний опір поверненню татар на рідну землю.

У січні 1974 р. Президія Верховної Ради СРСР скасувала заборону грекам, вірменам, болгарам та кримським татарам повертатися в Крим на місця їх колишнього проживання. Хоча під час депортації з Криму виселили більше 190 тис. татар, реально повернутися без перешкод змогли лише одиниці. Влада жорстоко контролювала процедуру «повернення». Аби не дати татарам стихійно повертатися на батьківщину, терміново втілюються відповідні міри – запроваджується паспортна система з «*пропискою за місцем проживання*». Планувалося, що влада буде самостійно обирати 100-200 родин на рік, яким видаватиме дозвіл на проживання у Криму. Але такі плани влади не задовольняли татар, які почали самостійно масово повертатися додому. Їх примусово виселяли повторно, а будинки, в яких вони проживали, руйнували бульдозерами, та все одно це не спиняло людей, які прагнули повернутися на землю своїх дідів-прадідів. Щороку до Криму приїздили і проживали там без прописки до тисячі кримських татар. За допомогою міліції цих людей переслідували і навіть загрожували їм кримінальним покаранням за порушення паспортного режиму.

Яскравим прикладом такого ставлення влади до колишніх незаконно депортованих представників кримськотатарського народу є трагічна доля **Муси Мамута**. Він переїхав до Криму з родиною у 1975 році не маючи дозволу на проживання. Придбану за власні кошти хатину нотаріально оформити Мусі не дозволили, отже, про законну прописку годі було і мріяти. Але Муса Мамут разом із дружиною та трьома дітьми продовжував проживати у селі Донське (до депортації – Беш-Терек) Сімферопольського району. Невдовзі проти самого Муси та його жінки Зекіє було відкрито кримінальне впровадження за порушення паспортного режиму. У 1976 році Мусу Мамута засудили до двох років позбавлення волі у таборі загального режиму м. Кременчуг Полтавської області. Його дружину також засудили до двох років позбавлення волі, але умовно, враховуючи, що в неї на утриманні залишалося троє неповнолітніх дітей. За гарну поведінку та працелюбність Муса Мамутов був звільнений з табору на 9 місяців раніше строку і повернувся в село Донське. Та родині не давали спокою. Раз-по-раз відмовляли у прописці та вимагали, щоб вони залишили територію Криму.

20 червня 1978 року проти Муси Мамута та його дружини було відкрито нове кримінальне впровадження за звинуваченням у порушенні паспортного режиму. На що Мамут заявив, що більше живим у руки правоохоронців не потрапить. І тому, коли **23 червня 1978 року** на його подвір'я прийшов дільничий міліціонер, аби доправити Мусу до слідчого, Муса Мамут здійснив самопідпал. Через багаточисельні опіки він помер 28 червня 1978 року у Сімферопільській лікарні.

Похорони Муси Мамута перетворилися на мітинг протесту. Хоча влада відібрала у небагатьох кримських татар, що мешкали у Криму без прописки та мали особистий транспорт, водійські права, усі підступи до села Донське контролювалися, зупинка усіх видів транспорту біля села заборонялася, але це людей не спиняло. Вони йшли по багато кілометрів пішки, аби віддати останню шану своєму співвітчизнику, який пожертвував своїм життям заради ідеї повернення свого народу до Криму.

Ці трагічні події відбувалися саме тоді, коли вперше, у 1977 році, з більше, ніж 9 тисяч «*нелегально прибулих*», у Криму було прописано півтори тисячі кримських татар. Причиною такої «*милості*» збоку влади стала елементарна нестача робочої сили на півострові. Але виступи на похованні Муси Мамута, серед яких пролунали обіцянки продовжити боротьбу Муси і домогтися, щоб Крим знову став батьківщиною для кримськотатарського народу, підштовхнули владу до посилення адміністративного тиску на тих, хто вирішив повернутися до Криму.

У своєму звіті в ЦК КПРС В. Щербицький подає такі дані: на 1978 рік у Криму проживало майже 10 тис. татар, приблизно третина з них там проживала неофіційно. Підводячи підсумок історії з трагічною загибеллю Муси Мамута, Щербицький завершує її словами: *«Предложения по укреплению паспортного режима в Крымской области с учетом ее специфики и сдерживанию неорганизованного массового заезда татар в Крым внесены нами в ЦК КПСС 18 мая с. г.»*. Ці пропозиції були втілені в життя Постановою Ради Міністрів СРСР № 700, яка ще більше ускладнила ситуацію з поверненням кримських татар на батьківщину. Тому перша половина 1980-х рр. була періодом «застою» у кримськотатарській справі боротьби за відновлення власних прав. Ситуація почала змінюватися на краще з початком «перебудови». Історичні процеси, які запустили в дію національні рухи по всьому Радянському Союзу, спричинили і нову хвилю протестів із вимогами повернення на батьківщину кримських татар.

Повернення кримських татар до Криму набуло масового характеру, починаючи з **1987 р.** На початку 1990 рр. кримські татари стали третьою за чисельністю етнічною групою Криму. Депортація була визнана Верховною Радою СРСР незаконною і злочинною лише в 1989 році. Але в умовах тотального розпаду економіки Радянського Союзу коштів на повернення та відшкодування збитків за вилучене майно на той час не було. З проголошенням незалежності України весь тягар в наданні допомоги по переселенню кримських татар повністю взяла на себе українська держава. Протягом 1991–2004 рр. за рахунок держави було збудовано 8 тис. та викуплено 1 400 будинків та квартир, що дозволило забезпечити житлом більше 33 тис. чоловік. Ще 110 тис. татар придбали житло самостійно.

З початку масового повернення татар до Криму під індивідуальну забудову їм було виділено 70,5 тис. земельних ділянок. Але це дуже мізерна кількість. Долаючи усілякі бюрократичні перешкоди по отриманню дозволу на побудову житла, татари вирішили діяти інакше — вони почали оселятися на землі без дозволу, «самовільно», розпочинаючи будівництво, а вже потім отримувати на це дозвіл.

З метою вирішення питань інтеграції репатріантів Урядом України **25 січня 2002 р.** ухвалено «Програму сприяння соціальному становленню та адаптації кримськотатарської молоді на 2002-2005 роки» та **11 травня 2006 р.** ухвалено «Програму Кабінету Міністрів України з розселення та облаштування депортованих кримських татар і осіб інших національностей, що повернулися в Україну на проживання, їх адаптації та інтеграції в українське суспільство на період до 2010 року», яку було подовжено відповідною постановою КМУ на період до 2015 р.

Стосовно «політичного врегулювання» та участі татар в керівництві Кримською автономією, то у 7 квітня 2000 року Указом Президента Л. Кучми було затверджено «Положення про Раду представників кримськотатарського народу», яка мала складатися з представників Меджлісу. Але інші президенти не користувалися Радою як механізмом комунікації з автономією. А у 2010 р. за президенства В. Януковича взагалі було змінено принцип формування цього органу. До Меджлісу були включені опозиційні сили, які виступали всупереч політиці національно-демократичного руху кримських татар. В результаті, татари у власному представницькому органі опинилися в меншості — 8 проти 11. Такі вчинки влади ніяк не сприяли налагодженню конструктивного політичного діалогу кримських татар з офіційною українською владою.

Певні надії на краще життя кримські татари пов'язували з початком «Революції Гідності», яка мала на меті, нарешті, покінчити з бюрократією та корупцією, відновити

справедливість в усіх сферах життя. Але скористатися досягненнями революції кримські татари не змогли через анексію Кримського півострова Російською Федерацією.

Ще 11 грудня 2005 р. 4-та сесія четвертого Курултаю (Національної Асамблеї) кримськотатарського народу визнала депортацію 18 травня 1944 р. й наступні десятиріччя насильницького утримання кримських татар у місцях вигнання **актом геноциду корінного народу Криму**. Тоді ж була створена Спеціальна комісія з вивчення геноциду кримськотатарського народу і подолання його наслідків; її перше засідання було проведене **20 травня 2006 р.**, перший звіт роботи Комісії оприлюднений 22 грудня 2006 р. на 5-й сесії четвертого Курултаю.

Робота з визнання депортації актом геноциду значно активізувалася 2009 р. На виконання указів президента України *«Про відзначення 2009 р. Дня пам'яті жертв політичних репресій»* та *«Про заходи у зв'язку з 65-ми роковинами депортації з Криму кримських татар та інших осіб за національною ознакою»*, у травні у Сімферополі відбулася виїзна колегія Служби безпеки України, в засіданні якої взяли участь лідери кримськотатарського народу **Мустафа Джемільєв** та **Рефат Чубаров**, муфтії мусульман Криму **Еміралі Аблаєв**, постійний представник Президента України в АР Крим **Леонід Жунько**. 2 липня 2009 р. Президент доручив СБУ та Генпрокуратурі розглянути питання про порушення відповідної кримінальної справи, що можна вважати першим кроком до офіційного визнання депортації кримських татар актом геноциду.

14 липня 2009 року, за ініціативи СБУ, в Києві відбувся круглий стіл *«Депортація кримських татар: історичні та правові оцінки»*, в якому взяли участь народні депутати України, представники СБУ, громадських організацій, засобів масової інформації, низка експертів та дослідників. Заступник голови СБУ Микола Герасименко повідомив, що на виконання доручення Президента України Віктора Ющенка Служба безпеки України разом з Генпрокуратурою почала проводити збір матеріалів, які стосуються незаконних виселень 1944 р. кримськотатарського народу, а також болгар, вірмен, греків та німців, які проживали на території Криму. Збиралися та вивчалися документи про злочини тоталітарного режиму 1944 р., встановлювалися та опитувалися свідки. Очікувалось, що на підставі здобутих матеріалів СБУ та Генпрокуратура нададуть правову оцінку незаконному насильницькому виселенню *«народів Криму»* відповідно до норм законодавства України.

Але ні за президентство Ющенко, ні за президентство Януковича офіційно депортація геноцидом так визнана не була. Як би це не здавалося дивним, але, окрім співчуття, в українців інших почуттів не викликало. Дійсно стурбованими в питаннях визнання депортації геноцидом були лише громади національних меншин України, у той час, як політичні партії використовували дане питання тільки в своїх інтересах з метою отримати владу на півострові. Про це заявив лідер Мустафа Джемільєв в інтерв'ю *«Урядовому кур'єру»*: *«Україна, потрібно визнати, ніколи не мала системної національної політики щодо Криму. Всі політичні сили розглядали кримських татар як електоральний об'єкт. Однак не було визнання того, що кримськотатарський фактор дуже важливий для цілісності України, і того, що цей народ треба підтримувати в будь-якому випадку, незалежно від того, як він проголосує»*.

Після захоплення Криму російськими військами татари опинилися в скрутному становищі. Представники цього народу відмовилися брати участь у референдумі 16 березня 2014 року, не бажають визнати його результати. Це викликає невдоволення і репресії з боку російської влади. Мустафа Джемільєв в інтерв'ю радіостанції *«Эхо Москвы»* розповідав 11 травня 2014 року, що Федеральна служба безпеки Росії намагалася внести розкол в Меджліс кримськотатарського народу. *«В даний час татар*

шантажують, погрожують закрити бізнес, якщо вони не визнають проросійську владу в Криму. Починають цікавитися їхнім бізнесом, прямо кажуть: «Ми все вам прикриємо. Або будете ось таким хорошим татариним, або ж взагалі будете розорені», — говорив Джемільєв. За таку непримирену позицію Рифат Чубаров (новий голова Меджлісу) та Мустафа Джемільєв були позбавлені права перебувати на території Криму та взяти участь 18 травня 2014 р. у траурному мітингу з нагоди 70-річчя депортації кримських татар, який традиційно проводили у центрі Сімферополя.

Загалом, за оцінками агентства ООН у справах біженців, з півострова на материкову Україну були змушені виїхати близько двадцяти тисяч осіб. Значна частина — кримські татари, які втікають від переслідувань. Отже, боротьба кримськотатарського народу за свої права продовжується. Цей народ показав себе справжнім патріотом України. Кримські татари не чіпляли на груди жовто-блакитних стрічок і не вигукували гасел «*Слава Україні!*». Вони доводили свою вірність справами: говорили українською, проводили мітинги, ігнорували референдум та всіма силами пробивалися на вибори. Україна не має права забувати про це! І як би дивно це не було, але саме кримські татари виявилися найбільшими українцями в скрутний час у Криму.

Пам'ятка для здійснення рефлексії

1. У чому, на вашу думку, полягає актуальність й значення теми, яку ми досліджували у процесі веб-квесту?
2. До якого висновку ви дійшли у процесі роботи над головним питанням веб-квесту?
3. Які аргументи ви можете навести на підтвердження своєї думки? Спробуйте у процесі своїх міркувань й аргументації висновків, використати документи й свідчення очевидців, зібраних учасники веб-квесту.
4. Що для вас виявилось найбільш корисним у процесі дослідження? Чи змінилося ваше ставлення до цієї теми? Чи змогли ви отримати для себе корисні результати? Які думки й почуття викликала у вас тема дослідження?
5. З якими труднощами ви зіткнулися, виконуючи завдання веб-квесту? На які питання ви не змогли знайти відповідь?

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Аналітичні статті.....	4
Окупована освіта.....	4
Alma mater. Свій серед ... або Окупована освіта – 2	7
Шахівниця в освіті або окупована освіта – 3	13
Інформаційне освітнє поле: підручник	18
Підручник як зброя.....	25
Державні маніпуляції, або маніпуляції навколо кримського освітнього поля	32
 Розділ 2. Форми протидії громадянського суспільства інформаційній війні в Україні (з досвіду роботи)	41
Тренінг «Інформаційні війни: як врятуватися від пропаганди або чому вдається маніпулювати суспільною свідомістю»	41
Всеукраїнський конкурс розробок уроків «18.05. Право на пам'ять»	64
Методична розробка веб-квесту «Чи можна вважати депортацію кримсько- татарського народу актом геноциду?»	68

ДЛЯ НОТАТОК

Громадська організація
«Центр громадянської просвіти
«АЛЬМЕНДА»
Centre of civil education «Almenda»

м. Київ – 1, а/с В-55, 01001
e-mail: almenda.ngo@gmail.com
<http://almenda.org>